

”Hämäriä kapistuksia”
Sydän ja sielu – sanamerkitysten
kontekstuaalisesta rakentumisesta

Suvi Kaukonen
Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kielten laitos, suomen kieli
2012

SISÄLLYS:

1 JOHDANTO.....	4
2 TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA JA KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ.....	7
3 RAAMATTUKORPUS.....	12
3.1 Tämän tutkielman näkökulma Raamattuun.....	12
3.2 Evankeliumit ja Psalmit.....	13
3.3 Sanahaut korpuksesta.....	14
4 SANAHAUN ANTI JA SEN LUOKITTELU.....	16
4.1 Evankeliumit.....	16
4.1.1 <i>Sydämen</i> ja <i>sielun</i> kieliopillisiä funktioita	18
4.1.2 <i>Sydämen</i> ja <i>sielun</i> semanttisia funktioita	19
4.1.3 Grammaattisten ja semanttisten funktioiden vertailua.....	22
4.1.4 <i>Sydämen</i> ja <i>sielun</i> kollokaatteja.....	23
4.2 Psalmit.....	28
4.2.1 Psalmien <i>sielu</i>	28
4.2.2 Psalmien <i>sydän</i>	30
4.3 <i>Sielun</i> ja <i>sydämen</i> merkityksiä Evankeliumeissa ja Psalmeissa.....	34
5 VERTAILUAINEISTOT.....	42
5.1. Haastatteluaineistot <i>sydämen</i> ja <i>sielun</i> merkityksistä.....	42
5.1.1 Haastattelujen anti.....	44
5.1.2 "Sydämen" ja "sielun" paikantuminen: abstrakteja vai konkreettisia?.....	45

5.1.3 Itsenäisiä olentoja?.....	47
5.1.4 Koskettamisen ja väkivallan mahdollisuus?.....	49
5.1.5 Voivatko ne rikkoutua?.....	52
5.1.6 Sanojen keskinäinen suhde haastatteluissa.....	55
5.2 Sanakirjat.....	58
5.2.1 Mitä eri sanakirjat kertoivat?.....	58
5.2.2 Kuinka monta sanakirjaa tarvitaan?.....	62
6 <i>SYDÄMEN JA SIELUN</i> MONET MERKITYKSET.....	64
6.1 Muoto ja merkitys.....	64
6.2 Sydämen ja sielun keskinäinen suhde.....	66
6.3 Merkityskentät sanojen välillä.....	72
6.4 Käsitteen kokonaissisältö vai tilanteinen variaatio?.....	73
7 VASTAUKSIA TUTKIMUSKYSYMYKSIIN JA TULOSTEN POHDINTAA.....	75
7.1 Yhden merkityksen mahdottomuus.....	75
7.2 Kieli ja mieli.....	78
7.3 Sana.....	79
8 LOPUKSI.....	81

LÄHTEET

1 Johdanto

Tässä tutkielmassa tarkastelen kahden substantiivin tapaustutkimuksen kautta yksittäisten sanojen merkityksen rakentumista tekstissä. **Merkitys** ylipäänsä on mielenkiintoinen käsite ja ilmiö, johon liittyy muun muassa kysymys siitä, ovatko tulkinnat aina vain subjektiivisia vai voidaanko merkityksiä myös kommunikoida (kaikenlaisissa konteksteissa uskonnollisista keskusteluista kieltenopetukseen) – ja miten kielitieteilijät luokittelevat ilmauksia semanttisin perustein. **Semantiikan** tutkimusalalla merkitystä voidaan lähestyä monista näkökulmista. Tässä työssä huomio kiinnittyy ennen kaikkea **sanamerkityksen** mahdollisuuteen: missä määrin voidaan puhua jonkin yksittäisen sanan merkityksestä? Voidaanko yhdelle sanaston yksikölle antaa yksiselitteinen merkitys ilman käyttöesimerkkiä – tai -merkkejä? Samalla yksi keskeinen tarkoitukseni on selvittää, millä keinoin, millaisin käsitteellisin työkaluin yksittäisten sanojen merkitystä ylipäänsä voidaan (yrittää) tutkia.

Tutkin merkitykseltään tavalla tai toisella läheisten substantiivien *sydän* ja *sielu* merkitysten ja keskinäisen semanttisen suhteen representaatioita ja rakentumista erilaisissa käyttökonteksteissa, erityisesti kahdessa suomennetussa Raamatun tekstikokoelmassa. *Sydämen* ja *sielun* merkitykset yksittäin ja suhteessa toisiinsa askarruttavat minua niin arkiymmärryksen tasolla kuin kielentutkimuksellisestakin näkökulmasta. Kyseessä ovat jokseenkin abstraktit ja monimutkaisesti selitettävät sanat. Niillä on selvästi tietty temaattinen yhteys ilman, että merkitys kuitenkaan olisi aina sama – sanoilla keskenään, tai samallakaan sanalla eri käyttötilanteissa. (Toki *sydämellä* on myös hyvin konkreettinen denotaationsa, `verta pumppaava lihas`, mutta sanan muut, tavalla tai toisella vertauskuvalliset merkitykset lienevät niin uskonnollisessa kuin yleiskielessäkin vähintään yhtä yleisessä ja moninaisessa käytössä.) Monitulkintaisuudestaan huolimatta – tai ehkä juuri sen takia? – nämä sanat ovat kuitenkin melko yleisiä; niitä kuulee käytettävän monenlaisissa yhteyksissä eri elämänoilla. Olen kiinnostunut siitä, kuinka tarkastelemani sanat (tai näiden sanojen kuvaamat käsitteet) ovat valtavan merkityksellisiä lukuisten ihmisten maailman- ja ihmiskuvalle ja arvoille, mutta samalla epämääräisiä ja keskinäisiltä suhteiltaan häilyviä. Tämä liittyy laajempaan kysymykseen siitä, onko ”merkityksen kommunikointi” mahdollista, jos käytetyn sanan viittauskohdetta ei voida selvästi sormella tai sanojen avulla osoittaa. On kiintoisaa, kuinka häilyvä jonkin sanan merkitys usein on mutta miten

konkreettisesti sen tulkinta kuitenkin vaikuttaa ihmisten jokapäiväiseen elämään.

En ole tätä työtä varten tarkastellut nk. valtakorpuksia kuten sanomalehtiä, vaan pääaineistoni on Raamatun vuoden 1992 suomenkielisen käännöksen kaksi osaa, Evankeliumit ja Psalmit, joiden *sielun* ja *sydämen* saneita erittelen ja analysoin (luvut 3 ja 4). Raamattukorpuksen sanaesiintymien tarkastelun jälkeen vertaan Raamatussa kehkeytyviä *sielun* ja *sydämen* mahdollisia merkityksiä kahteen täydentävään aineistooni: haastatteluaineistoon eli kahdeksan nykykielenkäyttäjän tulkintoihin samoista sanoista (haastatteluaineisto, luku 5.1) sekä viiden erilaisen sanakirjan sananselityksiin (luku 5.2). Tarkoitukseni on käyttöesimerkkien kautta pohtia **sanojen monimerkityksisyyttä (leksikaalista polysemiaa) kontekstuaalisena ilmiönä**. Tutkielma liittyy mm. korpuslingvistiikan ja kontekstuaalisen semantiikan kentille, joista viimeksi mainitusta Jantunen (2004) kirjoittaa: ”Kontekstuaalinen semantiikka ei pyri etsimään abstrakteja käsitteitä, jotka kielenkäyttäjät jakavat, vaan se keskittyy tutkimaan konkreettisia toistuvia käyttöyhteyksiä ja näin kuvaamaan niiden usuaalista merkitystä. Tutkimuksen keskiössä on erityisesti ilmausten syntagmaattisten ja paradigmaattisten ulottuvuuksien kohtauspiste eli ne säännöt tai preferenssit, joiden perusteella ilmaus valitaan muiden ilmausten joukosta (paradigmaattinen suhde) muiden ilmausten kanssa lineaariseen jatkumoon (syntagmaattinen suhde)”. Aineistojen tehtävänä on siis ennen kaikkea tarjota tutkimieni sanojen konkreettisia käyttöesimerkkejä, joiden avulla rakennan kuvaa tiettyjen (oletettavasti monitulkintaisten) sanojen keskinäisestä semanttisesta suhteesta.

Tutkimuskysymykseni tässä tutkielmassa siis ovat: 1. Millaisina sanat *sielu* ja *sydän* esiintyvät aineistoissani (Raamattu, haastattelut ja sanakirjat): millaisia merkityksiä ne saavat ja miten nuo merkitykset ilmenevät? 2. Missä määrin ja millä tavoin näiden sanojen merkitysalat ovat limittäiset? sekä laajempaan kysymykseenä 3. Miten yksittäisen substantiivin merkitystä voidaan tutkia?

Esittelen aluksi luvussa 2 työni keskeisiä teoreettisia lähtökohtia ja käsitteitä, joihin tässä työssä nojaan. Luvuissa 3 ja 4 esittelen pääaineistoni Raamattukorpuksen, Evankeliumit ja Psalmit, ja niiden sanaesiintymät sekä tavan, jolla erittelin ja analysoin saneita niissä. Viidennessä luvussa tuon Raamattuaineiston rinnalle vertailuaineistoksi kahdeksan haastattelua sekä poimintoja viiden erilaisen sanakirjan määritelmiä samoista sanoista. Ne toimivat esimerkkeinä nykykielenkäyttäjien käsityksistä *sydämen* ja *sielun* merkityksistä. Luvuissa 6 ja 7 vertailen pää- ja sivuaineistojen sanaesiintymiä ja vedän yhteen tuloksia koettaen esittää vastauksia tutkimuskysymyksiini.

Tekstin sisällä erilaiset kirjasiinnot kertovat käytettyjen sanojen funktiosta

lauseyhteydessään. Kursivoituja ovat lekseemit eli sanat sanaston yksikköinä ilman tulkintoja niiden merkityksestä. Lekseemin käsite on kielitieteessä tarpeellista erottaa arkikielen ja uskonnollisen kielen monikäyttöisestä ja (kenties juuri monitulkintaisuutensa vuoksi) tieteellisiin tarkoituksiin turhan epätarkasta ”sanasta”. Esimerkiksi hakusanani *sielu* ja *mieli* esiintyvät tekstissä kursivoituina silloin, kun en puhu niistä missään tietystä merkityksessä vaan viittaan ko. lekseemiin tutkittavana ”esineenä”. Jotkin tekstissä esiintyvät teoreettiset käsitteet, joiden merkitys ja käyttötarkoitus on yleensä samassa yhteydessä selitetty, on ensi kertaa esiintyessään lihavoitu. Lihavointia olen käyttänyt myös toisessa merkityksessä aineistoesimerkkejä esitellessäni: Raamatusta ja haastatelluilta lainatuissa, sisennetyissä tekstikatkelmissa tarkasteltu lekseemi esiintymässään on lihavoitu. Siteeraamieni lähdetekstien ja litteraatioiden kohdissa, joita olen hakusanan esiintymisympäristöä piirre kerrallaan tarkastellessani kulloinkin halunnut painottaa, olen käyttänyt alleviivausta. ”Hakusana(t)” viittaa aina *sydämeen* tai *sieluun*, useimmiten monikossa molempiin. Niiden konkreettisista, erimuotoisista esiintymistä aineistossa käytän termejä **(sana)esiintymä** ja **sane**.

2 Teoreettisia lähtökohtia ja keskeisiä käsitteitä

Kielentutkimuksen osa-alueista erityisesti semantiikka tarjoaa tarkasteluuni hyödyllisiä näkökulmia. Semantiikan alalla tutkitaan ilmausten merkityksiä morfeemien, sanojen, lauseiden, virkkeiden jne. mittakaavassa – usein juuri alue kerrallaan. Esimerkiksi sana- ja lausesemantiikan tutkimusstrateginen erillään pitäminen on nähdäkseni mielekästä, onhan lause monesti enemmän kuin osiensa summa. Kuitenkin näiden semantiikan eri osa-alueiden erottelu on aina keinotekoista ja rajat väistämättä häilyviä, eikä yksittäisiä sanoja liene mahdollista tutkia ilman niiden suppeampaa tai (ja?) laajempaa esiintymisympäristöä.

Yksi keskeinen lähteeni on J. H. Jantusen artikkeli “*Tärkeä seikka*” ja “*keskeinen kysymys*” (2001), joka käsittelee lähisynonymiaa ja sen korpuslingvististä tutkimusta. Jantunen hahmottaa kahden adjektiivinsa **koteksteja** (tekstiympäristöjä) ja **merkityskenttiä** erilaisin kvantitatiivisin kartoituksin **kollokaation** ja **kolligaation** käsitteiden avulla. Näihin työkaluihin tutustuin myös F. Karlssonin teoksen *Yleinen kielitiede* (1994) kautta; alun perin ne katsotaan J.R. Firthin (1890–1960) luomuksiksi. Jantunen määrittelee kotekstin “tarkasteltavan lekseemin välittömässä läheisyydessä olevaksi tekstiyhteydeksi” mainiten kuitenkin Hakulisen ja Ojasen (1976) määrittelevän sen “lauseyhteydeksi”, ja että muitakin määritelmiä on (Jantunen 2001, alaviite 2, s. 171), mutta korpuslingvistiikan alalla kotekstina pidetään myös “lause- tai virkerajan ylittävää tekstiympäristöä” (mts. 171). Myös artikkelissaan “*Minulla on aivan paljon rahaa*” – *fraseologiset yksiköt suomen kielen opetuksessa* (2009) Jantunen käyttää ja selventää osin samoja (kognitiivisen kieliopin) termejä kuin toisessa artikkelissaan ja näitä myös Karlsson (mt. luku 7) pitää semanttiselle tutkimukselle hyödyllisinä. Kollokaation ja kolligaation käsittein hahmotan minäkin tarkastelemieni sanojen merkityksen rakentumista.

Kotekstin käsitteeseen ikään kuin alakäsitteenä liittyvä termi **kollokaatti**, joka viittaa “sanan merkityspohjaiseen tendenssiin esiintyä yhdessä tietynlaisten toisten sanojen kanssa” (Karlsson, mts. 215), on apuna hahmotettaessa muun muassa sitä, kuinka vaikkapa sanat *koira* ja *haukkua* liittyvät semanttisesti yhteen. *Koira* ja *haukkua* ovat siis tekstissä toistensa kollokaatteja, ne **kollokoivat** keskenään. Jantusen (2001, s. 173) lainaamien Kennedyn (1998) ja Sinclairin (1991) mukaan kollokaattien ei tarvitse sijaita tekstissä vierekkäin, mutta eri tutkijoilla on erilaisia näkemyksiä niiden

maksimietäisyydestä toisiinsa. Itse ajattelen kotekstin korpuslingvistien tavoin tekstin välimerkeistä riippumattomaksi, enkä tässä paneudu kollokaattien maksimietäisyyden kysymykseen. Pyrin sen sijaan hahmottamaan hakusanojeni merkityksiä määrittäviä kollokaatteja niissä tekstinkappaleissa, jotka haut korpuksesta tuottivat (Raamattuaineistosta yleensä 1 – 4 jaetta).

Jantuselta omaksumani termi **kolligaatti** hahmottuu kotekstin osaksi kollokaattia abstraktimpana: sillä kuvataan kollokaattien kieliopillista asemaa tekstissä. “Leksikaalisen sidoksisuuden lisäksi useilla lekseemeillä on myös taipumus esiintyä tietyn kielioppikategorian yhteydessä: näitä voivat olla esimerkiksi sanaluokka tai lauseenjäsen. Tällaisia hakusanan ympäristössä olevia kategorioita kutsutaan kolligaateiksi”, kirjoittaa Jantunen (2001, s. 147) ja lainaa Biberiä ym. (1998: 84): “Hakusanojen kotekstin kieliopillisen rakenteen tarkastelu on osoittautunut hyväksi apukeinoksi lähisyronymien erottelussa”. Kolligaatiosta on kyse, kun esimerkiksi lekseemi *mitään* esiintyy vain kiellon yhteydessä, kun taas *jotain* ei kiellon yhteyteen sovi (kuten lauseissa *en kuullut mitään* ja *kuulin jotain*). Samoin nesessiivinen rakenne asettaa usein objektin muotoa koskevia ehtoja: *voisin syödä tuon omenan* mutta *minun täytyy syödä tuo omena*. Jantunen (2001) esimerkiksi kartoittaa *tärkeän* ja *keskeisen* sanaluokkakolligaatteja päästäkseen selville näiden adjektiivien synonyymisuuden asteesta (ks. esim. kuvio 1, emts.182).¹

Lähisyronymien kollokaatio- ja kolligaatiotutkimus on käsittääkseni käsitellyt enemmän adjektiiveja ja partikkeleita (esim. Jantunen 2001 ja 2009) kuin substantiiveja, enkä ole aivan vakuuttunut kaikkien metodien soveltumisesta minkä tahansa sanaluokan sanojen tarkasteluun. Tämän tutkielman hakusanat *sydän* ja *sielu* poikkeavat nähdäkseni myös sikäli esimerkiksi Jantusen (2001) *tärkeästä* ja *keskeisestä*, että niiden keskinäinen suhde on intuitiivisesti vähemmän selvä; Jantusen adjektiivit on ehkä helpompi jo lähtökohtaisesti hahmottaa (lähi)synonyymeiksi. Pyrin kuitenkin soveltamaan joitakin Jantusen esittelemiä kvantitatiivisen semanttisen korpustutkimuksen työkaluja omassa työssäni. Ajatuksena on, että sanan aineistoesiintymien tekstiympäristöä analysoimalla ja sen säännönmukaisuuksia paikantamalla voidaan päästä käsiksi

¹ Uskonnollisen kielen kontekstissa kolligaattikysymys lienee omanlaisensa, nojaututaanhan siinä kielenkäytön lajissa usein tiettyihin vakiintuneisiin, arkikielelle epätyypillisiin rakenteisiin, jotka kantavat omia teologisesti latautuneita merkityksiään. Tähän uskonnollisen kielen erityisyyden kysymykseen en kuitenkaan tässä tutkielmassa enempiä paneudu.

yksittäisten sanojen merkityksiin ja sanojen välisiin suhteisiin. Rakentuvia sanojenvälisiä paradigmaattisia merkityssuhteita ovat esimerkiksi synonymia samanmerkityksisyys), hyponymia (merkitysten hierarkkiset alistussuhteet), meronymia (osan ja kokonaisuuden suhde), attribuutio (olion ja sen ominaisuuksien suhde), eriasteiset vastakohtaisuudet ja niin edelleen (ks. esim. Karlsson 1994). Pohdinkin *sydämen* ja *sielun* kollokaatteja ja kolligaatteja tarkasteltuani (luku 3), millaisin käsittein hakusanojeni keskinäisiä merkityssuhteita voitaisiin kuvata (luvut 4 ja 6).

Inspiraatiota antaneena taustakirjallisuutena mainittakoon myös M. Kelan väitöstutkimus *Jumalan kasvot suomeksi – Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty* (2007). Siinä merkityksen rakentumisen mekanismeja hahmottuu kiinnostavan tapaustutkimuksen kautta: Kela tarkastelee ”jumalan kasvot” -metaforaa kristillisissä teksteissä, erityisesti raamatunkäännöksissä. Tutkimuksen yhtenä juonteena on myös ylipäänsä uskonnollisen diskurssin ilmausten polyseemisyys, sille ominainen metaforisyys, merkitysten eri tasojen liikkuvuus ja limittäisyys. Kelan tutkimuksesta olen omaksunut myös joitakin typografisia käytäntöjä (joista tarkemmin sivulla 9).

Yhden kiehtovan teoreettisen viitekehityksen tarjoaa myös L. Wittgensteinin (1889–1915) kehittänyt ja myös J.L. Austinin (1911–1960) paljon käyttämä kielipeliteoria, jonka puitteissa on tarkasteltu uskonnollistakin kieltä. Kielipeliteorian perusajatus on, että yksittäisillä sanoilla ei ole muuta merkitystä kuin kulloisessakin käyttökontekstissa eli **kielipeleissä** niille muodostuva tai muodostettava merkitys. Esimerkiksi Raamattua (tai kristillisiä tm. uskonnollisia diskursseja yleensä) voidaan ajatella omana kielipelinään, josta erilaisia merkityksiä on ”vuotanut” muuhun kielenkäyttöön. Kielipeleistä myös kiinnostunut Kela (2007: 13–14) toteaa, että ”uskonnollista uskoa ilmentävää sanan ja lauseen käyttöympäristöä ja kontekstia voidaan kutsua ”uskonnolliseksi kielipeliksi”. Sanalla ei koskaan ole irrallista merkitystä, vaan sana on aina johdettu kieleen kielipelissä. Sen merkitystä voidaan tutkia vain katsomalla, millaisten esimerkkien kautta eli missä kielipeleissä se on tuotu kieleen.” Huomautettakoon, että toki ”uskonnollinen kielipeli” käsittää paljon muutakin kuin Raamatun ja kristillisen diskurssin (tai diskurssit), eikä Raamattu ole tässä(kään) suhteessa yksi yhtenäinen teksti vaan joukko keskenään hyvin erilaisia kirjoituksia³.

Nähdäkseni ”kielipeli” ei ole pelkistettävissä erillisiin konkreettisiin käyttöesimerkkeihin kuten esimerkkilauseisiin; myös diskurssin ja diskurssien käsite liittyy kielipeleihin: millä tavalla jostakin asiasta puhutaan ja kuka puhuu, missä roolissa, missä sosiaalisessa tilanteessa; myös visuaalinen ympäristö (värit, kuvat, symbolit jne.)

osallistuu kielipeliin. Pelejä luodaan ja uudistetaan jatkuvasti (ja/tai tulee luoduksi ja uudistuu?), ja niitä on käynnissä valtava määrä yhtä aikaa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Limittymistä ja sekoittumistakin tapahtuu. Yhden pelin ulkopuolella jonkin sanan tai ilmaisun merkitys muuttuu toiseksi tai katoaa. ”Myöskään uskonnollisella termillä ei siis ole irrallista uskonnollista merkitystä, vaan esimerkiksi sanan *kuolema* käytöllä uskonnollisessa kielipelissä täytyy olla yhteys sen käyttöön muualla kielessä”, kuten Kela (mts.14) toteaa. Herää kysymys, millainen tämä yhteys on (tai millainen se voi olla tai sen täytyy olla)? Metaforiset tulkintatasot versovat kaikilla pelikentillä. Kela (mts. 14) lainaa Työrinojaa (1984): ”Kun uskonnollisessa kielessä puhutaan hengellisestä kuolemasta tai sielun kuolemasta, annetaan sanan *kuolema* käytölle uusia sääntöjä, jotka toimivat analogisesti vanhojen sääntöjen kanssa.” Mihin suuntaan limittyvät merkityskentät liikkuvat, värityykö sekä arkikieli uskonnollisella että uskonnollinen maallisella? Ja onko myös silloin kyseessä jonkinlainen pelien sekoittuminen, kun jokin sana tulee tiettyyn kieleen alun perin Raamatun kääntämisen kautta, mutta siirtyy sittemmin muuhunkin kuin uskonnollisen kontekstin kielenkäyttöön?

Diskursiivinen tai kontekstuaalinen kehys ohjaa lauseiden ja sanojen merkitysten tulkintaa, mutta pelkkä pelikentän nimen tunteminen (esim. kristinuskon retoriikka) ei riitä tekemään jotakin sanaa merkitykseltään yksiselitteiseksi, sillä monimerkityksisyys jatkuu myös kunkin kehyksen sisällä. Esimerkiksi jos sana *sielu* onkin tullut suomalaisten moninaiseen arkipäiväiseenkin käyttöön alun perin raamatunkäännöksen kautta (”[Sana *sielu*] on esiintynyt Agricolasta ja kaikista samanaikaisista käsikirjoituksista alkaen, joten se on alun perin kuulunut hyvin tiiviisti kristilliseen sanastoon.” *Nykysuomen etymologinen sanakirja*, Häkkinen 2004) eli siirtynyt alkuperäisestä kontekstistaan toistenkin kielipelien kentille, se ei tarkoita, että sanan alkuperäinen, muuttumaton merkitys olisi paikannettavissa sanan ensi kertaa suomeen tuoneesta raamatunkäännöksestä. Nykylukija ei voi kohdata sanaa ”neitseellisenä” vanhimmissa-

³Kuten K.M. Yri (2000: 188-9) toteaa: ”The Bible is found to contain a gliding scale of textual types along a parameter of ‘degree of religiousness’. At the one extreme, there are genealogical lists, stories about persons and events filled with everyday words with their everyday senses, e.g. the story about Ruth in the OT. Then there are various intermediate texts, where most of the story is in accordance with everyday usage of the language, but with occasional occurrences of words which give opportunities to interpretations which go beyond everyday life. These interpretations move in the direction of abstract domains, like the invisible or mysterious, the religious”.

kaan teksteissä, sillä se on retkillään muissa konteksteissa kerännyt itseensä uusia assosioitumispotentiaaleja, ja lukijasta riippuu, millaiset voivat missäkin yhteydessä ja milläkin lukukerralla aktivoitua. Eikä *sielu* tietenkään ensi kertaa suomessa esiintyessäänkään ollut ”puhdas” ja merkitykseltään yksinkertainen. Olihan sen rakennusaineina jo useita erikielisiä sanavastineita ja ylipäänsä monimutkainen teologinen (ja historiallinen, maantieteellinen jne.) kertomusten joukko. Kenties uskonnollisen kielen konteksti on vielä erityisen sallivainen polysemialle – tai jopa edellyttää sitä, ja monimerkityksisyys ja metafora ovat uskonnollisessa kielessä keskeisempiä kuin maallisessa (ja maallistuneessa) kielessä.

3 Raamattukorpus

Tämän tutkielman aineistolähteeksi valikoitunut Raamatun versio on yksi monista teoksen erikielisistä ja eri-ikäisistä käännöksistä. Sellaisenaan se tarjoaa pienen otoksen *sydämen* ja *sielun* käyttömahdollisuuksista suomen kielessä. Keskenään erityyppiset raamatunosat, Evankeliumit ja Psalmi, osoittavat, että *sydäntä* ja *sielua* käytetään Raamatussakin useilla tavoilla, muun muassa tekstin kirjallisesta tyylistä riippuen.

3.1 Tämän tutkielman näkökulma Raamattuun

Kristittyjen pyhä tekstikokoelma Raamattu ei tietenkään ole mikä tahansa kaunokirjallinen teos. Sen sisältämät sanat ja lauseet, olivat ne sitten yksiselitteisiä tai eivät, ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat (ennen kaikkea nk. länsimaissa) niin yksilöiden kuin yhteiskuntienkin käytännön elämään monella tasolla. Uskonnollisine ja kulttuurihistoriallisine konteksteineen Raamattu on hyvin moniulotteinen kielentutkimuksen(kin) lähde ja kohde. Myöskään sen perustavanlaatuisista käännettyyttä ei sovi unohtaa: alkukielistä hepreasta ja kreikasta kääntäminen lukuisille maailman kielille ja niistä taas toisille on mielenkiintoinen ja monisyinen, pitkään jatkunut ja edelleen käynnissä oleva prosessi, ja uskonnollisen tekstin kääntämiseen liittyy useita aivan erityisiä kysymyksiä ja haasteita.

Kolmessa valtakirkon virallisessa suomalaiskäännöksessä (Biblia 1776, Vanha kirkkoraamattu 1933/38 ja Uusi kirkkoraamattu 1992; en tässä kiinnitä huomiota Wanhaan Bibliaan 1642 enkä erilaisten herätysliikkeiden omiin käännöksiin) *sielua* ja *sydäntä* on käytetty paikoin vaihtelevasti, ja esimerkiksi *sielu*-sanana käyttö on ilmeisesti vähentynyt käännös käännökseltä ja korvattu muilla ilmaisuilla (käsitys perustuu eri käännösten pintapuoliseen selailuun sekä raamatunkäännöskomiteassa toimineen suomen kielen professori Aila Mielikäisen suulliseen tiedonantoon 2010). Alkukielien ”vastaavat” sanat ovat ilmeisen monimerkityksisiä, ja niitä on eri kielille käännetty eri tavoin. Raamatunkäännöspolitiikka ja vaikkapa juuri tiettyjen teologiestikin latautuneiden sanojen kääntäminen eri kielten välillä ja kielten sisällä eri aikoina olisi valtavan kiintoisa tutkimuskohde, mutta tämän tutkielman puitteissa en puutu näihin kysymyksiin. Aika- ja tilarajoitusten vuoksi rajaan tämän työn ulkopuolelle niin historiallisen kuin kieltenvälisenkin vertailun, vaikka niidenkin näkökulmasta aihetta varmasti voisi sivuta. Käsillä oleva tutkielma ei siis keskity käännöstieteen eikä myöskään teologian tai eksegetiikan kysymyksiin, vaikka sen aihe näihin tutkimusaloihin osittain (potentiaalisesti) liittyykin. Vaikka Raamatun tekstit aineistoina sinänsä vaativatkin jonkinlaista uskonnollisen, käännöstieteellisen ja kulttuurihistoriallisen kontekstin huomioimista, koetan välttää joutumista liiaksi näille alueille. Yhden käännösversion Evankeliumit ja Psalmiit saavat tässä toimia korpuslingvistiikan aineistoihanteen mukaisina autenttisina esimerkkeinä todellisista kielenkäyttötilanteista: lähdän niiden käsittelyssä ennen kaikkea kysymyksestä, mitä tekstejä nykykielenkäyttäjät voi kohdata – millaisissa konteksteissa kuka tahansa saattaa nähdä tai kuulla sanoja *sielu* ja *sydän* käytettävänä. Keskiaverto suomenkäyttäjät ei luultavasti tunne Raamatun tekstien alkukielisiä tai käännöskomiteain ongelmia, vaan lukee ja kuulee eri yhteyksissä sanoja, lauseita, jakeita, säkeitä ja kertomuksia, kohtaa diskursseja, joissa esimerkiksi sanat *sydän* ja *sielu* esiintyvät erilaisissa yhteyksissä, tietyllä tavoin käytettynä. Raamattuaineiston erityispiirteistä huolimatta pyrin siis pitämään päähuomion kielentutkimuksen ja semantiikan näkökulmissa ja tutkimuskysymyksiini kannalta relevanteissa pohdinnoissa.

3.2 Evankeliumit ja Psalmiit

Evankeliumeilla viitataan kanonisoidun Raamatun toisen osan, Uuden Testamentin, neljään ensimmäiseen kirjaan. Niistä kukin on nimetty todennäköisen kirjoittajansa mukaan –

joskin Matteuksen, Markuksen, Luukkaan ja Johanneksen historiallisuudesta on monia näkemyksiä, samoin kuin siitä, montako kirjoittajaa yhdellä evankeliumilla on lopulta ollut ja minä aikoina (aiheesta enemmän ks. esim. Räisänen 2006). *Evankeliumi* sanana tarkoittaa ”Jeesuksen julistusta”, ”ilosanomaa” ja ”vapauttavaa sanomaa”. Evankeliumit ovat keskeinen osa kristillistä kulttuurihistoriaa, ja lienevät myös monelle suomalaiselle Raamatun tutuimpia osia: pyhäkouluissa, seurakunnan kerhoissa ja rippikouluissa toistetut tarinat Jeesuksen elämästä ovat evankeliumeista, samoin jouluisin toistettu kertomus Vapahtajan syntymästä (joulu-evankeliumi). Kieleltään ja kerronnaltaan evankeliumit ovat tyypillisesti proosallisia ja niissä on helposti tunnistettava narratiivinen rakenne, onhan niissä kyse eräänlaisesta elämäkerrastakin.

Vanhan Testamentin Psalmien kirja, tai Psalmit, lienee tunnetuimpia Raamatun osia. Se on jokseenkin runollinen kokoelma monesti virsien kautta suomalaisillekin tuttuja ylistyksiä ja rukouksia. Kuten Evankeliumeja, myös Psalmeja pidetään nykyään useiden eri kirjoittajien tuotoksena (esim. Räisänen 2006). Psalmien kirja on jaettu viiteen osaan, ja yhteensä kiitos- ja valitusvirsiä, rukouksia ja ylistyksiä on (laskutavasta riippuen noin) 150. Psalmeja alettiin nykytutkimuksen mukaan tallentaa kirjallisesti 500-luvulla eaa., mitä ennen ne ovat eläneet suullisena perimätietona satoja vuosia. Nykymuotoisen Psalmien kirjan arvellaan kootun vuoden 175 eaa tienoilla. Evankeliumeihin verrattuna Psalmien kieli vaikuttaa vertauskuvallisemmalta: se on täynnä runollisia kielikuvia ja koristeellisia kuvailuja.

3.3 Sanahaut korpuksesta

Uskonkirjat.net -sivuston raamattukorpus on oivallinen tutkimuksen apuväline: se mahdollistaa nopean hakusanaselauksen Raamatun erikielisistä ja eri-ikäisistä käännöksistä. Itse rajasin hakuni vuoden 1992 suomenkieliseen käännökseen, ensin Uuteen Testamenttiin ja Evankeliumeihin, myöhemmin Vanhan Testamentin runollisiin kirjoihin. Asetin hakusanoiksi vuorotellen *sydä** ja *sielu**, ja haravoin osumista sitten Evankeliumeihin ja Psalmeihin kuuluvat kohdat. Löytyneiden tekstikatkelmien joukossa oli joitakin kohtia, joissa hakusanat esiintyivät täysin identtisissä lauseyhteyksissä; jotkin samat muotoilut toistuvat Raamatun eri osissa, myös eri Evankeliumeissa, useasti. Laskin erikseen erilaisten esiintymien määrän ja esiintymien kokonaismäärän. Jaan edellä kuvatun haun avulla löytyneet sanaesiintymät ensin grammaattisin perustein neljään ja

sitten semanttisin perustein kuuteen kategoriaan (grammaattinen jaottelu vain Evankeliumien osalta, luvussa 3.1: rajauksen syistä ks. luku 6.1), ja erittelen sitten näiden taulukoiden sisältöjä hienojakoisemmin. Jaotteluuni perustuvan määrällisen analyysin avulla pyrin havaitsemaan joitakin merkittäviä syntaktisia lainalaisuuksia sekä *sydämen* ja *sielun* esiintymien eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. Tarkoitukseni on siis ensin kartoittaa toistuvia piirteitä aineistoni hakusanaesiintymissä kummankin sanan kohdalta erikseen, ja sitten vertailla näitä havaintoja keskenään. Keskityn erityisesti kysymykseen siitä, missä määrin ja millaisissa konteksteissa *sydämen* ja *sielun* käyttöyhteydet ovat yhteneväisiä. Sanaesiintymien taulukointi kertoo erityyppisten esiintymien yleisyydestä ja mahdollistaa kahden eri hakusanan käytön – ja sitä kautta mahdollisesti myös merkityksen – vertailun. Taulukkojen tarkoitus on siis antaa vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Millaisissa sijoissa *sielu* ja *sydän* voivat esiintyä ja tyypillisesti esiintyvät? Löytyykö lekseemien väliltä tässä suhteessa huomattavia eroja? Valitsemani kategoriat eivät olleet valmiina ennen korpukseen tutustumista, vaan ne nousivat aineistosta sitä mukaa kun esiintymiä poimin. Tarkasteltavien lekseemien sijoittuminen tietynlaisiin lauseyhteyksiin ja esiintyminen tietynlaisissa sijoissa kertoo niistä paljon, ja lukijan ymmärrys yksittäisestä sanasta muovautuu joka kerta sen esiintyessä uudessa yhteydessä. Sanoihin liittyvä yksilöllinen tuntemus tietysti kasautuu kuten mikä tahansa tieto ja kokemus, ja vanha mielikuva ja tieto esimerkiksi tietyn sanan käyttöyhteyksistä ohjaa tulkintaa uuden kontekstin äärellä.

4 Sanahaun anti ja sen luokittelu

Sielun ja *sydämen* tekstiyhteyksiä tarkastelen neljän aineiston kautta, joista seuraavassa esitellyt Evankeliumit ja Psalmit ovat pääosassa ja tuonnempana (luvuissa 4 ja 5) mukaan tulevat haastattelu- ja sanakirja-aineistot toimivat lähinnä vertailukohtina edellisiin. Suomenkielisen Raamatun vuoden 1992 käännöksen evankeliumi- ja psalmikorpuksset kertovat sanojen käyttömahdollisuuksista uskonnollisessa – toki siis nimenomaan kristillisessä – kielessä. Selvitän hakusanojen esiintymien määrää ja laatua sekä analysoin ja vertailen tutkittujen sanojen käyttöä eri yhteyksissä. Tässä luvussa esittelen raamattukorpuksesta tekemieni sanahakujen antia ja tapaa, jolla ryhmittelin hakusanojeni esiintymät: ensin Evankeliumien (luku 4.1) ja sitten Psalmien (4.2) osalta.

4.1 Evankeliumit

Vuoden 1992 Uuden Testamentin osalta *sydämen* esiintymiä korpuksesta löytyi yhteensä 130 jakeesta, joista 41 oli evankeliumeissa (Matt. 12, Mark. 10, Luuk. 13 ja Joh. 6 esiintymää). Rajattuani lekseemin *sydänyö* pois tutkittavista tapauksista² tarkasteltaviksi jäi siis neljäkymmentä *sydä** -lekseemin esiintymää. Kerran yhdeksi hakutulokseksi annetussa yksittäisessä jakeessa esiintyi hakusana kahdessa eri muodossa ("Hän on sokaissut heidän silmänsä ja paaduttanut heidän **sydämensä**, jotta he eivät silmillään näkisi eivätkä **sydämellään** ymmärtäisi, jotta he eivät kääntyisi enkä minä parantaisi heitä." (Joh. 12:40)). Toisaalta jotkut idiomaattisiksikin tulkittavat ilmaisut ja kokonaiset lauseet esiintyvät samoina eri evankeliumeissa: "'Rakasta Herraa, Jumalaasi, koko **sydäme**stäsi, koko **sielustasi** ja mielestäsi ja koko voimallasi.'" (Mark. 12:30) ja "'Rakasta Herraa, Jumalaasi, koko **sydäme**stäsi, koko **sielustasi** ja mielestäsi..'" (Matt. 22:37) (ks. myös esim. Mark. 7: 21 ja Matt. 15:19). Näin ollen erikseen analysoitavien saneiden määrä oli alle

² Rajasin *sydänyön* aineistoni ulkopuolelle, koska siinä *sydän* toimii määritteenä yhdyssanan pääsana *yölle* eikä näin ollen ole verrannollinen esiintymiin, jossa *sydän* esiintyy substantiivina sellaisenaan ja saa omia määritteitään. Toisaalta sane *sydänyö* kyllä kertoo sanan "sydän" merkityksestä, niin kuin sellaisetkin ilmaisut kuin *sydänmaa*, *maan sydän* tai *sydänjuuria myöten*: näissä *sydän* -osa viittaa 'syvyyteen', 'keskellä olevaan', 'ytimeen'. Nämä *sydämen* merkitykset, oli niissä kyse sitten denotaatiosta tai konnotaatiosta, ovat toki olennaisia niin metaforisesti kuin fysiologian ja anatomian diskurssissakin (mikäli näitä ylipäänsä voidaan erottaa).

neljäkymmenen.

Sielun esiintymiä löytyi koko Uudesta Testamentista 23 jakeesta, joista 11 oli evankeliumeissa (Matt. 4 kpl, Mark. 3, Luuk. 4 ja Joh. 0 esiintymää). Kahdessa jakeessa sana esiintyi kuitenkin kahteen otteeseen eri kohdissa:

- (1) Älkää pelätkö niitä, jotka tappavat ruumiin mutta eivät kykene tappamaan **sielua**. Pelätkää sen sijaan häntä, joka voi sekä **sielun** että ruumiin hukuttaa helvettiin. (Matt. 10:28)
- (2) Mitä hyödyttää ihmistä, jos hän voittaa omakseen koko maailman mutta menettää **sielunsa**? Millä ihminen voi ostaa **sielunsa** takaisin? (Matt. 16:26)

Toisaalta eri evankeliumeissa esiintyi täysin samoja muotoiluja (kolme kohtaa; esim. Luuk. 10:27, Mark. 12:30 ja Matt. 16:26 sekä Matt. 16:26 ja Mark. 8:36-37), joten lasken hakusanan *sielu** tuottaneen aineistooni yhteensä 10 erilaista sanan käyttöesimerkkiä. Sydämen ja sielun esiintymiä analysoin yhteensä siis vajaa viisikymmentä.

Tarkastellessani tässä tutkielmassa hakusanojeni merkitysten muodostumista luokittelen sanaesiintymät tietyin kriteerein eri luokkiin ja käytän tässä ensisijaisesti semanttista luokitusta. ”Puhtaisiin” kieliopillisiin sijoihin (inessiivi, adessiivi jne.) perustuva luokittelu – vaikka voi toki antaa jotain tietoa kielestä – ei nähdäkseni ole tämän tutkimuksen kannalta niin hyödyllistä, että olisin tässä työssä soveltanut vertailua kaikkiin aineiston osiin. Kuitenkin viitteellistä tietoa antavana kuriositeettina, ja samalla (sana)merkityksentutkimuksen metodien moninaisuutta havainnollistaakseni, luon silmäyksen *sydämen* ja *sielun* grammaattisen sijan ja semanttisen roolin vastaavuuteen Evankeliumeissa.

4.1.1 Sydämen ja sielun kieliopillisiä funktioita

Jaoin Evankeliumien *sydämen* ja *sielun* esiintymät niiden kieliopillisen funktion perusteella neljään luokkaan. Luokitteluni oli pelkkien lauseenjäsennyksien toteamista yksityiskohtaisempi, mutta en kuitenkaan laskenut tässä kohdin erikseen sanaluokkia, sijamuotoja ja lauseenjäseniä. Kyseessä oli yleisemmin muodollisiin piirteisiin perustuva luokitus, joka ei voi olla täysin puhdas semantiikastakaan. Esimerkiksi mentaalisen tai konkreettisen transitiiiviverbin objektina (taulukon 1 luokka 3) hakusana oli yleensä partitiivissa, mutta en lajitellut samaa lauseenjäsennyttä edustavia eri sijamuodon saneita erikseen, onhan myöhemmissä luvuissa päähuomioni kuitenkin saneiden semanttisissa rooleissa – mikäli tekemisen kohteen sijamuoto vastoin epäilyksiäni olisikin niiden kannalta erityisen merkityksellinen, täytyisi se todeta toisessa, laajemmassa tutkimuksessa.

TAULUKKO 1: Hakusanojen kieliopilliset funktiot:

Haku-sana	1. Paikkaa ilmaisevana sisäpaikallissijoissa: illatiivissa, inessiivissä tai elatiivissa	2. Tavan adverbialina adessiivissa, instruktiivissa tai komitatiivissa	3. Akkusatiivina, mentaalisen tai konkreettisen transitiiiviverbin totaaliobjektina	4. Predikaattilauseen tai subjektina
<i>sydän</i>	14 (16)	4 (8)	4	11 (13)
<i>sielu</i>	0	3	7	2

Esimerkiksi lause ”Juuri ihmisen sisältä, **sydämeestä**, lähtevät pahat ajatukset” (Mark. 7:21) edustaa sarakkeen 1 esiintymiä ja kehoitus ”Rakasta Herraa, Jumalaasi, koko **sydämeestäsi**” (Mark. 12:30) kuuluu sarakkeen 2 esiintymiin. Sarakkeessa 3 oli lauseita kuten ”He sanoivat toisilleen: ”Eikö **sydämemme** hehkunut innosta, kun hän kulkiessamme puhui meille ja opetti meitä ymmärtämään kirjoitukset?” (Luuk. 24:32) ja sarakkeen 4 esiintymät olivat seuraavan kaltaisia: ”Millä ihminen voi ostaa **sielunsa**

takaisin?” (Mark. 8:37). Taulukoissa esiintymien ensin ilmoitettu lukumäärä kertoo erilaisista esiintymistä: samanmuotoisia, paralleeleja evankeliumien kohtia ei ole laskettu eri esiintymiksi. Kokonaismäärä on kuitenkin ilmoitettu suluissa.

Taulukon 1 mukaan *sydän*-lekseemin saneet olivat suurimmaksi osaksi muodoltaan illatiivissa, inessiivissä tai elatiivissa. Esimerkiksi lauseen ”Kaiken, mitä oli tapahtunut, hänen äitinsä kätki **sydämeensä**.” (Luuk. 2:51) hakusanaesiintymä kuuluu ensimmäiseen sarakkeeseen. Huomionarvoista tämä sarakkeen kohdalla on epäsymmetria eri hakusanojen välillä: *sielun* saneita ei esiintynyt näissä sijoissa lainkaan. *Sielun* esiintymät olivat enimmäkseen sarakkeen 3 mukaisesti verbin objekteina, ja tässä syntaktisessa funktiossa taas *sydän* esiintyi verrattain melko harvoin. *Sielun* esiintymiä aineistossa oli toki kaikkiaan paljon vähemmän kuin *sydämen*, mikä haittaa vertailtavuutta.

Toiseen sarakkeeseen lukeutuvat sellaiset aineistonkohdat, joissa hakusana esiintyy tavan tai välineellisyyden adverbiaalina instruktiivissa, adessiivissa tai komitatiivissa, kuten ilmauksissa ”toivoa jotakin koko sydämestään” tai ”nähdä sydämellään”. Nämä ilmaukset ovat muodon kannalta samanlaisia kuin luokan 1 sisäpaikallissijoissa taipuneet saneet, mutta käytännöllisyyden nimissä olen tässä kohdin yhdistänyt eriasteisia kieliopillisia luokituksia ja tehnyt siis jo eräänlaista pelkän muodon tason ylittävää semanttista tulkintaa.

Kolmanteen sarakkeeseen kuuluvat saneet – joista useampi *sielun* kuin *sydämen* – olivat mentaalisen tai konkreettisen transitiiiverbin objektin kohde. Objektien sijamuotoja en tässä yhteydessä ole eritellyt. *Sydämen* esiintymistä toiseksi suurin osa esiintyi nominaalilausekkeen pääsanana ja päättyi siis neljänteen sarakkeeseen. *Sielun* saneista siihen kuului vain kaksi. Tämän luokan saneet sijoittuivat semanttisessa tarkastelussa useisiin erilaisiin asemiin.

4.1.2 *Sydämen* ja *sielun* semanttisia funktioita

Seuraavassa taulukossa saneet on jaettu kuuteen luokkaan niiden semanttisen aseman perusteella. Jako on aineistolähtöinen, eikä nojaa mihinkään valmiiseen jaotteluun. Jotkin taulukon 2 luokat voi nähdä keskenään jossain määrin limittäisinä: esimerkiksi luokissa A ja B sydän/sielu esiintyy molemmissa jonkinlaisena paikkana. ”Tekemisen paikka”-tyypin

saneet on kuitenkin erotettu ”säiliötyypin” esiintymistä, koska tutkittu sana näyttäytyy niissä varsin erilaisena.

TAULUKKO 2: Hakusanojen semanttiset funktiot:

Hakusanaan	A. Säiliönä, sisäisyytenä	B. Tekemisen paikkana	C. Välineenä tai tekemisen tavan kuvaajana	D. Tekemisen kohteena	E. Kuvailtuna, ominaisuuksia omaavana	F. Toimijana
<i>sydän</i>	14 (16)	2	4 (8)	3	8 (10)	1
<i>sielu</i>	0	0	3	7	0	2

Sarakkeen A luonnehdinta ”säiliö” viittaa ”säiliömetaforaan”. Se on metaforatutkimuksessa vakiintunut nimitys metaforatyypille, jossa asiat ja ilmiöt näyttäytyvät säiliön kaltaisena. Tavallinen säiliömetafora on tyyppiä ”ihmisruumis on säiliö”. Tämänkaltaisilla metaforilla voidaan katsoa olevan fyysinen perusta, toimiihan itse ihmiskeho säiliön tavoin: ihmiskeho on ihon rajaama tila, jossa keskeistä ovat suunnat sisään ja ulos. Tämän säiliökokemuksen perustalta ihminen hahmottaa helposti erilaiset abstraktimmatkin käsitteet säiliön kaltaisina. (Ks. esim. Lakoff, G. & Johnson, M. 1980; Kela, M. 2007, s. 79). ”Säiliömetaforan” käsite pohjautuu kognitiiviseen kielioppiin ja käytän sitä hyväkseni, mutten kuitenkaan sitoudu ko. teoriaan muuten. Esimerkkinä sarakkeeseen A lajittelemistani esiintymistä toimikoon kahden *sydän*-esiintymän raamatunkohta jakeesta Luuk. 6:45:

- (3) Hyvä ihminen tuo **sydämensä** hyvyyden varastosta esiin hyvää, paha ihminen tuo pahuutensa varastosta esiin pahaa. Mitä sydän on täynnä, sitä suu puhuu.

Sarakkeen B tapauksissa sydän näyttäytyi tilana tai paikkana A-luokan saneiden tapaan, mutta tässä kohtaa keskeistä on, että paikassa näytti tapahtuvan tai suoritettavan jotakin:

- (4) - - jokainen, joka katsoo naista niin, että alkaa himoita häntä, on **sydämessään** jo tehnyt aviorikoksen hänen kanssaan. (Matt. 5:28)

Paikkana tai paikanomaisena esiintyi hakusanoista vain sydän, niin A- kuin B -luokankin mukaisena. C-sarakkeen saneet esiintyivät yhteyksissä, joissa jotakin tehtiin sydämen/sielun avulla tai kautta:

- (5) Rakasta Herraa, Jumalaasi, koko sydämestäsi, koko sielustasi ja mielestäsi ja koko voimallasi. (Mark.12:30)
- (6) - - jotta he eivät silmillään näkisi eivätkä sydämellään ymmärtäisi - - (Joh. 12:40)

Luokkaan D kuuluvissa saneissa sydän/sielu oli toiminnan kohteena (mentaalisen tai konkreettisen transitiiiviverbin kohteena):

- (7) Älkää pelätkö niitä, jotka tappavat ruumiin mutta eivät kykene tappamaan sielua. Pelätkää sen sijaan häntä, joka voi sekä sielun että ruumiin hukuttaa helvettiin. (Matt. 10:28)
- (8) Hän on sokaissut heidän silmänsä ja paaduttanut heidän sydämensä (Joh. 12:40)
- (9) "Ihmisten edessä te olette olevinanne hurskaita, mutta Jumala tuntee teidän sydämenne" (Luuk. 16:15)

Teon objektina *sielu* esiintyi *sydäntä* useammin. Muutamissa kohdissa rajanveto ei ollut aivan selvää sen suhteen, mikä voidaan katsoa ”toiminnaksi” – onko esimerkiksi ”sydämen tunteminen” toimintaa? Tässä olen katsonut sen olevan. Sarakkeen E tapauksissa hakusanaan liittyi tekstissä erilaisia adjektiiveja:

- (10) - - sanan kuultuaan pysyvät siinä puhtain ja ehein sydämin - - (Luuk.8:15)
- (11) Sekään, mitä leiville tapahtui, ei ollut avannut heidän silmiään. Niin paatuneet heidän sydämensä olivat. (Mark.6:52)
- (12) "Älköön sydämenne olko levoton." (Joh.14:1)

E-sarakkeen kohdalla on huomattava epäsymmetria eri hakusanojen esiintymien välillä: siihen kertyi kahdeksan erilaista *sydämen* mutta ei yhtäkään *sielun* esiintymää. *Sielua* ei siis aineiston kattamassa tekstiympäristössä lainkaan luonnehdittu adjektiivein tai ominaisuuksia omaavana, mikä on mielestäni jossain määrin yllättävääkin. Sarakkeeseen F löytyi aineistosta yksi *sydämen* ja kaksi *sielun* esiintymää. Näissä sielu/sydän

näyttäytyy aktiivisena toimijana. Transitiiiviset ja intransitiiviset verbit olen lukenut samaan ryhmään:

(13) He sanoivat toisilleen: "Eikö sydämemme hehkunut innosta, kun hän kulkiessamme puhui meille ja opetti meitä ymmärtämään kirjoitukset?" (Luuk. 24:32)

(14) "Näin teidän sielunne löytää levon." (Matt. 11:29)

Joidenkin saneiden kohdalla hakusanan semanttinen rooli ei ollut heti selvä eikä muodon ja merkityksen suhde suora. Kovin suuria tulkinnallisia vapauksia ottamatta sain kuitenkin jaoteltua kaikki esiintymät näihin kuuteen luokkaan.

4.1.3 Grammaattisten ja semanttisten funktioiden vertailua

Missä määrin lukujen 4.1.1 ja 4.1.2 taulukkolaskelmat vastaavat toisiaan ja millaista tietoa tällaisten taulukkojen vertailusta on mahdollista saada? Ovatko konstruoimani luokat 1 – 4 ja A – F tarpeeksi symmetriset verrattavaksi keskenään? Uskoisin, että vertailemalla taulukkoja 1 ja 2 on mahdollista tehdä päätelmiä sanan kieliopillisen muodon ja kontekstuaalisen semanttisen roolin suhteesta. Tietty muoto näyttää usein viittaavan tiettyyn merkitykseen. Tämä vastaavuus ei kuitenkaan ole säännönmukaista, vaan semanttista roolia rakentavat tekstissä myös sanan erilaiset kollokaatit omine muotoineen ja kolligaatiotaipumuksineen.

Tutkittavien saneiden semanttisia rooleja kuvaavassa taulukossa 2 on kaksi saraketta enemmän kuin hakusanojen syntaktisia funktioita kuvaavassa taulukossa 1. Paikallissijoissa (inessiivissä, elatiivissa tai illatiivissa; taulukon 1 sarake 1) esiintyneet hakusanat olivat tekstissä kahdenlaisissa semanttisissa rooleissa: säiliömetaforaan viittaavina ne luonnehtivat sydäntä enimmäkseen staattisena säiliönä ja (ihmisen) sisäisyytenä (taulukon 2 sarake A), mutta myös tekemisen paikkana (taulukon 2 sarake B). Taulukon 1 sarake 2 (*sydän* -sane tavan adverbialina instruktiivissa tai komitatiivissa) vastaa esiintymämääriltään täysin toisen taulukon C-saraketta (*sydän* välineenä tai tekemisen tavan kuvaajana), mikä kertoo, että hakusanan semanttiseen rooliin viittasi tässä tapauksessa aina tietty kieliopillinen muoto. Samoin semanttinen rooli ”tekemisen kohde” (taulukon 2 sarake D) ja kieliopillinen asema akkusatiivina,

mentaalisen tai konkreettisen transitiiviverbin totaaliobjektina (taulukon 1 sarake 3) vastasivat toisiaan. Syntaktiselta rooliltaan nominaalilausekkeen pääsanaksi luokitellut saneet (taulukon 1 sarake 4) jakaantuivat semanttisessa luokittelussa useampiin lokeroihin: taulukon 2 luokkiin A (säiliömetaforaan viittaavat: 3 *sydämen* sanetta), E (ominaisuuksin luonnehditut: 8 erilaista *sydämen* sanetta) ja F (toimijan roolissa kuvatut: 1 *sydämen* ja 2 *sielun* sanetta).

Sijamuotojen ja lauseenjäsennyksien suhteeseen liittyvästä taulukoiden sarakkeiden lievistä epäsymmetrisyydestä huolimatta niissä esitetty luokittelu vaikuttaa tarjoavan tietoa merkitysten rakentumisesta. Eri hakusanojen käyttöesimerkkien jakautumista sarakkeisiin ja jakauman tasaisuutta tai epätasaisuutta sekä näistä tehtäviä päätelmiä pohdin myöhemmin luvussa 3.4.

4.1.4 *Sydämen* ja *sielun* kollokaatteja

Aineistosta löytyneiden saneiden luokittelu taulukkojen 1 ja 2 tapaan ei vielä kerro kovin paljoa tarkasteltavien sanojen käyttömahdollisuuksista ja merkityksistä, vaikka antaakin hyödyllistä tietoa siitä, millaisissa kieliopillisissa muodoissa ja millaisina lauseenjäseneinä ne voivat esiintyä. Tarkastelen seuraavaksi hakusanojeni kollokaatteja ja sitä, mitä ne kertovat ”sydämen” ja ”sielun” merkityksistä. Millaisia ominaisuuksia ja määritteitä näihin sanoihin aineistossa liittyy, millaisiin merkitysyhteyksiin taulukoihin 1 ja 2 luokitellut saneet sisällöllisesti liittyvät? Taulukkojen 1 ja 2 antamien vihjeiden perusteella esitin aineistolle joitakin syvemmälle hakusanojeni merkityksiin pureutuvia kysymyksiä, joista pyrin seuraavaksi vastaamaan ainakin seuraaviin: Millaisena säiliönä tai paikkana sydän esitetään – mitä siellä voi olla ja kenellä on sinne pääsy? Mitä sydän voi tehdä itse? Mitä sydämen(sä) ja sielun(sa) avulla tai kautta voi tehdä? Millaisia tekoja sydämeen ja sieluun kohdistuu, ja keitä on näiden tekojen subjekteina? Millaisin adjektiivein ja ominaisuuksin *sydäntä* kuvaillaan? Entä kenen sydämistä ja sieluista tekstissä puhutaan?

Eräät sijamuodot ja muut muotoseikat kertovat Raamatun lukijalle sydämen olevan (kuin) jonkinlainen säiliö, paikka tai sisäisyys. Tällaista konkreettista kuvausta on mm. seuraavissa katkelmissa:

(15) Juuri ihmisen sisältä, sydämestä, lähtevät pahat ajatukset - - (Mark.7:21)

- (16) Hyvä ihminen tuo sydämensä hyvyyden varastosta esiin hyvää - -
(Luuk.6:45)

Sikäli kuin sydän on säilytyspaikka, niin millaisia asioita sen sisällä voi olla? Voiko se olla avoin tai suljettu? Voiko sinne laittaa jotakin (mitä?), voiko sieltä ottaa pois? Evankeliumien mukaan sydämessä voi olla *murhetta; jotakin, mitä suu puhuu / sitä, mikä tulee suusta ulos; iloa; ajatuksia; pahoja ajatuksia; ylpeitä ajatuksia; siemen;* toisaalta *mikään ulkoapäin tuleva ei mene sydämeen.*

Illatiivissa esiintyneiden saneiden kohdalla *sydämen* vieruskollokaatteihin kuului paitsi sydämen mahdollisesta sisällöstä kertovia substantiiveja myös näihin liittyviä tekijää edellyttäviä verbejä. Herääkin kysymys, kuka näissä tapauksissa on toimijana: kenellä on pääsy sydämeen ja sieluun? Hypoteettisina toimijavaihtoehtoina olivat Jumala, Jeesus, Saatana ja ihminen (jonka saattaisi jakaa vielä "ihmiseen itse" ja "ihmisiin yleensä" tai "muihin ihmisiin"). Kaikki näistä eivät kuitenkaan säiliömetaforaluokan illatiivisijan yhteydessä hakusanan kollokaatteina esiintyneet, ja seuraavan taulukon yläsarakeissa ovatkin lopulta hahmoista vain ne, jotka aineistossa toimijoina olivat. Ilmauksen jäljessä suluissa oleva numero kertoo, että samanlaisia esiintymiä oli useampia kuin yksi.

TAULUKKO 3a: Kenellä on pääsy sydämeen paikkana tai säiliönä:

	toimijana Saatana	toimijana ihminen itse	Ei persoonallista toimijaa, tai sisällä/ulkona olevat kulkevat itsestään ulos/sisään, tai lauseessa on passiivirakenne
<i>sydän</i>	<i>pane</i> e ajatuksen <i>s:een</i> ; <i>sieppaa/</i> <i>ottaa pois</i> <i>siemenen</i>	<i>kätkee kaiken</i> <i>tapahtuneen s:eensä</i> ; <i>tuo s:nsä hyvyyden</i> <i>varastosta esiin</i> <i>hyvää</i>	<i>s:stä lähtevät pahat ajatukset (2);</i> <i>mikään ulkoapäin tuleva ei mene s:een;</i> <i>hänen s:eensä on kylvetty;</i> <i>kaikki, mikä on lähtöisin s:stä</i>

Sydämen säiliömäiseen tilaan oli siis pääsy niin Paholaisella kuin ihmisellä itselläänkin. Muut ihmiset, Jeesus tai Jumala eivät esiintyneet toimijoina näissä yhteyksissä. Useimmin toimijaa ei kuitenkaan ollut selvästi näkyvillä, vaan asioita "vain tapahtui": pahat ajatukset lähtivät sydäimestä ilman henkilöityä lähettäjä tai kutsujaa, ja joitakin

siemeniä mainitaan kylvetyn sydämeen ilman, että kylvää henkilöidään. Muutaman kerran (kuten taulukon 2 sarake F osoittaa) hakusanat löytyivät aineistosta aktiivisen toimijan roolista: *sydän* kerran, jolloin kyseessä oli yksipaikkainen, intransitiivinen verbi *hehkua innosta*, ja *sielu* kahdesti, kun verbinä olivat kaksipaikkaiset *ylistää Herran suuruutta* ja *löytää lepo*.

Taulukkojen 1 ja 2 (s. 10 ja 11) mukaan sekä *sydän* että *sielu* esiintyvät suhteellisen usein tavan tai välineellisyyden adverbiaaleina. Mitä sitten sydämellään, sen avulla tai sen kanssa, saattoi aineistossa tehdä?

TAULUKKO 3b: Minkä välineenä sydän/sielu voi toimia:

<i>sydän</i>	<i>ymmärtää</i> (2)	<i>rakastaa Jumalaa</i> (4); <i>antaa anteeksi</i>	<i>pysyä sanassa</i>
<i>sielu</i>	-	<i>rakastaa Jumalaa</i> (3)	-

Kahdessa esiintymässä, jossa sydän esitettiin tekemisen paikkana (”sydämessään ihminen voi...”), tekeminen oli *epäilemistä* tai *aviorikoksen tekemistä* (yhdessä himoitun naisen kanssa; Matt. 5:28). Niistä tapauksista, joissa hakusana oli tavan tai välineen adverbiaalina, suurin osa liittyi sydämen ja sielun avulla tai kautta tapahtuvaan Jumalan rakastamiseen.

Taulukkojen 1 ja 2 mukaan suhteellisen useasti sekä *sydän* että *sielu* olivat joko konkreettisen tekemisen (esim. *paaduttaa*) kohteena tai transitiivisen mentaaliverbin (esim. *tuntea*) objekteina. Taulukosta 3d ilmenee, millaisesta tekemisestä tapauksissa oli kyse. Tässä listaamani verbit ovat rakenteellisesti samankaltaisia, mutta olen jakanut ne eri lokeroihin sen mukaan, kuka teon subjektina on, sillä nähdäkseni tämä on sisällöllisesti, ”sydämen” ja ”sielun” merkitysten kannalta, olennaista.

TAULUKKO 3c: Kenen tekojen kohteena sydän/sielu voi olla:

	teon subjektina Jumala	teon subjektina Saatana	teon subjektina Jeesus	teon tekijänä a) ihminen itse b) muut ihmiset
<i>sydän</i>	<i>tuntea</i>	<i>paaduttaa</i>	<i>kääntää isien sydämet lasten puoleen</i>	-
<i>sielu</i>	<i>vaatia takaisin</i>	<i>hukuttaa helvettiin</i>	<i>kadottaa, pelastaa</i>	a) <i>ostaa takaisin; menettää</i> b) <i>ei kykene tappamaan</i>

Konkreettisen fyysisen tekemisen ja transitiivisten mentaaliverbien tapausten erottaminen on tässä sikäli vaikeaa, että paitsi käsiteltävät substantiivit myös niihin liittyvät verbit ovat metaforisuudessaan monitulkintaisia – ”konkreettisen” ja ”abstraktin” ero on häilyvä tai jopa mahdoton.

Aineiston *sydän* -saneista moniin (ks. taulukko 2, s. 11) oli kuvailevin adjektiivein tai sijaintia määrittelemällä liitetty erilaisia ominaisuuksia. *Sydän* saattoi olla *levoton* (1 esiintymä), *puhdas* (1), *eheä* (1), *kova* (1) tai *paatunut* (3) ja sijaita *kaukana Jeesuksesta/Herrasta* (1) tai *siellä missä aarteesi sijaitsee* (2). *Sydämeen* liittyi siis useita niin negatiivisiksi kuin tavoiteltaviksikin tulkittavia ominaisuuksia. Tarkastelluissa Raamatun teksteissä *sielu* ei esiintynyt tällaisissa yhteyksissä lainkaan.

Hakusanaesiintymien lauseet ovat milloin kenenkin lausumia ja tekstin sisällä eri yleisölle suunnattuja. Puhujan henkilöillisyydellä ei liene paljoa vaikutusta siihen, miten *sydämen* tai *sielun* merkitys kotekstissaan rakentui (tai ainakaan sellainen ei liene näillä metodeilla tutkittavissa), mutta sen sijaan se, kenen ”omistamina” puheena olleet sydämet ja sielut näyttäytyvät, vaikuttaa paljonkin siihen, mihin näillä käsitteillä voidaan ajatella viitattavan.

TAULUKKO 4: Kenen sydäimestä/sielusta on puhe:

	Yksilöllinen: ihmisen	Yksilöllinen: Jeesuksen	Kollektiivinen: kansan
<i>sydän</i>	4	1	3
<i>sielu</i>	4	0	1

Jumalan tai Paholaisen sydäntä tai sielua ei aineistossa esiintynyt. Useimmissa esiintymissä sekä sielu että sydän näyttivät kuuluvan yksilölliselle ihmiselle. Esimerkki tällaisesta tekstinkohdasta jakeesta Luuk. 12:20 (alleiviivattuina sielun haltijaan viittaavat lekseemit):

- (17) Mutta Jumala sanoi hänelle: ”Sinä hullu! Tänä yönä sinun sielusi vaaditaan sinulta takaisin.

Yhdessä esiintymässä (Matt. 10:25–11:29) Jeesus puhui omasta sydäimestään:

- (18) Jeesus kerran puhkesi puhumaan ja sanoi: ”- - Ottakaa minun ikeeni harteillenne ja katsokaa minua: minä olen sydämeltäni lempeä ja nöyrä”.

Kollektiiviseksi tulkittavia omistajuuksia oli *sydämen* esiintymissä kolme, *sielun* yksi. Kollektiivina oli ”kansa”, jonkin puheena olleen kaupungin asukkaat, Jeesuksen monikon toisessa persoonassa puhutteleva joukko tai ”ihmiset” ylipäänsä. Esimerkki ”kollektiivisestä sydäimestä” on Jeesuksen puheessa Markuksen evankeliumin luvusta 7 jakeesta 6 (alleiviivattuina tässä yhteydessä merkitykselliset kollokaatit (sanat) ja kolligaatio (niiden taivutusmuodot)):

- (19) Tämä kansa kunnioittaa minua huulillaan, mutta sen sydän on kaukana minusta.

Kollektiivisuuteen viittasi myös esimerkiksi verbin yksikkö lauseessa ”- - teidän sielunne löytää levon” (Matt. 11:29). Muutamissa kohdissa oli jonkin verran tulkinnanvaraa sydämen omistajuuden suhteen. Esimerkiksi tapauksen ”*isien sydämet*” (Luuk. 1:17) on tulkittu tässä yksilölliseksi grammaattisin perustein (*sydämet* monikossa), vaikka ajatuksellisesti

kohdassa viitataan ehkä johonkin jaettuun, kollektiiviseen. Katkelman ”- -
murheissaan heidän sydämensä kovuudesta ” (Mark. 3:5) sydän taas on laskettu
kollektiiviseksi *sydämen* yksikkömuodon takia. Kuitenkin voisi ajatella tämän ja edellä
mainitun *isien sydämet* -tapauksen sisällöllisesti viittaavan samaan asiaan. Yksikkö- ja
monikkomuotojen käyttö oli mielenkiintoisen vaihtelevaa: esimerkiksi samassa
evankeliumissa joissakin raamatunkohdissa, joissa puhutaan ihmisjoukosta tai -joukolle,
sydän oli yksikössä (kollektiivinen) ja toisissa monikossa (yksilöllinen), vaikka muuten
vaikuttaisi siltä, että puhutaan samasta ilmiöstä: ” *Onko teidän sydämenne paatunut?*”
(Mark. 8:17) ja ”*Niin paatuneet heidän sydämensä olivat*” (Mark. 6:52). Mitä tämä kertoo
sanan ”sydän” merkityksestä, jää toistaiseksi avoimeksi kysymykseksi.

4.2 Psalmi

Psalmien proosallisista Evankeliumeista poikkeava runollinen tyyli näkyi siinä,
minkälaisina *sydän* ja *sielu* esiintyivät niissä. Olikin mielenkiintoista huomata
Evankeliumien jälkeen, kuinka suppeiden Psalmien kohtien ja hakusanojeni kapeahkon
ympäristön tarkastelu antoi jo alussa vihiä sanojen toisenlaisesta käytöstä ja koko
raamatunosien runollisuudesta. Tässä Psalmiaineiston käsittelyssä analyysin rakenne on
hieman erilainen kuin Evankeliumien kohdalla: jätän tutkimuskysymyksen kannalta
tarpeettomana pois kielipiillisen analyysin ja keskityn vain hakusanojeni semanttisiin
funktioihin. Rajauksen perusteista tarkemmin luvussa 6.1.

4.2.1 Psalmien *sielu*

Psalmi ovat ylistyslauluja ja kaihoisia uskonnollisia runoja, joissa tyyliin kuuluu
esimerkiksi toisto. Sana sanalta samanlaisia toistuvia lauseita on enemmän kuin
Evankeliumeissa. Esimerkiksi kohdassa Ps. 42:5 (ja samoin sanoin uudestaan kohdissa
42:11 ja 43:5), jossa ihminen puhuttelee omaa sieluaan, on sieluun liitetty kolme erilaista
attribuuttia: tämän raamatunkohdan mukaan sielu voi olla 1) masentunut, 2) levoton ja 3)
se voi odottaa (Jumalaa).

(20) Miksi olet masentunut, **sieluni**, miksi olet niin levoton? Odot Jumalaa!
(Ps.42:5)

Tällainen tapaus, jossa samassa lauseessa samaan hakusanaan liittyy useita erilaisia määritteitä, on laskettu kolmeksi eri esiintymäksi. Yllä olevan esimerkin kaltaista *sielun* – kuten sydämenkin – sinä-muotoista puhuttelua esiintyy Psalmeissa usein; `sielu` on elollistettu (personifioitu) eli sillä esitetään olevaksi inhimillisiä ominaisuuksia ja sille puhutaan kuin elävälle olennoille. Seuraavassakin esimerkissä `sielu` voi ”ylistää (Herraa)” ja ”unohtaa tai muistaa (mitä hyvää Herra on sille tehnyt)”:

(21) Ylistä Herraa, minun **sieluni**, älä unohda, mitä hyvää hän on sinulle tehnyt (Ps.103:2)

Kehotus ”ylistä Herraa, minun sieluni” esiintyi Psalmeissa kuudessa eri kohdassa (usein jonkin kokonaisuuden aluksi ja/tai lopuksi). Suurin osa *sielun* esiintymistä Psalmeissa olikin jonkinlaista oman sielun puhuttelua ihmisen taholta, tai sitten ihminen kertoi sielustaan ja sen tunnoista – ja ilmaisi silloin, tulkintani mukaan, jotakin kokonaisvaltaista tunnetilaansa sielusta puhumisen kautta, niin että esimerkiksi lause ”sieluni janoaa Jumalaa” olisi nähdäkseni ilmaistavissa ”minä janoan Jumalaa”. Toisaalta tällainen suoraviivainen ”sielu = minä” -päätely on liian suoraviivaista eikä ota huomioon esimerkiksi tekstilajin olennaisia piirteitä ja sanavalinnan takana piileviä mm. teologisia argumentteja.

(22) Minun **sieluni** janoaa Jumalaa, elävää Jumalaa. Milloin saan tulla temppeleihin, astua Jumalan kasvojen eteen? (Ps.42:2)

Psalmeissa puhuttiin *sielusta* 28 kertaa, ja näistä tapauksista 15:ssä *sielulle* annetut määritteet olivat keskenään erilaisia. Useimmiten *sielu* esitettiin aktiivisen tekijän asemassa (17 kertaa; 8 erilaista kuvausta), mutta se näyttäytyi myös tekojen kohteena (4 tapausta), adjektiivein kuvailtuna (6 kertaa, 2 erilaista) ja ”välineenä”, tavan kuvaajana (yhden kerran).

TAULUKKO 5: Sielun saneet Psalmeissa:

	A. Säiliönä, sisäisyytenä	B. Tekemisen paikkana	C. Välineenä tai tekemisen tavan kuvaajana	D. Tekemisen kohteena	E. Kuvailtuna, ominaisuuksi a omaavana	F. Toimijana
<i>sielu</i> (Ps)	0	0	1	4	2 (6)	8 (17)

Taulukossa 5 sarakkeet ovat samat kuin taulukossa 2 sivulla 18. C-sarakkeen tapauksessa *sielu* oli "odottamisen" tavan kuvaajana (attribuutti; "miten odotan"):

- (23) Minä odotan sinua, Herra, odotan sinua koko **sielustani** ja panen toivoni sinun sanaasi. (Ps.130:5)

Esiintymissä, joissa *sielun* sane sijoittui sarakkeeseen D ja *sielu* näyttäytyi tekojen kohteena, oli tekijänä aina Jumala (eikä esim. ihminen, Paholainen tai Jeesus). Psalmien teksteissä hän ”virvoitti sielun”, ”teki hyvää sielulle” ja ”ei hylännyt sielua tuonelaan”. Lisäksi tähän luokkaan tuli lasketuksi rajatapaus, jossa jokin abstrakti negatiivinen asia ”pistää sieluun”; tässä *sielu* ei ole samalla tavalla ”konkreettisen tekemisen” kohde kuin muissa D-esiintymissä, mutta kuitenkin jonkinlaisena ulkopuolelta tulevan vaikutuksen kokijana. Adjektiivit, joilla *sielua* kuvailtiin sarakkeen E tapauksissa, olivat *masentunut* ja *levoton*, jotka molemmat esiintyivät kolme kertaa.

Toimijana esiintyessään (sarake F) *sielu* saattoi 1) ”ylistää Herraa”, 2) ”odottaa Jumalaa”, 3) ”janota Jumalaa”, 4) ”kohottaa riemuhuudon”, 5) ”hiljetä Jumalan edessä” ja 6) ”nääntyä”. (Jälleen voidaan kysyä, onko ”hiljeneminen” toimimista – itse katson, että se on toimintaa siinä missä huutaminenkin.)

4.2.2 Psalmien *sydän*

Sana *sydän* (tai siihen viittaava pronomini) esiintyi Psalmeissa 89 kertaa, 71:ssä erilaisessa lauseyhteydessä. Kuten *sielu*-saneiden kohdalla, myös *sydämen* esiintymissä oli Psalmeissa paljon personifikaatiota: sydän iloitsee, pelkää, huutaa tuskasta ja pohtii

viisautta, tai se on ylpeä tai vilpittö.

- (24) Minun **sydämeni** näättyy kaipauksesta, kun se ikäväi Herran temppelin esipihoille. (Ps.84:2)

Sydän esitettiin kuitenkin myös monissa muissa rooleissa; kaikenlaisia esiintymiä oli runsaasti, ja erilaiset käyttöesimerkit kertoivat paljon sanan monimerkityksisyydestä – tai ainakin monikäyttöisyydestä.

TAULUKKO 6: *Sydämen* saneet Psalmeissa:

	A. Säiliönä, sisäisyytenä	B. Tekemisen paikkana	C. Välineenä tai tekemisen tavan kuvaajana	D. Tekemisen kohteena	E. Kuvailtuna, ominaisuuksia omaavana	F. Toimijana
<i>sydän</i> (Ps)	15 (17)	3	7 (11)	17 (19)	14 (22)	15 (17)

Toimijana sydän näyttäytyi yhteensä 17 kertaa, joista 15:ssä oli erilaisia teosanoja (taulukon sarake F). Vielä useammin sydäntä kuvailtiin adjektiivein tai ominaisuuksin, joilla ilmaistiin, millainen sydän on tai voi olla; tällaisia kollokaatteja *sydämellä* oli Psalmeissa 22 kertaa, joista 14:ssä erilainen kuvaus (E). Erilaisten tekojen kohteena (D) sydän esitettiin 19:ssä esiintymässä (17 erilaista sydämeen kohdistuvaa tekoa) ja 20 kertaa (18 erilaista kuvausta) sydän oli säiliö tai paikka, jossa tapahtui asioita (A ja B). Välineenkaltaisena tai tavan ilmentäjänä *sydäntä* käytettiin 11 kertaa, 7:llä eri tavalla (C).

Psalmien mukaan sydämen säiliössä voi olla seuraavia asioita: *vilppiä, juonia, kauniita sanoja, tuskaa, salaisuuksia, ajatuksia, iloa, voimaa, rohkeutta, rehellisyyttä, Jumalan laki, kaikki Jumalan ohjeet, pyhä pelko Jumalan nimeä kohtaan*. Toiminnan tapahtumapaikkana (sarake B) sydän esitettiin kolmessa eri yhteydessä: jotkut ihmiset voivat ”hautoa tuhoa omassa sydämessään”, toisessa tapauksessa ”synti kuiskii väärintekijän sydämessä” ja kolmannessa ”rehellisyys palaa ihmisten sydämiin”. Lisäksi Psalmien yhdessä esiintymässä Herra avaa ja toisessa sulkee oman sydämensä; myös nämä viittaavat sydämen tila-/säiliömäisyyteen.

Entä minkä välineenä sydän voi toimia (sarake C)? Psalmien mukaan ihminen voi ”täydestä/kaikesta/koko sydämestään” (tapaa osoittava elatiivi) *kiittää Herraa* (4 esiintymää), *kysyä Jumalan tahtoa* (2), *ylistää Herraa*, *laulaa kiitoslaulun*, *olla Jumalan laille kuuliainen*, *pyytää Herralta vastausta* ja *pyytää Jumalan suosiota* sekä ”sydämensä halusta” *tehdä vääryyttä*.

Sydämeen myös kohdistui useissa kohdissa kaikenlaista toimintaa, jolloin sydän näyttäytyi passiivisena, esineenkaltaisena objektina (sarake D). Toiminnan subjektina oli joko ihminen itse, Jumala tai sitten jokin ei-elollinen, abstraktimpi vaikuttaja.

TAULUKKO 6b: Sydän tekojen kohteena – kuka tekee ja mitä?

teon subjektina Jumala	teon subjektina ihminen itse	teon subjektina abstrakti asia
<i>tutkia s:n/s:ntä</i> (3); <i>katsoa s:een</i> ; <i>hylätä</i> (neg.); <i>taivuttaa s. Herran liiton puoleen</i> ; <i>luoda [kaikkien maan asukkaiden] s:t</i> ; <i>luoda [ihmiseen uusi, puhdas] s.</i> ; <i>sulkea [vihassaan] s:nsä</i> (Huom. ainoa tapaus, jossa puhutaan Jumalan sydämestä; muulloin kyse on aina ihmisten sydämistä)	<i>kovettaa s:nsä</i> ; <i>paaduttaa s:nsä</i> ; <i>ylentää s:nsä Jumalan puoleen</i> ; <i>pitää puhtaana</i> ; <i>kiinnittää omaisuuteen</i> ; <i>avata s:nsä Herralle</i>	Herran käskyt <i>ilahduttavat ihmisen s:n</i> ; jotkut asiat <i>painavat s:ntä</i> ; häpeä <i>murtaa ihmisen s:n</i> ; kansojen pilkka <i>raastaa uskovan s:ntä</i> ; tuska <i>jäytää s:ntä</i> ; jumalattomien miekka <i>osuu heidän omaan s:eensä</i>

Psalmeissa sydäntä kuvattiin erilaisin adjektiivein runsaasti enemmän kuin sielua ja myös selvästi monisanaisemmin kuin Evankeliumeissa. Yleisimpiä sydämeen Psalmeissa liitettyjä adjektiiveja olivat *vilpitön* (5 erilaista esiintymää) ja *puhdas* (4). Muita kuvailuja käytettiin vain kerran kutakin.

TAULUKKO 6 c: Millainen sydän voi olla?

Sydän Psalmeissa: minkälainen? 14 (22)	<i>vilpitön (5)</i> <i>puhdas (4)</i> <i>särkynyt (2)</i> <i>haavoilla</i> <i>levollinen</i> <i>tutkimaton</i> <i>viisas</i>	<i>katkera</i> <i>paatunut</i> <i>ylpeä</i> <i>korskea</i> <i>turta kuin ihramöykky</i> <i>kuin tulessa</i> <i>kuin pehmeää vahaa, joka sulaa rinnassa</i>
---	--	--

Sydämeen liitettiin siis niin positiivisiksi (esim. ”puhdas”, ”vilpitön”, ”viisas”) kuin negatiivisiksi (”korskea”, ”katkera”, ”särkynyt”) katsottuja ominaisuuksia. Kuin-sana kertoo ainakin kahden määritelmän olevan vertau(s)k(uvalli)sia: sydän ei ole tulessa, vaan *kuin* tulessa. Jotkut metaforateoreetikot eivät katso *kuin* -sanaa kovin tärkeäksi sillä perusteella, että sen puuttuminen ei tarkoita, etteikö jokin ilmaus olisi vertauskuvallinen; lause ”sydämeni on tulessa” on merkitykseltään samanlainen kuin ”sydämeni on kuin tulessa”. Menemättä kovin pitkälle tähän keskusteluun sanoisin, että mielestäni ”elämä on kuin matka” tarkoittaa, että elämä on matka (ehkä metafora tekee siitä sellaisen.)

TAULUKKO 6 d: Mitä sydän voi tehdä?

Psalmit (15/17)	<i>iloita (2); riemuita; nääntyä kaipauksesta (2); pelätä (neg.); muistaa Herran sanat;</i> <i>pohtia viisautta; toivoa [jotakin mitä Herra sitten antaa]; huutaa tuskasta; väristä;</i> <i>jähmettyä; luopua Jumalasta (neg); herätä; ikävöidä Herran apua; ikävöidä Herran temppelin esipihoille; hakata rinnassa</i>
--------------------	---

Vaikuttaa siltä, että Psalmeissa sekä sydän että sielu esiintyivät usein toimijoina ja tekemisen kohteinakin, ja että ne elollistettiin useammin kuin Evankeliumeissa. Seuraavaksi onkin syytä asettaa eri raamatunosien hakusanaesiintymät yhteiseen vertailuun.

4.3 *Sielun ja sydämen* merkityksiä Evankeliumeissa ja Psalmeissa

Jaottelin edellä ensin Evankeliumien ja sitten Psalmien hakusanaesiintymät kuuteen semanttiseen luokkaan: *sydän/sielu* a) säiliönä, sisäisyytenä; b) tekemisen paikkana; c) välineenä tai tekemisen tavan kuvaajana; d) tekemisen kohteena; e) adjektiivein tai ominaisuuksin kuvailtuna ja f) toimijana. Yhdistän nyt eri raamatunosien (joista taulukoissa lyhenteet Ev ja Ps) sanaesiintymät taulukoihin niin, että niiden vertailu käy helposti. Näkyvillä on kummankin sanan erilaisten esiintymien määrä (suluissa) ja esiintymät yhteensä, sekä eri esiintymistä laskettu prosenttiluku, joka kertoo eri esiintymätyyppien osuudesta kokonaismäärässä (prosenttiluku pyöristetty lähimpään kokonaislukuun).

TAULUKKO 7: Yhteenveto Raamattuaineiston saneista

Haku- sana	A. Säiliönä, sisäisyytenä		B. Tekemi- sen paikkana		C. Välineenä tai tekemisen tavan kuvaajana		D. Tekemisen kohteena		E. Adjektiivein tai ominaisuuksin kuvailtuna		F. Toimijana	
	Ev.	Ps.	Ev.	Ps.	Ev.	Ps.	Ev.	Ps.	Ev.	Ps.	Ev.	Ps.
<i>sydän</i> Ev. n = 32, Ps. n = 71	14 (16) 44 %	15 (17) 21 %	2 6 %	3 4 %	4 (8) 13 %	7 (11) 10 %	3 9 %	17(19) 24 %	8 (10) 25 %	14 (22) 20 %	1 3 %	15 (17) 21 %
<i>sielu</i> Ev. n = 12, Ps. n = 15	0	0	0	0	3 25 %	1 7 %	7 58 %	4 27 %	0	2 (6) 13 %	2 17 %	8 (17) 53 %
Yhteensä:												
<i>sydän</i> Ev. + Ps. n = 103	29 (33) 28 %		4 4 %		11 (19) 11 %		20 (22) 20 %		22 (32) 22 %		16 (18) 16 %	
<i>sielu</i> Ev. + Ps. n = 27	0		0		4 15 %		11 41 %		2 (6) 7 %		10 (19) 37 %	

TAULUKKO 8: Erityyppisten sanaesiintymien (luokat A-F) osuudet raamattuaineistossa:

A. Säiliönä, sisäisyytenä C. Välineenä tai tekemisen tavan kuvaajana E. Adjektiivien tai ominaisuuksin kuvailtuna		B. Tekemisen paikkana D. Tekemisen kohteena F. Toimijana	

	Evankeliumit	Psalmit	Ev. ja Ps. yhdessä
<i>sydän</i>	A 44 % E 25 % C 13 % D 9 % B 6 % F 3 %	D 24 % A ja F 21 % E 20 % C 10 % B 4 %	A 28 % E 22 % D 20 % F 16 % C 11 % B 4 %
	Evankeliumit	Psalmit	Ev. ja Ps. yhdessä
<i>sielu</i>	D 58 % C 25 % F 17 % A, B ja E 0 %	F 53 % D 27 % E 13 % C 7 % A ja B 0 %	D 41 % F 37 % C 15 % E 7 % A ja B 0 %

Sydämen merkitykseksi rakentui keskeisesti kuva paikasta tai sisäisyydestä: tällaisesta sanankäytöstä oli Evankeliumeissa ja Psalmeissa yhteensä 29 erilaista esimerkkiä, mikä on 28 % kaikista esiintymistä. Toiseksi eniten, 22 % Evankeliumien ja Psalmien yhteenlasketuista tapauksista, *sydäntä* käytettiin yhteyksissä, joissa sitä kuvailtiin erilaisin adjektiivien ja ominaisuuksin – Psalmien kohdalla tosin tämä käyttötapa ei ollut toiseksi

vaan kolmanneksi yleisin, kuten yhteenveto edellä osoittaa. Myös erilaisten tekojen kohteena sydän esiintyi melko usein: 58 % Evankeliumien esiintymistä ja 27 % Psalmien esiintymistä oli tällaisia tapauksia, eri raamatunosien saneet yhteenlaskettuna 41 % esiintymistä. Tässä Evankeliumien ja Psalmien ero on jo kolmisenkymmentä prosenttia, ja muissa esiintymätyypeissä vielä enemmän. Esimerkiksi tekemisen kohteena (D) ja toimijana (F) sydän esiintyi Psalmeissa huomattavasti useammin Psalmeissa kuin Evankeliumeissa. Taulukkomuotoisesta yhteenvedosta nähdään, ettei *sydämen* käyttö ollut samanlaista eri raamatunosissa: esiintymätyyppien (A-F) yleisyysjärjestys on niissä hieman erilainen. Sama pätee *sielun* saneiden kohdalla: sanetyyppitaulukon sarakkeet D ja F keräsivät molemmista raamatunosista enemmän saneita kuin muut, mutta esimerkiksi C-tyypin saneiden osuus (hakusana adverbien kaltaisena, tekemisen tapaa ilmaisemassa tai välineenä) oli Psalmeissa selvästi pienempi kuin Evankeliumeissa (25 % ja 7 %). E-sarakkeen saneita (sielu kuvailtuna) oli Psalmien esiintymistä 13 % ja Evankeliumeissa ei yhtään. (Psalmien 13 % on siis käytännössä 2 erilaista adjektiivia yhteensä 6 kertaa käytettynä.)

Sielun tärkeät kollokaatit olivat paljolti verbejä. ”Sielu” hahmottuu aineiston sanankäyttöesimerkkien perusteella ennen kaikkea jonakin yksilölliselle ihmiselle kuuluvana henkisenä entiteettinä, johon voi kohdistua erilaisia toimia niin Jumalan, Saatanan, Jeesuksen kuin ihmistenkin taholta. Kollokaatteja tarkasteltaessa selvisi, että sielu esiintyi useimmiten joko jonkinlaisen menettämisen (*hukuttaa, kadottaa, tappaa, menettää*) tai sitten palauttamisen (*vaatia tai ostaa takaisin, pelastaa, virvoittaa*) kohteena. Ihminen voi sielunsa kautta (*koko sielustaan*) myös rakastaa ja kaivata (Jumalaa).

Vielä kootusti luokkien A-F tarkempia sisältöjä:

A: Mitä sydämessä on?

murhetta

kauniita sanoja, pahoja ajatuksia - se,

mikä tulee suusta ulos

kokemuksia

vilppiä ja juonia

ylpeyttä

voimaa ja rohkeutta

sen täyttää ilo tai tuska

sillä on omat *salaisuutensa* ja *ajatuksensa*

siellä on *Jumalan laki, kaikki Jumalan ohjeet*

ja *pyhä pelko Jumalan nimeä kohtaan*

B: Mitä tekoja sydämeen kohdistuu?

Jumala

antaa sydämeen iloa, voimaa ja rohkeutta;

sydämeensä

painaa sydämiin pyhän pelon J:n nimeä kohtaan;

s:eensä

sulkee vihassaan s:nsä (huom. ainoa tapaus,

esiin hyvää

jossa puhutaan Jumalan sydämestä)

Ihminen

kätkee kaiken tapahtuneen

tallettaa Jumalan ohjeet

tuo s:nsä hyvyiden varastosta

avaa s:nsä Herralle

Paholainen

sieppaa pois sanan, joka jnkn sydämeen on kylvetty;

panee ajatuksen jnkn sydämeen

Lisäksi tapahtui sellaista, että *rehellisyys palasi ihmisten sydämiin ja synti kuiski väärintekijän s:ssä.*

C: Minkä välineenä tai millaisen toiminnan tapana sydän ja sielu voivat toimia?

Sydämen avulla tai täydestä sydämestään voi

ymmärtää

antaa anteeksi

odottaa Jumalaa

rakastaa, kiittää ja ylistää Herraa

laulaa kiitoslaulun

kysyä Jumalan tahtoa

pyytää Jumalan suosiota

pysyä sanassa, olla Jumalan laille

kuuliainen

D: Millaisten tekojen kohteena ihmisen sydän ja sielu voivat olla, ja kuka on tekijänä?

Sydän

Tekijänä Jumala

tuntee

tutkii s:n/s:ntä

katsoo s:een

taivuttaa Herran liiton puoleen

luo kaikkien maan asukkaiden sydämet

luo ihmiseen uuden, puhtaan sydämen

kääntää isien sydämet lasten puoleen

Ihminen itse

kovettaa

paaduttaa

ylentää Jumalan puoleen

pitää puhtaana

kiinnittää omaisuuteen

avaa Herralle

Paholainen

paaduttaa

Muu

Herran käskyt ilahduttavat

jotkut asiat painavat

häpeä murtaa

kansojen pilkka raastaa

tuska jäytää

jumalattomien miekka osuu

miekka käy läpi

Sielu

Jumala

vaatii takaisin

takaisin

hylkää tuonelaan (neg)

virvoittaa

tekee hyvää

Jeesus

kadottaa (neg.)

pelastaa

Ihminen

menettää, ostaa

ei kykene tappamaan

Paholainen

hukuttaa helvettiin

Muu

tuska pistää sieluun

E: Millaisia sydän ja sielu voivat olla?

Sydän:

vilpitön

paatunut

levoton

puhdas

ylpeä

puhdas

särkynyt

korskea

eheä

haavoilla

turta kuin ihramöykky

kova

levollinen

kuin tulessa

+sijaitsee jossain

tutkimaton

kuin pehmeää vahaa,

kaukana, on siellä missä

viisas

joka sulaa rinnassa

aarteesi sijaitsee

katkera

paatunut

Sielu:

masentunut

levoton

F: Mitä sydän ja sielu voivat tehdä?

Sydän

iloita

Herra sitten antaa

ikävöidä Herran

riemuja

huutaa tuskasta

tempelin

nääntyä kaipauksesta

väristä

esipihoille

pelätä (neg.)

jähmettyä

hakata rinnassa

muistaa Herran sanat

luopua Jumalasta (neg.)

hehkua innosta

pohtia viisautta

herätä

toivoa jotakin, mitä

ikävöidä Herran apua

Sielu

ylistää Herraa

janota Jumalaa

nääntyä

ylistää Herran

kohottaa riemuhuudon

suuruutta

löytää levon

odottaa Jumalaa

hiljetä Jumalan edessä

Sekä *sydäimestä* että *sielusta* piirtyy näin varsin moninainen kuva. Abstraktien ja konkreettisten merkitysten tasot limittyvät, ja samakin ilmaus voi saada useanlaisia tulkintoja niin tekstin sisäisestä kuin ulkoisestakin tekstiympäristöstä riippuen.

5 Vertailuaineistot

Saadakseni laajemman kuvan *sydämen* ja *sielun* mahdollisista merkityksistä tutkin pääaineistoni ohella kahta erilaista vertailuaineistoa: haastatteluja ja sanakirjoja. Seuraavissa alaluvuissa esittelen näiden aineistojen sisältöjä ja pyrin kokoamaan hakusanojeni merkityskenttiä.

5.1 Haastattelut *sydämen* ja *sielun* merkityksistä

Selvittääkseni nykykielenkäyttäjien käsityksiä tutkimieni sanojen merkityksistä haastattelin Jyväskylän Kaupunginkirjaston kahviossa kahdeksaa suomea äidinkielenään käyttävää 22-76 -vuotiasta miestä (4) ja naista (4). Kysymykset olivat avoimia ja haastattelut varsin keskustelunomaisia. Kerrottuani, mitä tutkin ja miksi, annoin haastattelun pohjaksi/lomassa seuraavanlaisia apukysymyksiä (järjestys vaihteli, eikä kaikilta tarvinnut kysyä kaikkia): ”Miten sinä ymmärrät nämä sanat, miten selittäisit niiden merkityksiä? Mitä *sydän* mielestäsi tarkoittaa (muuta kuin tiettyä verta pumppaavaa sisäelintä)? Millaisissa yhteyksissä olet nähnyt/kuullut ja käyttänyt tai käyttäisit sanaa *sydän*? Entä *sielu*? Mikä näiden sanojen suhde on? Onko niillä samoja merkityksiä, voiko niitä käyttää samalla tavalla? Vai ovatko kaksi ihan eri asiaa?”

Haastattelun jälkeen kysyin vielä jokaiselta informantilta paitsi hänen ikänsä myös sitä, kuinka tuttu kirja Raamattu on hänelle. (Informanttien ikää tai sukupuolta en ole kuitenkaan huomioinut analyysissa muuttujina.) Useimmat tunsivat sen etäisesti; vain yksi informanteista (i7) kertoi tuntevansa teoksen läpikotaisin ja lukevansa sitä päivittäin (mutta ei käynyt ilmi, minkä vuoden käännöstä hän luki). Vaikka varsinkin *sielu* lienee alun perin pesiytynyt suomen kieleen paljolti kristillisen kielen kautta (”[sielu] on esiintynyt Agricolasta ja kaikista samanaikaisista käsikirjoituksista alkaen, joten se on alun perin kuulunut hyvin tiiviisti kristilliseen sanastoon” Häkkinen 2004), ei Raamatun tuttuus näyttänyt vaikuttavan siihen, kuinka paljon tai kuinka selviä näkemyksiä haastatelluilla oli *sydämen* ja *sielun* merkityksistä ja käyttömahdollisuuksista. (Jos tätä haluttaisiin tutkia, olisi informantit valikoitava toisella tavalla; tässä kysymys kirjan tuttuudesta on vain sivukysymys, ylimääräinen kuriositeetti.)

Informantit:

i1 = mies, 36: ”Joskus luku, mut en kokonaan, en aktiivisesti.”	i3 = n, 32: ”Kulttuurisesti tuttu mutta ei kovin yksityiskohtaisesti.”	i5 = m, 69: ”Mitä nyt koulussa opiskeltiin.”	i7 = n, 64: ”On tuttu, päivittäin luen.”
i2 = nainen, 29: ”Ei kovin tuttu.”	i4 = m, 76: ”Hyvin vähän tunnen.”	i6 = m, 62: ”Periaatteessa tunnen aika hyvin, mutta paremmin vanhan käännöksen.”	i8 = n, 22: ”Ei oo tuttu, ehkä kerran oon avannu.”

Yksi haastattelu kesti keskimäärin 20 minuuttia. Jotkut haastattelut olivat keskustelunomaisempia kuin toiset. Useimmiten tein haastattelun teemojen esittelyn jälkeen vain muutamia tarkentavia lisäkysymyksiä. Voisi ehkä sanoa, että käynnistyi jonkinlaisia monologimaisia merkitysneuvotteluita, kun yksi puhuja esitti itsekseen arveluja, jotka saattoi seuraavassa lauseessaan kyseenalaistaa ja ehdottaa jotain muuta. Informanteista kaksi (i2 ja i3) oli haastattelutilanteessa yhdessä, ja varsinkin tämä parihaastattelutilanne oli pikemminkin teemoiltaan ohjailtu keskustelu kuin varsinainen kysymys-vastaus -muotoinen haastattelu. Parihaastattelu toimi hyvin, kun informantit ikään kuin ruokkivat toisiaan toistensa pohdintoihin reagoiden, kommentoiden, yhdessä spekuloiden. Olisin mieluusti toteuttanut muitakin haastatteluja useamman henkilön yhteisenä keskusteluna, koska sillä tavoin informantit tuottavat helposti enemmän materiaalia ja haastattelijä voi jäädä lähinnä tarkkailijan ja tallentajan rooliin. Tällä kertaa haastateltaviksi osui kuitenkin lähinnä itsekseen kulkeneita kansalaisia, joten nauhuripöydän ääressä istuimme yleensä vain minä ja yksi informantti, kahvia juoden. (Toisilleen ventovieraita ihmisiä en yrittänytkaan saattaa yhteishaastattelu/-keskustelutilanteeseen, vaikka tietysti sellainenkin saattaisi olla aivan antoisaa.)

5.1.1 Haastattelujen anti

Haastattelut tuottivat monipuolisen suullisen – myöhemmin litteroidun – aineiston, josta nousi useita aiheen kannalta kiinnostavia teemoja ja määrittelyjä, joihin seuraavissa luvuissa paneudun. Ensin kuitenkin muutamia yleisiä huomioita haastattelun tuloksista. Haastatellut käyttivät merkityspohdinnoissaan paljon epävarmuutta/ei-varmuutta, häilyvyyttä, määrittelyn auki jättämistä osoittavia ilmauksia: *tavallaan, ehkä, mahdollisesti, (tai) jotain sellaista (kuin), jotenkin, jollain tapaa, voisko ajatella, vähän sellanen jotenki, semmonen, tavallaa, saattais olla, olisko* jne. Myös eksplisiittisesti viitattiin määrittelyn vaikeuteen:

(25) i5: Sehän se on vaikeeta ku se on kaikki jokaisen omas uskossa se ajatus asiasta

(26) i3: Mut toi on semmonen niiku mietiskelyä vaativa aihe, koska ei siitä tiää minne se johtaa

i2: Nii, ei siihen pysty sillee oikee vastaamaa et niiku rasti ruutuun

(27) i6: [Sanaa **sydän**] käytetään joka asiassa varmasti sen varsinaisen asian ulkopuolella, et mitä se nyt sitte voi olla paitsi elimenä ihan et se on varmaan sotkettu joka mahdolliseen käyttöön... Ja sanotaan nyt että tämän päivän merkitys varmaan ni se on jokseenkin sekava kyllä. - - Melkeen kyllä se **sielu** on kanssa semmonen kumma kapistus että se on kanssa melkeen yhtä tai taitaa olla vielä hämäämpi ku tämä **sydän**

Osalla haastatelluista oli kuitenkin myös varsin selviä näkemyksiä sanojen merkityksistä. Jotkut tosin, vaikka tuntuivat esittävän asiat varmoina, puhuivat nähdäkseni loppujen lopuksi hieman ristiriitaisesti – esimerkiksi sama henkilö saattoi ensin todeta, että sielu ja sydän tarkoittavat samaa, että niitä voi käyttää synonyymisesti, mutta kertoikin vähän myöhemmin, missä asiassa ne huomattavasti eroavat (esim. että sielulla on siivet ja se voi lentää, kun taas sydän muuttuu ihmisen kuoltua maaksi).

Varsinaisen haastatteluosuuden ohessa kaksi informanttia (i6 ja i7) esitti arveluja siitä, kuinka eri sukupolvet varmaankin ymmärtävät *sielun* ja *sydämen* merkityksiä eri tavoin. Ei käynyt ilmi, mistä ero eri sukupolvien käsityksissä pohjimmiltaan johtuisi, mutta varsinkin informantti 6 oli tulkinnan sukupolvierosta vakuuttunut. Yli puolet haastatelluista myös totesi, että haastattelun aihe oli mielenkiintoinen mutta/ja että eivät

olleet oikeastaan tulleet ajatelleeksi tätä asiaa ennen kuin nyt – ja että määrittely, ”nyt kun kysyt”, on ”jännää”, ”vaikeaa”, ”mielenkiintoista” ja ”hankalaa”. Oli miten oli, kirjavista haastatteluvastauksista nousi luennassani esille muutama selvä teema, jonka ympärille merkitysten pohdinta useimmissa haastatteluissa kietoutui.

5.1.2 ”Sydämen” ja ”sielun” paikantuminen: abstrakteja vai konkreettisia?

Eräs haastatteluista noussut teema oli ”sydämen” ja ”sielun” **paikantuminen** ja sen suhde käsitteiden konkreettisuuteen vs. abstraktiuteen. Useampi informantti pohti sydämen ja sielun aineellisuutta vs. aineettomuutta ja (tähän liittyen) myös niiden **symbolisuutta**; ovatko ”sydän” ja ”sielu” symboleita jollekin, tai/ja ovatko ne itse esitettävissä symbolein? Sydämen yhtäältä fyysikaalinen ja toisaalta abstrakti taso sekoittuvat määritelmässä kiehtovalla tavalla. Voiko jokin asia/sana olla yhtä aikaa symboli ja maaksi maatuva matojen ruokaa?

(28) i8: Ku ei sielulle oo semmosta niiku symbolia, tai sillee, et **sydän** on, sillä on muoto, tai no se voi olla sen elimen muotonen tai sit se voi olla semmonen kuvio, mut et eihän se sielu... periaattees et kuolleest ihmisest on **sielu** lähteny mut ethän sä niiku nää sitä sielua

(29) i3: Miten sitä vois niiku dokumentoida.... tai siis ku niiku aattelee **sydäntä**, et se on kuitenkin myös se lihas, vaik siinä on sit se symbolinen, vertauskuvallinen ulottuvuus... Mut mikä on **sielun**, onks sillä mitään symbolimerkkiä, niinku

i2: Aivot (aurua)

i3: Ei mun mielestä

i2: Ei mustakaa (taukoa) hermosto

i3: Must se kyllä pakenee kaikkia tommosia fyysisiä ulottuvuuksia

Sielun määrittelyä siis tuntuu vaikeuttavan se, että sitä ei voi kuvata eikä nähdä missään muodossa; se ”pakenee fyysisiä ulottuvuuksia” – ikään kuin *sydämen* abstraktin merkityksen, ”symbolisen, vertauskuvallisen ulottuvuuden” selittäminen onnistuisi helposti näyttämällä kyvaa sydänlihaksesta tai piirtämällä punainen sydänsymboli. Nähdäkseni tällaiset kuvat eivät ole yhtään selvemmin tulkittavia kuin yksittäinen sana; molemmissa voi olla kyse metaforasta tai symbolista tai jostain muusta, myös sydän meinaa paeta fyysisiä ulottuvuuksia tai ainaki laajeta osaksi niiden tavoittamattomiin.

Toisaalta, ehkä kuva joskus todella ”kertoo enemmän kuin tuhat sanaa”, niin kuin vanha sanonta väittää. Tämä teema tuli puheeksi graduseminaarissa, ja opiskelijat ehdottivat siinä yhteydessä sielun symboliksi mm. seuraavia: spiraali, nenä (”koska henki kulkee sen kautta”), siivekäs sydän ja tähti. Olisiko ”sielun” käsite ymmärrettävämpi, jos sille olisi kulttuurissa aikojen saatossa vakiintunut jokin visuaalinen symboli? Tai jos uskottaisiin yleisesti, että kuoleman hetkellä sielu poistuu ihmisestä nenän kautta (kuten käsittääkseni useimmat altaillaiset kansat ovat uskoneet)? Luultavasti olisi. Esimerkiksi Raamatun tarjoamat *sielun* käyttöesimerkit – puhumattakaan vaikkapa popmusiikin lyriikoista tai muusta nykyarjen tekstiaineistosta – mahdollistavat niin monenlaisia tulkintoja, että sielusta on todellakin vaikea piirtää mitään kuvaa.

(30) H: Voiks niitä teiän mielestä käyttää niiku samassa merkityksessä **sydäntä** ja **sielua**

i6: No kyllä niillä jotain yhteistä on, sillälaila että se on vaan niiku vähän semmonen jollakin tavalla... aineettomampi kapine tämä sielu mahdollisesti sitte, että kun ei siitä ole mitään semmosta oikeeta merkitystä olemassa että se voitais kytkee johonki niiku **sydän** voidaan kytkee ihan selvästi.

H: Nii et ei voi osottaa et missä...

i6: Nii, nii ei, että se **sielu** niiku voi olla siellä sun täällä ja mitä hyvän[sä] käytännössä (hymähdys) (taukoa) Hmm (taukoa) Joo, että... se on kaiken kaikkiaan hämälä kapistus.

Tässä informantti 6 viittaa sanan *sydän* ”oikeaan merkitykseen” (ja ehkä ylipäänsä sanojen ”oikean merkityksen” mahdollisuuteen), joka liittyy siihen, että sana voidaan voidaan kytkeä konkreettiseen kohteeseen, osoittaa sormella. *Sydän* on kytkettävissä tiettyyn, fysiologiseen entiteettiin (jota konkreettisempaa saa hakea!), eikä sen merkitys näin ollen ole yhtä hämälä kuin *sielun* – *sielu* voi tarkoittaa ”käytännössä mitä hyvänsä”, koska sillä ei ole ”oikeaa merkitystä olemassa”. Toisaalta, kiintoisaa kyllä, sama informantti puhui toisessa yhteydessä jonkinlaisesta *sielun* ”perinteisestä” merkityksestä, josta on eksytty:

(31) i6: Siinä perinteisessä merkityksessä missä sitä [sanaa sielu] nyt on totuttu, (taukoa) hipsukoissa ”ikuisesti” (sormilla lainausmerkit) käyttämään, niin tuota sillan jos se siitä menee ulos ni sitten se voi olla mitä hyvä[nsä] ja minkä **sielu** ja millä asialla on ns. **sielu**.- - Kun ei siitä nyt ole mitään varmaa käsitystä koko **sielusta**, että mikä se nyt sitten oikein on, että jos nyt lähetään siitä liikkeelle että se **sielu** on vähän yhelle ja toiselle toista, mutta kyllähän sillä nyt semmonen yleis... yleinen merkitys on kyllä se tietty.

Hieman epäselväksi kuitenkin jää, mikä tuo *sielu*-sanana tietty ”yleinen merkitys” sitten on. Ilmeisesti ominaisuus ”ikuinen” kuuluisi tämän haastattelun mukaan keskeisesti sanan merkitykseen. Sama haastateltu koettaa vielä selventää sielun ja sydämen ominaisuuksia ja eroavaisuuksia yhtäältä konkreettisuuden ja aineettomuuden, toisaalta käsitteisiin usein liitettyjen adjektiivien kautta:

- (32) i6: [**Sielu**] on vähän sellanen jotenki vielä aineettomampi ja kolkempi (naurahdus) [lahja? epäselvä sana] , sanotaan että se **sydän** niiku mielletään jollakin tavalla semmoseks niiku lämpimämmäks kapineeks - - mutta toisaalta kyllä sitte onhan se **sydänkin** kylmä sitte.

Informantit 2 ja 3 pohtivat tuttua *sydämen* käyttöyhteyttä *kuunnella sydäntään*, jolloin toinen heistä nostaa esille kiintoisan ajatusmahdollisuuden sanojen merkityksen ja niiden konkreettisuuden ja vertauskuvallisuuden suhteeseen liittyen: se, että ”sydämen kuuntelu” on ”symbolista”, voisi tarkoittaa, että myös sielu voisi olla samantyyppinen, kuunneltava asia tai olento:

- (33) i3: Sehän on tietyltaval niiku symbolista se oman **sydämen** kuuntelu, et miksei sitä vois sanoa yhtä hyvin et kuuntelee omaa **sieluaan** tai sillain... mut ehkä se on sit niin vieras sanoo sillee.

Siis jos ”sydän” irrotetaan fysiologisesta kiinnepohdastaan, ja samoin lauseessa esiintyvä ”kuunteleminen” on vain (?) symbolista, niin yhtä hyvin samalla abstraktiotasolla jo valmiiksi olevaa ”sielua” voisi käyttää tässä yhteydessä. Käyttämistä kuitenkin hankaloittaa se, että kuten haastateltukin tässä arvelee, ”kuunnella sieluaan” ei ole kulttuurissamme konventionaalinen kollokaatio, tuttu ilmaus.

5.1.3 Itsenäisiä olentoja?

Sydämen – ja mahdollisesti sielunkin – kuunteleminen on siis vertauskuvallista. Mitä sydän/sielu sitten haluaa sanoa ja onko sekin symbolista? Ainakin sydän/sielu näyttäytyy tällaisessa yhteydessä personoituna, itsenäisenä oliona. Tällaista oliota, jolla on jotain sanottavaa, ei kuitenkaan varsinaisesti muuten esiintynyt haastateltujen puheessa. Olion kaltainen oli sielu, kun se kuvattiin lentämässä pois ihmisestä tämän kuoltua, ja yksi

haastateltu (i7) personoi sielun sanoessaan, että ”sielu on tyytymätön ja etsii jotakin”, sillä on omia tarpeitaan, ja että ihminen voi ”viedä sielunsa” erilaisiin tilanteisiin ja ”tarjota” sille asioita – ja tällä ehkä on tekemistä myös jonkinlaisen ”kuuntelemisen” kanssa.

- (34) i7: Semmonen asia on ihan viime päivinä mietityttäny, ku meiän terveydenhoidossa on puhuttu siis kymmeniä vuosia et ihminen pitäis kohdata kokonaisvaltasesti, ja erään henkilön kans oli täs hiljakkoin puhetta, joka on töissä tämmöses laitoksessa missä hoidetaan ikäihmisiä, et miten nää hengelliset tarpeet ja sielun tarpeet ni niitä yritetään täyttää esimerkiks iskelmämusiikkia soittamalla ja tällasella, mut eihän ne sillä tyydyty, kun ihminen on hengellinen olento siis, siellä on se aukko meidän sisimmässä ja jotenki sen laiminlyöminen sitte niin se on melkein koomistakin joskus tää puhe että halutaan kohdata ihminen kokonaisvaltasesti ku halutaan tää hengellinen puoli kokonaan silpoa pois - - kyl se [aukko sisimmässämme] **sieluun** liittyy sillä tavalla et **sielu** on tyytymätön ja etsii jotakin.

Informantti 7 pohti sydämen eli ”tunne-elämän keskuksen” varjelemista ja puhui samalla siitä, kuinka ihminen itse päättää, ”mihin vie sielunsa, mitä sille tarjoaa”:

- (35) i7: Tost **sydämestä**, niin kyl se varmaan on niiku se tunne-elämän keskus - - tää **sydämen varjeleminen** on varmaan niiku tärkein asia. Varsinki täs iäs erityisesti ku tulee tuutin täydeltä joka puolelta kaikkee ja siinä helposti sitte voi haksahda asioihin mitkä niiku ei ole hyväks ihmiselle ku tarjouksia on niin paljon

H: Nii et se **sydämen** suojeleminen on niiku jokaisen omassa hallinnassa tavallaan

i7: Vastuussa, ihminen on vastuussa siitä, kyllä

H: Onks **sielu** sitte jotenki... voiks omaa **sieluaan** varjella samallailla ku **sydäntä** esimerkiks

i7: Kyllä varmaan, esimerkiks samalla tavalla että niinkun menemättä asioihin mukaan jotka ei ole ihmiselle hyväks - - semmonen niinku järjen käyttäminen myös siinä että mihin vien sen sieluni, mitä sille tarjoan, et kyl me itse valitaan niiku vähän ku kaukosäätimen kans tässä elämässä että mitä katson televisiosta

H: Et siinä on yhtä lailla **sielun** ja **sydämen**...

i7: Kyllä, tunne-elämänsä... haluaa varjella itseänsä haavottumiselta ja särkymiseltä

--

i7: Kyllähän niiku raamatussa sanotaan että sydämestä lähtevät... että yli kaiken varjele sydämesi, sieltä sisältä lähtevät pahat ajatukset, ja se on niiku varjeltava elin myöskin niiku tunnetasolla, että ei saa kaikkea ottaa sydämeen. Että se on tärkeä juttu varjella niiku **sydämensä**, jos aatellaa vaikka näitä elämän kokemuksia ni kyllähän **sydän** helposti katkeroituu, joka on aina taistelu ihmiselle tietysti.

Tässä synonyymistyvät sielu ja sydän samastuvat ”ihmisen sisimpään” ja ”itseän”. Ymmärrän i7:n tarkoittavan, että sielua/sydäntä/sisintä/itseään on varjeltava huonoilta vaikutteilta, vaikka hän Raamatun sanoja muistellessaan sanookin, että ”sieltä sisältä lähtevät pahat ajatukset”. Ilmeisesti niin hyvien kuin pahojenkin vaikutteiden ja ajatusten suunta on sekä sisimpään että sisimmästä, ja molemmansuuntaista liikennettä on ihmisen itsensä mahdollista kontrolloida. Muun muassa informantti 8 puhuu sydämen kuuntelemisesta:

- (36) i8: Jos kuuntelee **sydäntä**, ni se on must enemmän niiku tunneasioita... tai ei nyt välttämättä niin tunnettakaa, mut jos vaik jotain alaaki valitsee, niin usko siihen niiku tunteeseen tai semmoseen... vaikka varmasti siin on järkiki mukana, mutta sitte taas joku ”kuuntele **sieluasi**” ni en oo ainakaa käyttäny ite semmosta

”Oman sydämen kuuntelemisella” muutama informantti ajatteli tarkoitettavan ”oman itsensä” tuntemista ja sellaisten valintojen tekemistä, jotka tuntuvat kaikin puolin oikeilta ja joiden takana voi seistä kokonaan. Tällaisessa määritelmässä – joka vaikuttaa minusta usein käytetyltä – sydän (ihmisen sisin) on se, joka kertoo ulkomaailman taistoissa vaeltavalle ihmiselle totuuden, oikeat ratkaisut. Informantti 7:n mietinnöistä saa kuitenkin sellaisen kuvan, että ihmisen sisin – sydän tai sielu – on pikemminkin haavoittuva objekti, jota tietoisien ihmisten tulee suojella sen sijaan että se suojelisi ihmistä. Sydämen ja sielun (mahdollinen) ”haavoittuminen” ja ”särkyminen” tuli esille useampien informanttien puheenvuoroissa – hieman useammin näin, kuin että sisin olisi ollut vahvan, viisaan neuvonantajan asemassa.

5.1.4 Koskettamisen ja väkivallan mahdollisuus?

Sydämen (tai sielun) ”kuunteleminen” on tietysti helppo tulkita vertauskuvalliseksi ilmaukseksi. Entä sydämen/sielun koskettaminen? Satuttaminen, jopa rikkominen? Ovatko tällaiset teot haastateltujen mielestä mahdollisia – ja jos, niin liikutaanko silloin aina symboliikan tasolla, vai voiko fyysikaalinen ulottuvuus punoutua näihin(kin) ja millä tavalla? Onko aihetta olettaa, että ’koskettaminen’ liittyy (haastateltujen ajatuksissa) aineellisemmaksi koettuun *sydämeen* useammin kuin ”aineettomampaan” *sieluun*? Sielun koskettamisesta puhuessaan useat haastatellut hahmottelivat jälleen sielulle jotakin

fyysistä lokaatiota. Informantti 1 käytti paljon käsiään puhuessaan ”sydämen ja sielun tasoista” ja siitä, kuinka ne ovat eri tasoja, sydän ja sielu eri asioita:

- (37) i1: Jos ollaa täällä [osoittaa päätään] ni ei olla täällä [osoittaa rintakehäänsä], mut ei olla täälläkää, niiku todella syvällä [eleitä molemmilla käsillä rintakehän seudulla].

Ymmärtääkseni i1 viittasi tässä järkeen, sydämeen ja sieluun, niiden eri tasoihin. Myös informantti 7 elehti käsillään jossain rintakehän ja pään tietämällä sanoessaan, että ”en minä osaa sanoa missä sielu asuu, siis... sielu asuu meissä”. Tällaisessa lausumassa sielu näyttäytyy jälleen ikään kuin personoituna: se ei ole ihmisen osa, vaan jonkinlainen asukas ihmisessä. Näkemykseen sielun poistumisesta ruumiista ihmisen kuoleman jälkeen liittyy samansuuntainen käsitys. Informantti 5, joka aluksi sanoi sielun ja sydämen olevan ”aika lailla sama asia”, löysi haastattelun lopulla niistä kuitenkin oleellisen eron:

- (38) i5: No niin että ku sanotaan että ku ihminen kuolee ni sielu menee taivaaseen... nii ei sinne **sydän** mene vaan **sielu** menee. Et siin on yks ero kyllä.
H: Mitä **sydämelle** sitte tapahtuu
i5: Siinä se menee matojen ruuaks niiku muutki osat - - Et ei se niinkun... Minun mielestä se on sitte... ku kuolee niin se on sitte loppu.
H: Nii et **sielu** ei oo niin sidoksissa sit siihen kehoon, ruumiiseen
i5: Ei. Se pystyy lentämään.

On melkeinpä hämmäntävää, miten i5 saattoi aluksi samastaa sydämen ja sielun (i5: ”No tällanen käsitys on, että sydämeen niin tuota... siellon myös tällaset niinku henkiset asiat, ja tuota se sielu on niinku sama asia.” Haastattelija: ”Et niit voi käyttää ihan synonyymisesti, vai?” i5: ”Joo voi kyllä.”), mutta myöhemmin sydän onkin ”pelkkä” maallinen sisäelin. Informantti 7:n ilmaisussa ”sydän on *tunnetasolla varjeltava elin*”, on havaittavissa samankaltaista abstraktin ja konkreettisen merkityksen välillä häilymistä (tai niiden sekoittumista tai yhteen lankeamista). Myöskään informantti 4:n näkemys sydäimestä ei ole aivan yksiselitteinen:

- (39) H: Miten te esimerkiks sanan **sydän** ymmärtäisitte, muuta ku fysiologisena verta pumppaavana elimenä?
i4: Enpä oikeestaan mitään muuta mitään sille osaa antaa... Kyllä se kai lähinnä sitä vaan tarkoittaa. En ossoo muuta keksii sille.

- -

H: Entäs sana **sielu**, mihin se teiän mielestä liittyy tai missä sitä voitais käyttää?

i4: Sehä on varmaan sillälaila sitten paremmin sitä niinku tunnepuolta jo

--

H: Sit mä myös mietin sitä et liittyykö **sydän** ja **sielu** jotenki toisiinsa, et voidaanks niistä puhua niiku...

i4: Kyllähän tietysti jollain lailla yhteistäki on (taukoa)

H: Jotain yhteistä

i4: Mm, nii, sanotaa näin henkisellä tasolla

Sydän tarkoittaa lähinnä vain lihasmöykkyä, ja sielu liittyy tunteisiin, mutta ”henkisellä tasolla” niillä on kuitenkin jotain yhteistä. Jos sielu ajatellaan ruumiillisesta ihmisyksilöstä tavalla tai toisella erillisenä (mm. lentokykyisenä) olentona, näyttäytyy kysymys sen koskettamisesta hieman toisenlaisena kuin silloin, jos sielu mielletään joksikin vähemmän itsenäiseksi tai autonomiseksi.

Informanttien 2 ja 3 keskustelu sielun koskettamisesta oli pitkä ja polveileva. Seuraavassa katkelmassa koetetaan paikantaa sielu johonkin kehossa, mutta sen jälkeen kun paikantaminen ei oikein onnistunut, pohditaan, minkälaista koskettaminen sitten voi olla – kuka voi koskettaa kenen sielua, ja voiko se olla tai täytyykö sen olla intentionaalista:

(40) i2: Mut jos sä aattelet et sä niiku koskettaisit jonku ihmisen **sielua** niiku konkreettisesti, ni mihin sä sillon konkreettisesti pistäisit sun kätes

i3: (naurahduksia) Nii, no, jotenki mulle tulee ehkä ensimmäiseks semmonen olo et... et ei sitä niiku kosketeta kädellä. Et se **sielun** koskettaminen on semmost... se tapahtuu jollain muulla tavalla ku niiku fyysisellä koskettamisella, mut että eihän se niiku välttämättä oo ihan koko totuus. Mut jos sä haet sitä paikkaa niiku et missä se sit ois jos sä niiku fyysisesti koskettaisit jonkun sielua

i2: Nii (taukoa)

i3: Oisko se joku (naurahdus) pää kuitenkin sit... tai **sydän**... Mut toisaalta mä uskon et kukaan ei pysty koskettamaan toisen sielua varta vasten, vaan se on semmonen asia joka tapahtuu vaan, se pystyy niiku havainnoimaan se ihminen, kuka tuntee, että hänen **sielua** on koskettanu joku asia tai ihminen. Mut ei voi niiku tarkoituksellisesti... niiku must se ei jotenki tunnu mahdolliselta et mä haluisin koskettaa ton [i2:n]:n tai jonku **sielua** ja sitte... en mä oikein tiedä. - - Toisaalta, eikö joku pappi just sit taas niiku yritä tavotella ihmisten sieluja (naurahdus) Siis en mä tarkota sillee että yrittäis haalia niitä, mut niinku sillai tavoittaa, se yrittää niinku puhua ihmisten sieluille jossain saarnassa esimerkiksi tai jossai jumalanpalveluksessa.

Koskettamisen mahdollisuudesta keskusteltaessa on tietysti olemassa mahdollisuus, että keskustelijat mieltävät koko ”koskettamisen” keskenään eri tavoin, saati sitten että

”sielun” merkityksestä tai merkityksistä oltaisiin samoilla linjoilla.

5.1.5 Voivatko ne rikkoutua?

Sielun koskettamisesta, oli koskettajana sitten elävä olento tai jokin asia tai tunne, voidaan kai monien mielestä puhua – vaikka sielu sitten olisikin jotain ei-maallista, kaasumaista, henkimäistä etc. Jotkut haastatellut myös mielsivät niin sielun kuin sydämenkin haavoittuvaiseksi, ja tässä yhteydessä sanojen merkitykset myös tuntuivat lipuvan hyvin lähelle toisiaan, limittyvän ja jopa synonyymistyvän.

- (41) i7: Siis onhan meillä vaikka kuinka paljon on särkyneitä sieluja [puhuu syrjäytyneistä nuorista, joista yhteiskunta ei välitä - -. **Sieluja** särjetään ihan tarkotuksellakin, että kyllähän ihmiset voi ihmissuhteissaan esimerkiksi toimia niin että särkevät toisen sydämen, särkevät sielun.

Informantit 2 ja 3 taas pohtivat sielun olevan olomuodoltaan kenties jollain tapaa ”kaasumaista, elastista tai höyrymäistä”, jolloin sitä ei voisi myöskään särkeä: ilmaisu ”rikkinäinen sielu” kuulosti heidän korviinsa mahdottomalta.

- (42) i3: Mut se on kyl mielenkiinnost aatella et voiko sielu olla rikkinäinen, ku jotenki mä vastaisin siihen et ei...
i2: Et se astia on rikki, mut ei se **sielu** (nauria)
i3: Et **sielu** on jotain sellast kaasumaisempaa ja sellast niiku elastisempaa tai jotai höyryä (nauria) ehkä olomuodoltaan.

”Astiasta” puhuessaan informantti 2 viittaa Hartwall Jaffan tv-mainokseen ([youtube.com/watch?v=My5fzbD9I9E](https://www.youtube.com/watch?v=My5fzbD9I9E)), jota haastatellut muistelivat aiemmin haastattelun aikana. Pauligin tunnettuja ”alan mestari” -kahvimainoksia jäljittelevässä Jaffan limsamainoksessa nuori pullojen keräilijä pohtii pullojen olemusta ja lausuu: ”Pullothan on ensisijaisesti olemassa nesteen säilyttämistä ja siirtämistä varten - ja niin on ihminenkin sielun säilyttämistä ja siirtämistä varten.”

Sielun haavoittamisesta voi siis olla montaa mieltä. Sen sijaan ”sydämen satuttaminen” tuntuu olevan vähemmän kyseenalainen ilmaus, verbi *särkyä/särkeä* lienee yksi yleisimmistä sydämen kollokaateista erilaisilla kielenkäytön areenoilla. Yleensä

sydämen särkymisestä kaiketi puhutaan (ihmiset kokevat puhuvansa?) vertauskuvallisesti, mutta itse asiassa kyse voi olla muustakin, kuten Hyvä Terveys -lehden verkkosivujen ”särkyneen sydämen oireyhtymää” käsittelevä, kardiologi Jukka Lehtosen kirjoittama artikkeli kertoo:

Sydän voi särkyä järkytyksestä

--

Siitä, että äkillinen voimakas mielenjärkytys voi ”murtaa sydämen”, löytyy lääketieteellisestä kirjallisuudesta värikkäitä kertomuksia jopa 200 vuoden takaa. Sepelvaltimoiden varjoainekuvauksien yleistymisen on tuonut lisävalaistusta tähän aiemmin huonosti tunnettuun oireyhtymään.

--

Kyse on siitä, että sydänlihaskalvokerros herpaantuu henkisen stressin seurauksena tilapäisesti eikä pysty supistumaan, mutta supistumisvoima palautuu myöhemmin normaaliksi. Tämän ohimenevän ”sydänhalvauksen” seuraukset poikkeavat täysin sepelvaltimotukoksen aiheuttamasta sydäninfarktista, jossa vaurioitunut sydänlihas arpeutuu, jää toimimattomaksi ja aiheuttaa pysyvän haitan.

--

Yhdeksän kymmenestä särkyneen sydämen oireyhtymään sairastuneesta on 60–80 –vuotiaita naisia. Kohtauksen laukaisee säikähtäminen tai voimakas mielenliikutus. Saman tilan voi aiheuttaa myös yllättävä fyysinen stressi, kuten aivoverenvuoto, vaikea astmakohtaus tai äärimmäinen kipu.

Meilahden sairaalassa potilaiden sydämiä ovat murtaneet muun muassa auto-onnettomuus, puhe omaisen hautajaisissa, vaikea liikeneuvottelu, aseella uhatuksi joutuminen ja lähimmäisen kuolema ”omiin käsiin”. (<http://hyvaterveys.fi/artikkelit/Syd%C3%A4n-voi-s%C3%A4rky%C3%A4rk%C3%A4rkytyksest%C3%A4/1047/?c=Terveys>. Luettu 25.5.11)

”Sydän” vaikuttaa siis olevan kaiken kaikkiaan useammassa (ellei kaikissa?) merkityksissään tekemisissä lihallisen kehomme kanssa. ”Sielun” ja kehon suhde näyttää kuitenkin toisenlaiselta: vaikka sekin kyllä on *tekemisissä* kehomme kanssa, useimmat haastatellut katsoivat, ettei se ole samalla tavalla kiinteä osa kehoa kuin ”sydän”. Sielun liikkuma-ala on laajempi.

Sielun liikkumista pois kuolevaisen ihmisen kehosta pohti useampi haastateltu. Sielun `kyky lentää` ja `elämä ruumiin kuoleman jälkeen` tietysti (?) liittävät *sielun* uskonnolliseenkin diskurssiin.

- (43) i7: **Sielu** on kuolematon, elikkä sehän elää myöskin kuoleman jälkeen, et tota **sielu** on niiku enemmän ku pelkkä **sydän**. - - Kuolemattomast **sydämestähän** ei koskaan puhuta, mut **sielusta** puhutaan.

- (44) i4: Sillon se **sielu** on paremminki jos puhutaan jostai tuonpuoleisesta niin se varmaanki
 H: Nii et se liittyy ehkä johonki uskonnolliseenki
 i4: Mm`m
 H: Mut **sydän** ei liity?
 i4: Ei se liity.

Ovatko sitten kaikki virallisen tieteen keinoin todistamattomissa olevat asiat uskon(nollisia) asioita, on kysymys sinänsä, enkä siihen ota tässä kantaa. ”Johonkin tuonpuoleiseen” haastatteluissa useassa kohdin kyllä viitattiin – varsinkin sielusta puhuttaessa. Sydän miellettiin tämänpuoleisemmaksi, ruumiillisuuden ja ajallisuuden sitomaksi.

- (45) i3: Ainaki joku osa mua ajattelee nii et se [**sielu**] on semmonen asia joka niiku kulkee täälä ja sitte irtoaa, mut ei missää semmoses kristillises merkityksessä niinkö
 i2: Mm
 H: Tarkotatsä et kuoleman yhteydessä irtoaa vai
 i3: Nii, niiku... nnii... (taukoa) Mitä sä, [i2], ajattelet
 i2: No, nii, kyl must tuntuu et ehkä **sielus** niiku jotenki voi olla semmonen ajattomuus enemmän läsnä sit ku kehossa... - - Ja vaikkaki ne kulkee tavallaa yhdessä sen tietyn matkan, niin sit **sielul** on joku oma... emmä tiä
 i3: Elämä myös sen niiku sen ruumiin jälkeen tavallaa, tai sen ulkopuolella
 i2: Nii (huokaus)

- (46) i1: **Sielu** on syvempi, siitä ei suoranaista kokemusta oo sillee normaalisti meillä.
 Mä uskon jälleensyntymiseen. Se **sielu** on niiku se joka pysyy, ainut joka on niiku oikeesti minä, kaikki muu muuttuu mut **sielu** pysyy samana, se elämän henki. Se on niiku **sielu**.

Vertaillaessaan ”sydäntä” ja ”sielua” informantti 1 toteaa sielun olevan syvempi kuin sydän, ja lausahduksen ”meillä ei ole suoranaista kokemusta sielusta” voisi tulkita implikoivan, että sydäimestä meillä puolestaan on kokemusta. Tätä lainausta näin tulkittaessa muistuu mieleen jälleen luvussa 4.1.1. pohdittu abstraktin ja konkreettisen mielenkiintoinen toisiinsa solmiutuminen: ajallisessa ruumiillisuudessaan muuttuva sydän on osa lihallista kehoamme, vaikka monet siihen liitettävät seikat sinänsä ovat vähemmän konkreettisia: myös informantti 1 sanoo aiemmin haastattelussa, että ”sydän on rakkauden symboli, sydäimestä kumpuaa tunteita ja sellasta” ja ”jos joku avaa sydämensä ni ollaa jo

aika intiimillä tasolla, henkisellä tasolla”. Ja silti puhutaan(ko?) samasta sydäimestä, josta meillä voi, ainakin informantti 1:n mukaan, ”olla kokemusta” toisin kuin sielusta.

5.1.6 Sanojen keskinäinen suhde haastatteluissa

‘Sieluun’ liitettiin määreitä kuten ”ajattomuus”, ”rajattomuus”, ”kontrolloimattomuus”, ”rehellisyys”, ”aitous” ja ”alkuperäisyys” (jokaisesta useampi kuin yksi maininta). Sielua kuvailtiin ”joksikin kehossa ilmeneväksi metafyyksiseksi” ja ”luonteeltaan syväksi”. Sen katsottiin voivan ”kätkeytyä” ja toisaalta myös ”tulla esiin, paljastua itselle ja muille”, ja sen saattoi myös ”tukahduttaa”. Sielun ”irtaantuminen ruumiista kuoleman yhteydessä” tuli esille useampaan otteeseen ja jotkut totesivat samalla sydämen olevan tässä suhteessa ”maallisempi”. ‘Sydämeen’ liitettiin asioita kuten ”lämpimät tunteet”, ”rakkaus”, ”sydänsurut”, ”elämän tärkeät asiat”. Vaikutti siltä, että ”tunteet” koettiin välillä jollain tapaa ”henkisen” vastakohtaksi tai, sydämeen kytkeytyvinä, fyysisempänä asiana kuin sieluun liittyviä ihmisenä olemisen kuriositeetit.

- (47) i8: Nyt ku pohtii ni kylhän [sielu ja sydän] symboloi aika samaa, mut kyl niiku **sydän** on mun mielest enemmän semmost niiku tunnetta ja sitte **sielu** taas on ehkä muuta tämmöstä henkistä hyvinvointia tai... Et emmä niiku esim synonyymeinä niitä mitenkää käyttäis.

Käsitys ”sielun irtaantumisesta ruumiista” oli monelle informantille tärkein sielun ja sydämen merkityksiä erottava seikka, johon liittyen sielun katsottiin olevan ”enemmän kuin sydän”:

- (48) i7: Emmä niinku käyttäis [sanaa sydän] ihan samassa merkityksessä, että kuitenkin **sielu** jotenki niinku ois enemmän vielä. - - Täs maassa kun kaikkihan tietenki tietää kristinuskon asiat, niin **sielu** on kuolematon, elikkä sehän elää myöski kuoleman jälkeen, et tota **sielu** on niiku enemmän ku pelkkä **sydän**.

- (49) i3: Ehkä mieli ja sielu on tavallaa niiku ehkä siirtyny jollain taval vastaamaan toisiaan, vaik siis, no, eihän ne nyt kyl vastaa toisiaan... et mieli, et kuitenkin ne on jotai semmost hyvin pinnallista liikettä, jos aattelee et **sielu** on kyl aika syvää jotenki.

Muutama haastateltu hahmotteli myös sielun ja sydämen keskinäistä suhdetta, toisen kautta toisen äärelle pääsemistä:

- (50) i1: Sielu on sydäntä syvempi - -. Kokemuksen sydäntason ja sielun välillä on kaikkee moskaa mitä pitää raivata - - Ku on yhteys sieluun, ni myös sydämen tasolla tapahtuvat asiat on aitoja.
- (51) i3: Voisko jotenki ajatella että - - jos kuuntelee omaa **sydäntään**, ni et pystyskö siltavalla jotenki tavottaa jotain niinku siit omasta **sielusta**?
- (52) i2: Tottakai se sielu on siel aina, mut sit se voi olla jotenki jossai (huokaus) hmm, piilossa tai jotenki, niinkö et se ei... (taukoa) tavallaa kaikki asiat sun elämässä ei niinkö palvele sitä
i3: Todellista jotain olemusta tai
i2: Nii

Erojen artikuloimisesta huolimatta myös monia yhtäläisyyksiä löytyi, ei vain piirteiden luettelossa vaan myös tavoissa, joilla käsitteistä puhuttiin. Informantti 5 katsoi, että ”*sydämessä on henkiset asiat*” ja ”*sielu on sama asia, voi käyttää synonyymisesti*”. Useimmat informanteista, jotka ajattelivat *sielun* ja *sydämen* olevan ainakin jossain määrin samatarkoitteisia, määrittelivät kuitenkin jonkinlaisen asiayhteyden, jossa sanat (mahdollisesti) vastaavat toisiaan.

- (53) i7: Tein jotakin koko **sielustani**, tein jotakin koko **sydämestäni**... kyl se on hirveen paljon niiku samaa myöski. Koko **sielustani** antauduin tekemään jotakin, varsinki jos on semmonen ihminen et antautuu kokonaisvaltasesti asioihin
H: Niiku sanotaan tehdä **sydämellään**
i7: Tehdään koko **sydämellään** asioita tai puolisydämisesti
H: Voiks tehdä koko **sielullaan** samallailla?
i7: No esimerkiksi kyllä, joo, koko **sielu**, koko tunne-elämälläni... silloin vois ajatella et koko **sielullani**, antauduin siihen kokonaan. Mm, niin, on ne aika paljon varmasti myös korvaavat toisiaan

- (54) i8: Nyt ku aattelee ni onhan niis aika paljon samaa, varsinki jos yhdistää johonki tomlosee ihmissuhteeseen, niin sitte sielunkumppanuus tai sydänystävyyys tai tämmönen.

Toisaalta kovin varmoja näkemyksiä sanojen samamerkityksisyydestä ei (ainakaan eksplisiittisesti) esittänyt kuin yksi haastatelluista, informantti 5; muut ilmaisivat asian

suhteen joko ehtoja (tietyt kontekstit; ks. edellä) tai epävarmuutta (ks. i3 alla) tai jättivät kuulijalle reilusti tulkinnanvaraa (i2):

(55) i3: Voi olla et monesti käytetään **sydäntä** niikun sillonki ku vois puhua jostain **sielusta** esimerkiks... mut et se **sydän** on paljon arkipäiväsempi tavallaa. Niiku et osittain ne saattais... vaik emmä, ei ne mun mielest mee niiku yks yhteen, mut osittain niis voi olla jotain päällekkäisyyttä.

(56) i2: Niis on päällekkäisyyksii niinkö tavallaa semmoses, siin henges mis niit käytetään.

Mielenkiintoinen on myös yllä olevan informantti 3:n ilmaisema ajatus, että sanat *sydän* ja *sielu* eivät tarkoita samaa hänen mielestään, mutta osittaista päällekkäisyyttä voi silti olla: *sydäntä* käytetään joskus *sielun* sijasta, mutta informantin oma näkemys ilmeisesti poikkeaa siitä, miten sanoja ”yleisesti” käytetään tai mitä merkityssuhteita niillä voi ”olla” (ikään kuin olla olemassa, yhden kielenkäyttäjän näkemyksistä riippumatta).

Haastattelut tuottivat hakusanojeni mahdollisista merkityksistä tietoa, joka on osin samansuuntaista kuin raamattuaineiston tuottama tieto. Ennen tarkempaa vertailua tarkastelen kuitenkin hetken muutamaa erilaista sanakirjaa ja niiden tulkintoja tutkimistani sanoista.

5.2 Sanakirjat

Edellä esiteltyjen pääaineistojen lisäksi olen vertailun vuoksi tutkinut myös viittä erilaista sanakirjaa: *Uusi suomen kielen sanakirja*, *Nykysuomen etymologinen sanakirja*, *Raamatun sanakirja*, *Synonyymisanakirja* ja *Suomen kielen perussanakirja*. Viimeksi mainittu on Kotimaisten kielten tutkimuslaitoksen kustantama, synonyymisanakirja ja etymologinen sanakirja WSOY:n kustantamia, Raamatun sanakirja on uskonnollisesti sitoutuneen kristillisen Data Universum -kustantamon ja ensiksi mainittu Valittujen Palojen julkaisu. Sanakirjani ovat siis jotakuinkin erilaisista lähtökohdista kirjoitettuja ja myös ns. tieteelliseltä arvoltaan vaihtelevia. Kirjat eivät olekaan tässä tutkielmassa akateemisina lähteinä, vaan tutkimuksen kohteena: en siis aseta tieteellisesti arvovaltaisempia Kotuksen ja SKS:n sanakirjoja auktoriteettiasemaan Valittujen Palojen tai kristillisen Data Universum-kustantamon sanakirjoihin nähden, vaan ne ovat autenttisina kielenkäyttöesimerkkeinä, aineistolähteinä, keskenään samalla viivalla. Kuten raamattuaineistonikin, sanakirjat toimivat tässä otteina autenttisista kielenkäyttötilanteista; tarkoitus on tarkastella, millaisia nykykielenkäyttötilanteita kenelle tahansa suomenkieliselle saattaa tulla vastaan – millaisten käyttöesimerkkien kautta tiettyjen sanojen merkitys voi rakentua. Samalla selviää joitakin erilaisia sanamerkitysten erottelustrategioita. Toki on otettava huomioon, että sanakirjoja tehdään erilaisiin tarkoituksiin (eikä esimerkiksi etymologinen sanakirja ylipäänsä pyri määritelmiin), eivätkä ne ole suoraan vertailtavissa keskenään.

5.2.1 Mitä eri sanakirjat kertoivat?

Etsin kustakin sanakirjasta hakusanat *sydän* ja *sielu*. Eri sanakirjojen tulkinnat siitä, mihin nämä sanat viittaavat, poikkesivat toisistaan – merkityskartat piirrettiin eri tavoin. Myös näkemykset siitä, millä tavoin sanan merkitystä on syytä selittää, olivat erilaisia. Jotkut kirjat selittivät sanojen merkityksiä ainoastaan käyttöesimerkkejä luettelemalla, toisissa taas oli ”varsinaista selittämistäkin”, muiden sanojen avulla kohdesanoista kertomista. Katsoin, millaisia merkityksiä sanakirjat yhdistivät hakusanoihini varsinaisessa ”omassa” tekstissään (mahdollisten) käyttöesimerkkien yhteydessä sekä mihin muihin hakusanoihin niiden kohdalla viitataan.

Timo Nurmen *Uusi suomen kielen sanakirja* (2002) jakaa *sydämen* merkitykset erilaisiin kategorioihin sen mukaan, esiintyykö sydän 1. fysiologisena; 2. sanonnoissa ja kuvaannollisesti; 3. keskeisenä, olennaisimpana osana jostakin esineestä, sisuksena vai 4. sydämen muotoisesta esineestä, kuviosta. Käytännössä, kuten tässäkin tutkielmassa on jo huomattu, näiden kategorioiden rajat ovat liikkuvaisia – nähdäkseni ainakin mainitut luokat 2 ja 3, 1 ja 3 sekä 1 ja 2 menevät helposti sekaisin tai limittyvät.

Sielun merkitykset Nurmi jakaa kahteen luokkaan: 1. minuus, henki, mieli, psyyke ja 2. kuvaannollinen käyttö. Jako kuvaannolliseen ja ei-kuvaannolliseen ”sieluun” on mielenkiintoinen. Onnistuisikohan samanlainen jako esimerkiksi raamattuaineiston esimerkkien kanssa? Nurmen mukaan esimerkiksi ilmaisuisissa ”sielun vaellus” ja ”terve sielu terveessä ruumiissa” sanaa *sielu* ei käytetä kuvaannollisesti. Kiintoisaa Nurmen sananselityksessä on myös *sielun*, *minuuden*, *hengen* ja *mielen* ongelmattoman oloinen niputtaminen. Lisäksi sanakirja kertoo sanaa *sielunelämä* voitavan käyttää ”yksilön käyttäytymistä määräävistä tunnetiloista”.

Nykysuomen etymologisessa sanakirjassa (2004) Kaisa Häkkisen esittää hämmentävän suorasukaisen tulkinnan *sielusta*: sanan kerrotaan merkitsevän ”ihmisen henkisiä toimintoja ylläpitävää voimaa”. Kuinkahan tällaiseen yksiselitteiseen (?) määritelmään on päädytty? Asia vaikuttaa tässä sanakirjassa huomattavasti selvemältä kuin tässä tutkielmassa kaiken kaikkiaan. Häkkisen mukaan siis sielu on ihmisen henkisiä toimintoja ylläpitävä voima – ei siis itse nuo toiminnot, vaan jotain niiden takana. Niin kuin sydän (lihaksena) on ihmisen fyysisiä toimintoja ylläpitävä voima? Jatkaakseni analogiaa sydämeen: sydänhän on itsekin ”fyysinen toiminto”, joten voisi kai ajatella sielun olevan samalla tavalla ”henkinen toiminto”. Toisaalta *Nykysuomen etymologisen sanakirjan* selitys ei mitenkään edellytä tällaista tulkintaa eikä loogisesti välttämättä johda siihen; kirjassa kuvattu ”sielu” saattaa yhtä hyvin olla muutakin kuin ihmisen henkinen toiminto. *Sydämen* kohdalla Häkkinen ei esitä mitään semanttista tulkintaa, vaan luettelee sukukielten etymologisia sanavastineita (kuten etymologisen sanakirjan ”kuuluukin”). Epäselväksi jää, onko myös sukukielisiä *sydämen* vastineita käytetty useammassa merkityksessä (sekä konkreettisessa että abstraktimmassa).

Aapeli Saarisalon sananselitykset *Raamatun sanakirjassa* (2009) ovat sen sijaan varsin runsaita ja monivivahteisia. Sanojen selityksissä lainataan paitsi useita raamatunkohtia myös joidenkin kirkollisten vaikuttajien, kuten *henkeä* ja *sielua* selitettäessä varhaisen kristityn Justinus Marttyyrin (n.100/114 – n. 162/168) sanoja. Huomattakoon, että Saarisalo käyttää lähteenään vuoden 1933/38 raamatunkäännöstä. Itse

koin, että *Raamatun sanakirjan* selitykset antoivat enemmän kysymyksiä kuin vastauksia. Saarisalo kertoo muun muassa näin (alleviivaukset minun):

- (57) Sana **sydän** (kardia) merkitsee Paavalilla samaa kuin ”henki” - - **sydän** ja henki ovat Jumalan Hengen vaikutusalaa - - ne samastuvat Jumalaa palvovana olentomme osana. - - Raamatussa sydän ei ole tunteitten keskus; vain Jumalasuhteesta puhuttaessa **sydän** ja rakkaus yhdistyvät - - . Sitä vastoin se esiintyy ajattelun tyyssijana - - .

Sielu on ulkonaisempi ihmisluonnon osa. Jumalaa ei koskaan nimitetä **sieluksi** eikä Kolminaisuuden kolmatta persoonaa ”Pyhäksi Sieluksi”. Kun henkeä ja hengellistä samalla tavoin mainitaan sekä luonnollisen, sielullisen että lihallisen vastakohtana, voi näitä viimeksi mainittuja pitää jossakin määrin toisintoina. Niinpä *Jaak. 3:15:ssä* mainitaan ”maallista, sielullista, riivaajien viisautta”. - -

Hengen [joka siis samastettu sydämeen, S.K.] toiminta on erityisen persoonallista.

1. Kor. 2:11 esittää sen itsetajunnan keskuksena. Hengen toimintoihin kuuluu myös usko. ”**Sydämellä uskoen**”, *Room. 10:10*. Se on omantunnon tyyssija, *1. Joh. 3:20*, *1. Joh. 3:21*. Toiselta puolen kaikki, mikä liittyy ruumiin aisteihin ja älyyn, kuuluu sielun piiriin. - -

Luomisessa ihmisestä tuli ”elävä **sielu**”. **Sielu** tuli hänen jumalallista henkeänsä ja aineellista ruumistaan yhdistäväksi elimeksi. Ainakin Justinus Marttyyri opettaa selvästi näin - - :”Ruumis on sielun asunto, sielu on hengen asunto.” - - ”Niin kuin ruumis ilman **sielua** on kuollut, on **sielu** kuollut ilman eläväksi tekevää henkeä.” Kuten UT:n **sydän** (kardia) oli melkein rinnastettavissa pneuma-sanaan, on VT:n *leb*, **sydän**, miltei *ruah* (henki) sanan toisinto. ”Turvaa Herraan kaikesta **sydäimestäsi**”, *Sananl. 3:5*. Justinuksen mukaan: ”**Sydän** tuntee **sielunsa** surun”.

Näiden selitysten perusteella piirretty *sielun* ja *sydämen* merkityskartta näyttäisi melko sekavalta – tai sitten en osaa lukea teologis-filosofista tulkinnan tasoa, jollainen mahdollisesti kulkee Saarisalolla mukana. Lisäksi on mahdollista, että Saarisalo katsoo UT:n ja VT:n käyttävien sanoja eri tavalla. Tämän sanakirjan sydämen ja sielun lihallisuutta vs. henkisyyttä koskevat asetelmat tuntuvat hieman yllättäviltä – ainakin muiden aineistojen sanaesiintymien tarkastelun pohjalta.

Teksti vaikuttaa paikoin ristiriitaiselta: esimerkiksi yhdessä kohdassa kerrotaan, että ”*Raamatussa sydän ei ole tunteitten keskus*” mutta myöhemmin, että ”*[s]ydän on Raamatussa sekä tunteitten - - että ennen kaikkea ajatus- ja tahtoelämän tyyssija*”. Mutta kenties ristiriita on itse Raamatussa, ei Saarisalon luennassa.

Harri Jäppisen toimittama *Synonymisanakirja* (1989) on selittelemätön; se

yksinkertaisesti luettelee tavalla tai toisella rajatun määrän hakusanojen lähikäsitteitä. Jäppisen esipuheessaan selostama sanaluetteloinnin systeemi kuulostaa kätevältä: ”Synonyymilistan alussa on (*sulkeissa kursivoituna*) ryhmän keskeinen käsite, ns. ankkuri, ja ankkurin jälkeen synonyymisten sanojen luettelo. *Ankkuri* (joka osoittaa kuvitteellisen harpin kiinnityskohdan) *on se käsite, johon vertaamalla muut sanat on valittu.*” (Kursivoinnit Jäppisen.) Kirja etenee siis tämänmuotoisin luetteloin: ”**hakusana sanaluokka (ankkuri)** lähivastine 1, lähivastine 2,...”. Huomionarvoista on mielestäni sanavalinta ”lähivastine” sen sijaan, että puhuttaisiin ”vastineista” – olkoonkin, että kirjan nimi lupaa synonyymeja. *Sydämen* ja *sielun* listat näyttävät tältä:

(58) **sydän** 1. (*sydänlihas*) sydänlihas, pumppu 2. *Sisus* sisus, sisusta, sisäosa, ydin, uumen

sielu (*minuus*) minuus, minä, itseys, itse, mieli, henki, psyyke, ego

Jälleen *sydämen* ns. konkreettinen ja abstrakti merkitys on eroteltu, vaikka voitaisiin myös sanoa esimerkiksi että ”sydänlihas on kehon ydin”. Toisaalta esimerkiksi ”puun sydän” ei liity sydänlihakseen niin suoranaisesti, vaikka elintärkeitä nesteitä puunkin ytimestä kulkee. Joskus taas puhutaan sielusta tai minuudesta ihmisen ytimenä (esim. haastatteluissa informantti 1: ”*sielu on oikeesti se ihmisen ydin*”) – onko silloin *ydin* eri merkityksessä kuin *sydämen* kohdalla? *Synonyymisanakirjan* perusteella *sydämen* ja *sielun* merkityskentissä ei (ainakaan ilmiselvästi) ole samoja käsitteitä eli niillä ei näytä olevan synonyymisuutta. Kuitenkin *sydämelle* mainitut nk. lähivastineet ”sisus” ja ”ydin” voitaisiin ajatella kuuluvan (ainakin osin; diskurssista riippuen) samaan merkityskenttään *sielun* lähikäsitteiden ”minuus” ja ”itseys” sekä ”henki”, ehkä myös ”mieli” ja ”psyyke”, kanssa. *Sielun* monien lähivastineiden lista *Synonyymisanakirjassa* tuo mieleen, että jos aiemmin mainitun Saarisalon logiikkaa olisi seuraaminen, niin esimerkiksi *henki* ja *minä* olisivat synonyymit. ”Ego” taas voidaan ajatella jonkinlaiseksi ulkoiseksi esitykseksi, enkä ainakaan itse osaisi pitää *egoa* ja *minuutta* synonyymeina. Tämäkin saattaa toki olla koulutuskysymys. Mutta ehkä *Synonyymisanakirjan* listassa on sittenkin kyse kontekstiriippuvaisista tulkintamahdollisuuksista.

Suomen kielen perussanakirjassa (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2001) määritellään sanoja mielenkiintoisesti elatiivia käyttäen: ei sanota, että ”sana X tarkoittaa Y:tä” tai että ”X on Y”, vaan että ”sanaa X käytetään asiasta Y”. Ehkä kyseessä on

sanakirjantekijäin tietoinen ratkaisu, jolla voidaan välttää tai ainakin lieventää mahdollisia syytöksiä liian tiukasta määrittelystä, sanan ja merkityksen sitomisesta liian tiukasti yhteen. *Sydämen* merkitykset jaetaan SKP:ssa kolmeen luokkaan: ensimmäisessä *sydän* viittaa fysiologiseen entiteettiin, elimeen; toisessa merkityksessä *sydäntä* käytetään ”*em. elimen seudusta, sydämalasta vars. kun vilpittömästi, rehellisesti*” ja kolmas luokka on ”*kuv. vrt. sielu, mieli, psyyke*”. Jos ihminen asettaa kätensä rinnalleen sydän-sisäelimen kohdalle ja lupaa koko sydämestään vilpittömästi parantaa tapansa, kyseessä ei ilmeisesti SKP:n mukaan ole sanan kuvaannollinen käyttö. Kuvaannollisesti käytettynä *sydän* vertautuukin mm. *sieluun*, josta sanotaan:

- (59) 1. Ihmisen ja joskus muunkin (elollisen) olennon tajuisesta, henkisten toimintojen ja ilmiöiden ylläpitäjänä toimivasta aineettomasta puolesta, joka us. käsitetään itsenäiseksi olioksi ja jonka monien uskontojen mukaan ajatellaan lähtevän ruumiista kuolemassa ja jatkavan olemassaoloaan. 2. ihmisen psyykkisten toimintojen ja ilmiöiden kokonaisuudesta (us. kuv. yhteyksissä); ihmisen sisimmästä olemuksesta; vrt. *mieli, psyyke, sydän*. - - 3. Ihmisestä hänen luonteenlaatuaan ajatellen, luonne. - - 4. kuv., jnk olennaisimmasta, keskeisimmästä, jtk elävöittävästä tekijästä.

Vasta neljäs määritelmä siis on ”*kuv*” – tosin myös kohdan 2 tyyppinen *sielu*-sanana käyttö liittyy ”usein kuvaannollisiin yhteyksiin”. Kuvaannollista käyttöä ei sen sijaan ole sielusta puhuminen ”ihmisen aineettomana puolena, itsenäisenä, tajuisena oliona, joka ylläpitää henkisiä ilmiöitä”.

Merkityskategorioista kohdat 2 ja 3 voitaneen nähdä limittäisinäkin (”psyykkisten toimintojen kokonaisuus, ihmisen olemus, luonne”), ja oikeastaan myös kohta 4 voitaisiin lukea samaan merkitysjoukkoon (väite, että ”ihmisessä olennaista on hänen sisin olemuksensa, luonteensa”, kuulostaa varsin ymmärrettävältä, arkiseltakin). Kategorioiden rajat vaikuttavat siis hieman keinotekoisilta. SKP:n määritelmässä *sielu* ja *sydän* tulevat lähelle toisiaan ”ihmisen sisimmästä olemuksesta” puhuttaessa (mainittu samat vertailusanat).

5.2.2 Kuinka monta sanakirjaa tarvitaan?

Sanakirjoja laaditaan eri tarkoituksiin, erilaisille lukijakunnille. Tarkastelemissani sanakirjoissa ei kuitenkaan (esim. takakannessa tai esipuheessa) eksplikoida, kenelle kirja

on suunnattu, ja nähdäkseni ne kaikki ovat kuitenkin esimerkiksi kirjastosta kenen tahansa lainattavissa ja siten osa arkipäiväistä, inhimillistä nykykielenkäyttöä. Viisi sanakirjaa tarjosivat siis joukon moninaisia tulkintoja *sielun* ja *sydämen* merkityksistä. Yleinen sanakirjan tekemisen tapa on, että sana esitellään erilaisten käyttötapojen tai/ja/eli merkitysten kokoelmana, ja kutakin käyttötapaa havainnollistetaan monien (mm. kirjallisuudesta lainattujen) esimerkkien avulla. Yhtä sanakirjaa laajemman kuvan saa useampia lukemalla, ja niinkin, että kerää muutamasta synonyymisanakirjasta tutkimansa sanan lähivastineita ja katsoo niiden kaikkien selitykset sanakirjoista. Tosiasiassa harvempi ihminen taitaa lukea vertaillen enempää kuin yhtä, kahta sanakirjaa. Arjessa sanakirjalla tuntuu yleisesti olevan jonkinlainen tiedollisen auktoriteetin asema: jos keskustelussa ilmenee epätietoisuutta tai erimielisyyttä jonkin käytetyn käsitteen merkityksestä, tarkistetaan asia usein jostakin sanakirjasta. Painettu, toteava sana sanakirjassa – joka siis on tietoa, ei viihdettä – on yleensä vakuuttava ja tulee harvoin kyseenalaistetuksi. Monet uskovat yhtä sanakirjaa tietämättä, että toisen kirjoittajan ja toisen kustantajan sanakirja kertoo samoista sanoista toisenlaiset tarinat.

Sanakirjojen tutkiminen ei ollutkaan kiintoisaa ainoastaan tutkimieni sanojen selitysten takia, vaan myös niiden metodisen kirjon puolesta: kuinka monella tavalla voidaankaan sanakirjoja laatia! Kuinka monen sanakirjan otos tarvitaan, että saadaan tietylle sanalle vakuuttava prosentuaalinen osuus toisiaan tarkkaan vastaavista selityksistä ja voidaan uskoa tämän valtaosassa sanakirjoja esiintyneen määritelmän olevan ko. sanan todellinen merkitys? Tämän tutkielman äärellä, viimeistään sen loppuvaiheilla lukujen 6 ja 7 paikkeilla, saattaa tulla mieleen, että ehkä monta sanakirjaa ei kuitenkaan ole parempi kuin yksi tai ei yhtään.

6 *Sydämen ja sielun* monet merkitykset

Palaan nyt tutkimuskysymysteni äärelle. Miten sanojen *sydän* ja *sielu* keskinäistä suhdetta voisi aineistoni ja sen analyysin pohjalta kuvata, millaisia päätelmiä siitä tehdä? Mitä taulukoinnin avulla selvisi? Millaiset kontekstit olivat molemmille hakusanoille yhteisiä? Käytettiinkö sanoja kielipillisesti samalla tavoin? Jos käytettiin, voiko siitä – tai jostain muusta – päätellä niitä käytetyn myös samassa merkityksessä? Käyttäytyivätkö sanat niiden ympärillä kielipillisesti samalla tavoin vai oliko niillä keskenään erilaisia kolligaatioita? Liittyikö *sydämeen* erilaisia kollokaatteja kuin *sieluun*? Vastaamalla näihin kysymyksiin olisi nähdäkseni mahdollista päästä *sydämen* ja *sielun* synonyymisyyden ja muiden suhteiden jäljille ja vastata muun muassa kysymykseen siitä, missä määrin sanat ovat korvattavissa toisillaan eri yhteyksissä.

6.1 Muoto ja merkitys

Erittelin ja analysoin Evankeliumien esiintymät paitsi semanttisin myös kielipillisin perustein. Miksi tein näin, ja miksi en tehnyt samaa Psalmien kohdalla? Yksi tutkielman edetessä esiin nousseita kysymyksiä oli: Onko hakusanojen kielipillisen muodon tutkiminen hedelmällistä merkityksiä etsittäessä? Ovatko muotoihin liittyvät ”tutkimustulokset” semantiikan kannalta yhtä tyhjän kanssa? Vai voivatko ne jopa viedä harhaan? Muodon ja merkityksen suhdetta on kielitieteessä pohdittu paljon, ja tutkittu mm. sanaluokkien sisäistä semanttista vaihtelua. Yksin paikallissijailmauksista on tehty suomessakin useita tutkimuksia, mm. paikallissijojen polysemiaa koskevia. Leino (1990:482) kirjoittaa muodon ja merkityksen yhteenkietoutuneisuudesta Jakobsonia (1971b:105) mukaillen: ”[K]ielen minimaaliset semanttiset yksiköt – aina foneemeihin saakka – voidaan osoittaa vain viittaamalla niitä vastaaviin muotoihin ja kääntäen: minimaalisia muotoyksiköjä ei voida määrittää viittaamatta niiden semanttisiin vastineisiin.” Kielipillinen muoto ja merkitykset edellyttävät siis aina toisiaan. Mutta millä tavalla?

Syntaksin ja semantiikan suhde on pohdituttanut kielitieteilijöitä kauan. Östman (2000: 75) muotoilee haasteen näin: ”Miten kuvata ja ymmärtää syntaksin ja semantiikan välinen suhde, jotta molempien tärkeys korostuisi?” Konstruktiokieliopin viitekehityksessä syntaksin päämääränä on kantaa merkityksiä, eli merkitys on kodifioitu johonkin

muotoon – eli pyritään huomioimaan se kognitiivinen aspekti, että ”kieltä ei tuoteta, tulkita tai ymmärretä sana kerrallaan, vaan nimenomaan suurempina kokonaisuuksia. Lauseita ei tuoteta nollassa uudestaan joka kerta, vaan niitä säilytetään suurehkoina möykkyinä muistissa ja ”kutsutaan mukaan” merkityksen tekemiseen kokonaisina ”kaavoina”, joita voi mahdollisesti täydentää puuttuvilta osin” (emts. 75 - 76). Onko yksittäisillä sijamuodoilla siis mitään sijaa merkityksentutkimuksessa? Tai voidaanko käsite ”sijamuoto” käsittää useilla, tutkimukselle antoisammilla tavoilla. Leino (1990, teoksessa Tainio ym. 2002: 477) pohtii kielentutkimuksessa käytettyjä asetelmia: ”Kun oletus sijan merkityksen yhtenäisyydestä on hylätty, on lähdetty siitä, että sijat (”pintasijat”) ovat diskriminaattoreita, jotka osoittavat nominaalilausekkeen syntaktista tai semanttista funktiota mutta joilla ei sinänsä ole itsenäistä merkitystä. Äärimmillään tällainen näkemys kieltää pintasijoilta merkityksen. Ne ovat semanttisesti tyhjiä, ja olennaisia ovat vain piilokategoriat, syntaktiset relaatiot tai ”syväsisjat”. Jos sija on semanttisesti tyhjä, ei sen tutkiminen voi antaa mitään lauseiden merkityksen tulkinnalle.

Ja jos sijoilla onkin merkitystä, ne vaikuttavat olevan niin moninaisia ja epäsäännöllisiä, että niitä on vaikea käyttää pätevinä argumentteina merkityksentutkimuksessa. Sijojen kielitieteellisissä kuvauksissa ei ole oikein pystytty osoittamaan muodon ja merkityksen välistä yhteyttä. Leino (1990) kirjoittaa Lyonsia (1968: 292–293) lainaten, kuinka ”[e]nsinnäkin sama sija voi toteuttaa useampia kuin yhden syntaktisen funktion ja toiseksi tietty syntaktinen funktio voi toteutua eri keinoin samassakin kielessä.” Muodon ja merkityksen suhteesta voidaan olla montaa mieltä, lukuisia erilaisia tulkintoja kieliteoriasta riippuen. Onko sijoilla itsenäiset merkitykset vai aina kontekstista riippuvaiset? Kaikilla sijoilla voi olla monenlaisia (semanttisia) funktioita; toisilla ehkä enemmän kuin toisilla (kielestäkin riippuen, mutta en tässä ryhdy kieltenväliseen vertailuun). ”Mikä on eri sijamuotojen tehtävä? Voidaanko ne – rajankäynnin ongelmallisuudesta huolimatta – jakaa esimerkiksi grammaattisiin ja konkreettisiin sijoihin? Onko joidenkin sijojen funktio puhtaasti syntaktinen, toisten taas semanttinen? Vai onko ehkä jokaiselle sijalle osoitettavissa semanttinen funktio – tai kenties useampia semanttisia funktioita?” (Leino 1990, teoksessa Tainio ym. 2002: 460). Nämä ovat monisyisiä kysymyksiä.

Miten ”sija” oikein pitäisi ymmärtää? Eri tutkimusasetelmissä käsitykset voivat erota toisistaan suuresti. Leino (emt., Tainio ym. s. 486) tiivistää: ”Keskeisin rajalinja eri lähestymistapojen välillä kulkee siinä, käsitetäänkö sijat syntaktisiksi merkitsimiksi vai entiteeteiksi, joilla on itsenäinen – kulloisenkin esiintymisympäristönsä mukaan varioiva

– semanttinen sisältö.” Sijoja ilmeisesti voi (ja täytyy?) pitää merkityksellisinä siinäkin tapauksessa, että kukin niistä kantaa lukuisia, jopa epäloogisen oloisia rinnakkaismerkityksiä. Wierzbicka (1980b: xvii - xix) katsoo, että jokaisella sijalla on lukuisia, toisistaan selvästi eroavia merkityksiä, jotka kyllä liittyvät jollain tapaa toisiinsa, mutta niitä ei kuitenkaan voi pitää saman perusmerkityksen tilanteisina variantteina. Samoilla linjoilla on Jakobson (1972d: 155-156, sit. Leino emt., Tainio ym. s. 472): ”Jokainen sija edustaa monenkirjavassa käytössään joukkoa enemmän tai vähemmän erilaisia merkityksiä. Kaikkien näiden erityisten, kombinatoristen merkitysten väliset erot määräytyvät joko lauseyhteyden grammaattisesta tai leksikaalisesta koostumuksesta.” Samaa voitaneen sanoa muunkinlaisista kielen yksiköistä, esimerkiksi yksittäisistä substantiiveista kuten *sydän* tai *sielu*.

Yhden kieliopillisen yksikön eri merkitysvarianteille voidaan siis pyrkiä löytämään jokin ydinmerkitys (esim. spatiaalinen käyttö; ks. esim. Lakoff & Johnson 1980, jonka mukaan käsitteillä on aina kehonkokemuksellinen perusta), johon muut merkitykset perustuvat. Morfologisen yksikön merkitykset voidaan koettaa esittää piirrekimpuna, jonka haaroilla on tavalla tai toisella yhteys toisiinsa. Arkisen kielenkäytön tasolla monista haaroista ei välttämättä olla tietoisia; samaa sijailmausta voidaan sujuvasti käyttää mitä erilaisimmissa merkityksissä. Monimerkityksisyys ”heijastuu laajemman kielellisen kontekstin eroina. Kun puhumme paikallissijojen polysemiasta, käsittelemme enimmäkseen tapauksia, joissa taivutetun vartalosanan ero heijastaa merkitysalueiden eroa: unessa oleminen on toisenlaista kuin talossa oleminen” (Onikki-Rantajääskö 2001: 454). Halusin tässä tutkielmassa joka tapauksessa perehtyä hakusanojeni tekstiympäristön laajempaan tarkasteluun, ja siksi jätin *sydämen* ja *sielun* saneiden grammaattisten sijojen erottelun vain evankeliumiaineistoa koskevaksi; minulla ole esittää mitään uutta näkökulmaa sijapäätteistä tässä lainattuja teoreetikkojen näkemysten rinnalle.

6.2 *Sydämen* ja *sielun* keskinäinen suhde

Yhteistä ”sielulle” ja ”sydämelle” on, että ne ovat – ainakin joiltakin merkityksiltään; tämä varaus on tähänastisten tutkimustulosten perusteella välttämätön – molemmat

abstrakteja, metaforisia käsitteitä ja sellaisina keskeisiä yleiskielestä poikkeavassa uskonnollisessa kielenkäytössä (muissakin kuin tässä tutkielmassa läsnä olevassa kristillisyyden kontekstissa). Kielenkäytön tuottamat merkitykset (tai/ja merkitysten tuottama kielenkäyttö) ovat mukana rakentamassa kristillistä teologiaa ja uskonnon kulttuurisia käytäntöjä. ”Sydäntä” on samannimisen sisäelimen takia helpompi ajatella konkreettisten mielikuvien kautta, sielu taas vailla vastaavaa materiaalista juurta ja siksi kai lähtökohtaisesti abstraktimpi. Käytön eroista huolimatta *sielun* ja *sydämen* merkitykset näyttäisivät silti useissa yhteyksissä lähestyvän paitsi toisiaan myös (ainakin arkiymmärryksen tasolla) sellaisten sanojen kuin (*ihmis*)*mieli* ja *omatunto* merkityksiä. Vaikuttaa siltä, että monissa kohdin nämä sanat olisi voinut korvata toisillaan ilman, että lauseen herättämä mielikuva (eli/tai viittauskohde todellisuudessa) muuttuisi merkittävästi tai lainkaan. Esimerkiksi seuraavanlaisten vertauskuvallisten ilmaisujen perusteella sanojen *sydän*, *sielu*, *mieli* ja *omatunto* sekä *ajatus* ja *henki* käyttömahdollisuudet ja merkitykset näyttäisivät varsin samanlaisilta tai vähintäänkin lomittaisilta: *sydän* + *särkyä*, *mieli* + *murtua*; *mielenmaisema*, *sielunmaisema*; *omatunto* + *puhdas/keveä*, *mieli* + *kirkas/valoisa*; *mieli/sydän* + *avara/avoin*; *sydämen/omantunnon* + *kautta* + *vannoa*; *sielun/sydämen* + *pohjasta* + *toivoa*; *sydäntä/omaatuntoa* + *kuunnella*; *sydän/omatunto* + *sanoo* [jotakin tai jotenkin]; *sielukas/henkevä/sydämellinen* + *ihminen*; *sydäntä/omaatuntoa* + *olla vailla* vrt. *sydämetön/mieletön* + *olla*, *sieluton/sydämetön/mieletön* + *teko/ihminen*; *sydän/omatunto/mieli* + *turtunut*; *sydän/sielu* + *yksinäinen*; *sydän/mieli* + *jäädä* [johonkin], *mieli/ajatus* + *harhaila/olla muualla*, *hengessä* + *olla mukana*. Näissä jotkut sanoista vaikuttavat olevan vaihdettavissa toisiinsa, mutta ei kuitenkaan aina.

Eri sanojen saneiden sijoittumisessa taulukoitteni sarakkeisiin oli kuitenkin myös selviä eroja, joiden tarkastelemisen sekä haastattelu- ja sanakirja-aineistoihin vertaamisen myötä voitaisiin sanoa, että sanat eivät vaikuttaisi olevan korvattavissa toisillaan, ainakaan läheskään kaikissa konteksteissa. Esimerkiksi virke ”Rakasta Herraa, Jumalaasi, koko **sydäme**stäsi, koko **siel**ustasi ja mielestäsi ja koko voimallasi.” (Mark. 12:30) on esimerkki käyttötilanteesta, joka antaa ymmärtää, että ”sydän” ja ”sielu” eivät ole keskenään sama asia eikä myöskään *mieli* ole synonyymi kummallekaan sanalle.

Sydän esiintyi nominilausekkeen pääsanana ominaisuuksin kuvailtuna huomattavasti useammin kuin *sielu*. *Sydän* sai kollokaateikseen useita kuvailevia määritteitä (adjektiiveja, sekä sijaintia ilmaisevia adverbiaaleja). Ehkä selitys siihen, miksi sielua ei samaan tapaan kuvailtu, voisi olla se, että ”sielu” vaikuttaa käsitteenä

lähtökohtaisesti ”sydäntä” abstraktimmalta, ja siihen on siksi vaikeampi liittää konkreettisia adjektiiveja kuten ”kova” tai ”puhdas” (joskin näiden on toki oltava samalla yhtä abstrakteja metaforia kuin pääsanansa). Toisaalta esimerkiksi adjektiivi ”levoton”, jonka *sydän* sai kollokaatikseen, esiintyy Psalmeissa myös *sielun* yhteydessä, joten ei vaikuta mahdottomalta että sieluakin voitaisiin kuvailla useammankinlaisin adjektiivein.

Sekä sielu että sydän toimivat raamattuaineistossa välineinä tai tekemisen tavan kuvaajina. Ihminen voi niin sydämellään kuin sielullaankin rakastaa Jumalaa. Mitä eroa näillä rakastamisen tavoilla mahdollisesti on, jäi arvoitukseksi. Mahdollisesti *sydäntä* ja *sielua* voitaisiin tällaisessa yhteydessä käyttää synonyymisesti. Mutta entä Jeesuksen kehoitus: Markuksen evankeliumin 12. jakeen 30. säkeessä: ”Rakasta Herraa, Jumalaasi, koko **sydämeestäsi**, koko sielustasi ja mielestäsi ja koko voimallasi.”? Jos *sydän* ja *sielu* viittaisivat samaan merkitykseen, miksi ne olisi molemmat

erikseen mainittu? Lisäksi jakeessa esiintyy *mieli* rinnan *sydämen* ja *sielun* kanssa – mielenkiintoista olisi tutkia myös *mielen* merkitystä ja sen suhdetta *sieluun* ja *sydämeen*. Mainitun jakeen tekee monimutkaiseksi myös se, että *sydän*, *sielu* ja *mieli* ovat elatiivissa, mutta *voima* adessiivinsijainen. Mitä tämän voi ajatella kertovan sanojen merkityksistä? Olisiko ”rakastaa koko sydämellään” eri asia kuin ”rakastaa koko sydämeään”?

Tekemisen kohteena sielu oli sydäntä useammin, mutta molemmille tällainen rooli oli mahdollinen. Sielun saattoi kadottaa tai menettää, sydäntä ei (vaikka paaduttaa ja särkeä se voitiinkin). Sydän ja sielu vaikuttivat joskus varsin itsenäisiltä tai ainakin ruumiin/ihmisen osina autonomisilta toiminnallisilta olioilta. Toisaalta niitä myös vietiin ja kohdeltiin kuin esinettä. Toimijan roolissa esiintyi sekä sydän että sielu, Psalmeissa molemmat enemmän kuin Evankeliumeissa. Sielu saattoi ”löytää levon” tai ”ylistää Herran suuruutta”, sydän ”hehkui innosta”. Lieneeköhän sisällöllistä eroa ilmaisuilla ”(ihminen) ylistää Herraa sielullaan/sielustaan” ja ”(ihmisen) sielu ylistää Herraa”? Tällaisiin merkitysvivahteisiin tai eroihin en tämän tutkielman puitteissa päässyt käsiksi.

Joissain yhteyksissä (kaikissa aineistoissa) hakusanojen esiintymisyhteyksistä hahmottui sellainen osan ja kokonaisuuden suhde, että ”sydän” vaikutti olevan yhtä kuin joku ihminen, ”henkilö”. Näin varsinkin silloin, kun sydäntä kuvailtiin adjektiivein: ”Hänellä on vilpitön sydän” = ”Hän on vilpitön (ihminen)” ja ”Sydämeni on murtunut” = ”Olen murtunut” sekä mahdollisesti myös ”Heidän sydämensä ovat paatuneet” = ”He ovat paatuneita”. Myös *sielun* kohdalla joissakin tapauksissa samantyyppinen analogia toimii, esim. ”Sieluni ylistää Herraa” voitaisiin käsittääkseni ilmaista myös ”Minä ylistän Herraa”. Ihmisistä voidaan silti puhua ”sieluina”: informantti 7 kertoi ajatuksiaan ”särkyneistä sieluista” tarkoittaen käsittääkseni ”kovia kokeneita ihmisiä” (”Onhan meillä siis vaikka kuinka paljon on särkyneitä sieluja”). Kaikenlaisten esiintymien osalta tällainen tulkinta ei yhtä luontevasti onnistu; esim. kun ”sydän” esitetään säiliön tyyppisenä; ”Hänen sydämensä on täynnä kauniita sanoja” = ”Hän on täynnä kauniita sanoja”? Myöskään ”Sydämeni huutaa tuskasta” ja ”Minä huudan tuskasta”? tuskin ovat merkityksiltään identtiset lauseet. Tapauksessa ”Hän tallettaa sanat sydämeensä” sydämen tilalle voisiin kai vaihtaa sana *mieli* tai *muisti* – vai muuttuisiko lauseen herättämä mielikuva sittenkin olennaisesti?

Sanakirjojen sananselitykset olivat niin keskenään kuin itsessäänkin kysymyksiä herättäviä, ja kun yhdistetään niistä kertyneitä ”sydämen” ja ”sielun” ominaisuuksia raamattu- ja haastatteluaineistoihin, saadaan seuraavanlaisia listoja:

	Sielu	Sydän
Raamattu- aineistossa	<ul style="list-style-type: none"> - levoton - masentunut - hukutetaan - joutuu kadotukseen - pelastetaan ja virkistetään - ylistää Jumalaa - kaipaa ja odottaa Jumalaa 	<ul style="list-style-type: none"> - ilojen ja murheiden säiliö - vilpillinen, paatunut - vilpitön, puhdas - sisältää ajatuksia ja sanoja - voi särkyä - iloitsee - pohtii ja muistaa - ymmärtää - rakastaa, kiittää ja kaipaa Jumalaa - kysyy Jumalan tahtoa - Jumala tuntee ihmisen sydämen, tutkii sitä
Haastatteluissa	<ul style="list-style-type: none"> - syvä - rajaton - ajaton - kuolematon - irtoaa, lentää pois ruumiista - enemmän kuin sydän - tyytymätön, etsii jotakin - voi kätkeytyä - voi tukahtua - voidaan suojella 	<ul style="list-style-type: none"> - lihas, elin - symboli - sidoksissa ruumiiseen - minä - rakkaus, tunteet, ihmissuhteet - voi särkyä - voidaan suojella
Sanakirjoissa	<ul style="list-style-type: none"> - voima - ”hengen” vastapari tai vastakohta - henkeä ja ruumista yhdistävä elin - ulkonaisempi ihmisluonnon osa, ihmisen aineeton puoli - tajuinen - joskus itsenäiseksi olioksikin käsitettävä - liittyy älyyn, ja myös ruumiin aisteihin ja lihallisuuteen - voi surra - asuu ruumiissa ja pitää sen elossa - ruumiin aisteihin liittyvä - liittyy lihallisuuteen 	<ul style="list-style-type: none"> - sisus, ydin - samastuu <i>henkeen</i> - tunteitten keskus - ei tunteitten keskus - itsetajunnan keskus - ajatus- ja tahtoelämän tyyssija - olentomme osa, joka palvoo Jumalaa - tuntee sielunsa surun

Eri aineistojen suurimpia eroja olivat niiden ilmaisemat käsitykset sielun ja ruumiin suhteesta: sielun ja sydämen funktiot erotettiin toisistaan, mutta esimerkiksi siinä, kumpi liittyy lihallisuuteen ja kumpi hengellisyyteen, tuntui olevan vastakkaisiakin näkemyksiä. Ainakin yksi sanakirjoista kertoi sielun liittyvän ruumiin aisteihin ja lihallisuuteen ja sydämen olevan henkisessä yhteydessä Jumalaan, kun taas muissa aineiston osissa nimenomaan sielu katsottiin ”korkeammaksi” ja liitettiin hengellisyyteen sydämen ollessa lihallinen ja ihmissuhteisiin liittyvä. Jos kirjoittaisin tutkimustulosteni perusteella sanakirjaselitykset *sydäimestä* ja *sielusta*, ne voisivat olla vaikkapa tällaiset:

sielu: Henkeä ja ruumista yhdistävä ulkonainen, ihmisluonnon aineeton osa, joskus itsenäiseksi olioksikin käsitettävä tajuinen voima, joka liittyy ruumiin aisteihin ja älyyn ja pitää yllä ihmisen henkisiä toimintoja. Asuu ruumiissa ja pitää sen elossa. Kaipaa Jumalaa. Rajaton ja syvä, joskus tyytymätön tai masentunut. Saattaa kätkeytyä, tukahtua tai joutua kadotukseen, mutta voidaan myös suojella ja pelastaa. Ruumiin kuollessa lentää sielu pois.

sydän: Yhtä aikaa symboli ja lihas. Sidoksissa ruumiiseen ja minuuteen. Sydämeen liittyy tunteita ja rakkautta. Saattaa olla tai olla olematta tunne-elämän keskus. Sisältää iloja ja suruja, vilppiä tai vilpittömyyttä; ajatuksia. Sydämellä on kognitiivisia kykyjä: se muistaa, pohtii ja ymmärtää. Voi iloita, mutta myös särkyä, ellei sitä suojella. On yhteydessä Jumalaan palvovasti rakastaen ja kaivaten, ja Jumala tuntee sen. Saattaa olla hengen kaltainen ja vastakohta sielulle.

”Selitykset” ovat toki keskenään ja sisäisesti ristiriitaisia, ja jäävät siis edelleenkin epäselviksi. Joka tapauksessa *sydän* ja *sielu* näyttäisivät olevan käytössä tilanteissa, joissa on puhe ihmisen henkisistä ominaisuuksista tai kyvyistä. Ne esiintyvät osana tekstiympäristöjä, joissa käsitellään uskoa, rakkautta tai toivoa tai niiden puutetta; luottamusta tai epävarmuutta. Merkityksiltään ”sydämen” ja ”sielun” voisi siis kenties nähdä osana kokonaisuutta nimeltä ”ihminen”, ”ihmisyys” tai ”inhimillisuus”. Nämä ovat nähdäkseni *sielu*- ja *sydän* -sanojen yhteisiä merkitysaloja. Se, että *sydän* ja *sielu* liittyvät tässä tutkielmassa niin voimakkaasti uskoon ja Jumalaan, on tietysti aineiston vaikutusta – toisenlaisista aineistoista (kuten sanomalehti- tai blogiaineistosta) piirtyisi kenties hyvinkin toisenlainen kuva.

6.3 Merkityskentät sanojen välillä

Juuri merkitysalan käsite (ks. esim. Kangasniemi 1997; Karlsson 1994) vaikuttaakin hyödylliseltä kuvaamaan *sydämen* ja *sielun* suhteita. Molemmat tuntuvat viittaavan ihmisen sisäisyyteen tai sisäisiin/inhimillisiin ominaisuuksiin – joko synnynnäisiin, jokaisessa alkuaan olemassa oleviin (joskin mahdollisesti myöhemmin kadotettaviin) tai sitten hankittaviin ja ylläpidettäviin ominaisuuksiin. Tätä vaikutelmaa tukee myös esimerkiksi silloin tällöin erilaisissa enemmän tai vähemmän uskonnollissävyyteisissä yhteyksissä käytävä keskustelu siitä, voiko *elämiksi* luokitelluilla elävillä olennoilla olla sielu/sydän/mieli/omatunto/tietoisuus. Mikäli sydän ja sielu ovat siis yhteisistä tekijöistään huolimatta eri asioita, ja mikäli ihmisessä periaatteessa on ne molemmat, niin mikä niiden keskinäinen tehtävänjako ihmisenä olemiseen liittyen – täydentävätkö ne esimerkiksi toisiaan vai voiko niiden suhde olla ristiriitainen? Tähän kiinnostavaan kysymykseen en ainakaan tämän tutkielman perusteella osaa antaa vastausta.

Sielua ja *sydäntä* ei siis voi tämän tutkielman tulosten perusteella pitää synonyymeina. Myöskään mitään hyponymistä, hierarkkista suhdetta niiden välille ei voi tarkasteluni myötä hahmottuneiden merkitysten perusteella esittää: ei vaikuta siltä, että toinen niistä olisi toisen kattokäsite ja toinen alakäsite. Niillä ei myöskään näyttäisi olevan mitään selvää yhteistä kattokäsitettä (ellei sitten ”ihmisen psykofyysissosiaalinen kokonaisuus”?). Meronymiastakaan ei näiden sanojen kohdalla ole kyse: sielu ei selvästi näyttäytyä osana sydäntä eikä toisin päin. Lähisynonyymeina sanoja sen sijaan voitaisiin kyllä pitää, sen verran samansuuntaisia niiden käyttöyhteydet ovat.

Semantiikan alalla tutkijat ovat koettaneet kehitellä erinäisiä ”testejä”, joilla sanojenvälisiä suhteita voitaisiin diagnosoida (joku voisi esimerkiksi asettaa seuraavanlaisen kriteerin: ”Jos sanojen X ja Y eritellyistä vastakohtista yli 50% on samoja, voidaan X:ää ja Y:tä pitää lähisynonyymeina”). Rajanvedot ovat tietysti melko sattumanvaraisia, tutkijasta riippuvaisia – ja koko rajanveto ylipäänsä ongelmallista. Cruse (1986: 13) puhuu positiivisia tai negatiivisia tuloksia antavien testien sijaan diagnostisista kehyksistä, joilla voidaan saada esille ja havainnollistetuksi sellaista tietoa, joka sopii tieteellisen kielentutkimukseen paremmin kuin pelkkä (?) intuitiivinen tieto, mutta joka ei kuitenkaan varsinaisesti tuota lisää uutta tietoa samalla tavoin kuin vaikkapa fysiikan kokeet. (Toisaalta ei kai fysiikassakaan suoritettu testi sinänsä mitään uutta (luonnontieteellistä ilmiötä) saa aikaan, se vain keinotekoisesti tuotetaan tutkijoiden

näkyville tietyssä kontekstissa.) Joka tapauksessa pyrkimyksenäni on ollut koota hakusanojeni käyttöesimerkeistä tarpeeksi piirteistöä, jotta niiden merkitykset eivät enää näyttäytyisi niin hämärinä. Todettakoon kuitenkin, että myös pysyvä ”hämäryys” ja ”häilyvyys”, perinpohjainen monitulkintaisuus, sumeus, sanaan kiinteästi kuuluva kontekstuaalinen modulaatio jne. ovat hyväksyttäviä tutkimustuloksia nekin, ja tähän suuntaan tulosten analyysi tuntuu viittaavan.

6.4 Käsitteen kokonaissisältö vai tilanteinen variaatio?

Saariluoma (2000) puhuu ”käsitteen kokonaissisällöstä” ainoana kriteerinä, jonka perusteella käsitteet voidaan erottaa toisistaan. Eri käsitteisiin liittyvät (liitettävät) attribuutit poikkeavat aina jollain tapaa toisistaan: ”[j]os kahdella käsitteellä olisi täysin samat attribuutit, ne olisivat samoja käsitteitä. - - Näin esimerkiksi alakäsitteet erottuvat peruskäsitteistä joidenkin diskriminoivien eli erottelevien attribuuttien vuoksi, vaikka niillä olisikin myös paljon yhteisiä attribuutteja.” Kuuluvatko tähän yhtä lailla nk. sanakirjamerkityksien lisäksi myös etymologiset ja assosiativiset sekä kaikenlaiset mikrokulttuuriset merkitysvivahteet? Kuulostaa välttämättömäksi sanojen erottelun kriteeriksi mahdottomalta. Saariluomakin toteaa (mts. 63): ”Kokonaissisältö ei kuitenkaan ole käytännöllinen tapa individuoida käsitteitä, koska hyvin harvoin voimme olla täysin tietoisia jonkin käsitteen kaikista attribuuteista. Individuointiin riittää se, että käsite erotetaan jonkin käsiteperheen muista käsitteistä ilmoittamalla diskriminoivat attribuutit”.

Merkki (kuten merkityksellinen sana) on jonkinlainen abstraktio kokonaissisällöstä. Saariluoman (mts. 64) mukaan kognitiivisessa semantiikassa merkit ovat merkitseviä silloin, kun ne edustavat eri representaatioiden sisältöjä, ja merkki viittaa tarkoitteeseensa ”käsitesisällön tai syvärepresentaation” välityksellä: ”Ratkaisevaa kognitiotieteellisen merkityksen ymmärtämiselle onkin, että merkin merkityksen pohjana olevan käsitteen sisältö itsessään kyetään individuoimaan eli miten käsitteen käytön kannalta olennaiset määreet eksplikoidaan”. Mutta jälleen tullaan kysymykseen siitä, mitä nuo ”käytännön kannalta olennaiset määreet” milloinkin ja kenellekin ovat.

Karlssonin (1995:18) mukaan todellista monitulkintaisuutta syntyykin vasta silloin, kun optimaalisen tai tarkoitetun tulkinnan löytämiseksi ei ole saatavilla tarpeeksi informaatiota. Ymmärtäisin tämän muotoilun kattavan myös tilanteen, jossa useilla eri

kuulijoilla ja lukijoilla on erilaiset tiedolliset ja kulttuuriset taustat, tulkintanäkökulmat. Kristillisen teologian ammattilainen lukee toki *sielun* eri tavalla kuin hän, joka ei ole saanut mitään kristillistä kasvatusta tai oppia.

Miten sitten tilanteista, kulttuurista ja tekstikontekstia voi hyödyntää oikean tulkinnan löytämisessä? Varmastikin sekä tekstuaalisia että ei-sanallisia vihjeitä tarvitaan. Uskoisin, että useimmiten ei-sanalliset ovat jopa tärkeämmässä osassa. Karlssonin (mts. 19) lainaamien Miikkulaisen & Mayberryn (1999: 154) mukaan semanttisen valintarajoitusten avulla ihminen voi ymmärtää jonkin lauseen myös silloin, kun syntaktisen rakenteen seuraaminen häiriintyy. Melko ”vajavaistakin” kieltä (kuten vieraan tai toisen kielen oppijankieltä) on loppujen lopuksi suhteellisen helppoa ymmärtää; esimerkiksi saksan kielessä artikkelivirheet harvoin estävät kommunikaatiota, ja suomessa sanojen sijaintivutus saa olla hyvinkin virheellistä, jos sanat yhdessä kontekstin kanssa välittävät merkityksen.

Harva sana on tietysti lauseyhteydessään monimerkityksinen (paitsi ehkä tekstilajin tunnistamisen kautta, esim. jotkut huumorin lajit, kaksimielliset vitsit, arvoitukset, ilmiselvä ironia ym.?) - sen merkitys on useimmiten sekä lähettäjälle että vastaanottajalle paljoa pohtimatta selvä. Niin kuin lauseyhteydestä (lähisanat muotoineen; kollikaatit kolligaatioineen) selviää jonkin homonyymisen sanan merkitys - että sanalla *kuusi* tarkoitetaan havupuuta eikä numeroa tai sanalla *vasta* ajan adverbiaalia eikä saunavihtaa; toinen merkitys ei edes tule mieleen vaan ainoa heräävä mielikuva on se, joka sopii kontekstiin - niin samalla tapaa myös minkä tahansa sanan merkitys kumpuaa kontekstistaan. Yksittäisten sanojen useita mahdollisia merkityksiä voidaan silti ainakin tutkimuksen saralla tehdä näkyviksi saman sanan erilaisia käyttöyhteyksiä tutkimalla. Ehkä sanan sisältö ei koskaan olekaan sanakirjatyypinen määritelmä, vaan merkityksen kontekstuaalinen variaatio kaikessa kirjavuudessaan **on** sen kokonaissisältö.

7 Vastauksia tutkimuskysymyksiin ja tulosten pohdintaa

Halusin tässä tutkielmassa tarkastella, millaisia merkityksiä sanat *sielu* ja *sydän* saavat Raamatun Evankeliumeissa ja Psalmeissa, tavallisten kielenkäyttäjien suullisissa haastatteluissa sekä joissakin sanakirjoissa, ja miten nuo merkitykset ilmenevät. Taulukoimalla Raamattukorpuksesta löytyneitä sanojen käyttöesimerkkejä pyrin hahmottamaan niiden merkityksiä. Tätä aineistoa täydensivät muiden aineistojen monipuolinen anti. Sanojen ja niiden tekstiympäristön kollokaatteja ja kolligaatiota tutkimalla sainkin selville erinäisiä hakusanojani määrittäviä tekijöitä.

7.1 Yhden merkityksen mahdottomuus

Sielua useammin evankeliumeissa esiintyneen *sydämen* käyttö oli aineistossa varsin moninaista: se esiintyi monenlaisissa lauseenjäsennyksissä ja määrittyi monin tavoin, mikä rakensi paitsi monipuolista myös hieman ristiriitaista mielikuvaa sanan viittauskohteesta – myös suhteessa toiseen hakusanaani *sieluun*, joka sekään ei saanut vain yhdenlaisia selityksiä. Perehtymällä tarkemmin erilaisiin (varsinkin uskonnolliseen kieleen liittyviin) metaforateorioihin olisin ehkä päässyt pureutumaan *sydämen* monimerkitysisyyteen paremmin. Sama pätee varmasti myös *sielun* monitulkintaisuuteen, vaikkakaan *sielu* ei näyttäytynyt yhtä monenlaisissa eri rooleissa kuin *sydän*. *Sielun* esiintymisyhteydet olivat rajallisemmat, ja joskin sen viittauskohdetta on edelleen hankala selvästi määritellä, saatoin aineistoesimerkkien analysoinnin perusteella kuvata sielun ominaisuuksia hieman yksiselitteisemmin kuin sydämen.

Toinen tutkimuskysymykseni oli, missä määrin kahden hakusanani merkitysalat ovat yhteneväiset. Tähän en täysin onnistunut vastaamaan, mihin osasyynä lienee erilaisten aineistojen hieman hankala vertailtavuus. Toisinaan näytti siltä, että sanat olisi voinut vaihtaa toisikseen tekstinkohdan tulkinnan muuttumatta. *Sydän* ja *sielu* saattoivat esiintyä joissakin yhteyksissä synonyymimäisempinä kuin toisissa, mutta mitään selvää sääntöä en sanavalinnan määräytymiseen löytänyt. Useita seikkoja sanojen ja niiden suhteen merkityksestä saatoin vain arvella. Synonyymeja sanat eivät ole, mutta lähisyronymisyyteen niiden käyttötavat ja merkityskentät kuitenkin viittaavat. Merkitysalosta löytyi useita yhteneväisyyksiä ehkä hieman enemmän kuin selviä eroja,

ainakin jos ”vertauskohteena” tai jonkinlaisena kattokäsitteenä pidetään ”ihmistä”. Tarkastelemani *Synonyymisanakirjan* (toim. Jäppinen 1989, s.7) johdannossa on sanainvälisiä suhteita mielestäni hyvin valaisevasti selitetty sanakirjantekijän ratkaisu haasteellisessa tilanteessa, ikään kuin kompromissi (ja samalla kyseessä on myös ohjeistus lukijalle ko. sanakirjan lukemiseen):

Koska puhtaita synonyymeja ei juuri ole, sanojen ryhmittelyssä joudutaan tiettyihin vaikeuksiin. - - Jotta Synonyymisanakirjan sanojen ryhmittelyperiaate havainnollistuisi, voisimme tehdä seuraavan ajatusleikin. Voisimme kuvitella, että sanojen merkitykset sijoittuisivat kaksiulotteiselle tasolle. (Ajatusleikki on yksinkertaistus, sillä mitkään kaksi semanttista dimensiota eivät riitä määrittelemään sanan merkitystä.) Tällöin kahta täysin samaa tarkoittavaa sanaa edustaisi yhteinen >>merkityspiste<< tasossa. Vastaavasti kahden sanan merkitysten poikkeamaa kuvaisi merkityspisteiden etäisyys toisistaan. - - Synonyymisanakirja yrittää ryhmittää sanojen merkityksiä ikään kuin piirtämällä harpilla saarekkeitä pisteiden joukkoon. Jaosta tulisi erilainen, jos harpin piikin kiinnityspaikkaa tai harpin sädettä muutettaisiin.

Niiden, jotka haluavat kirjoittaa tai puhua sanoja ja sanoista, täytyy vain sopeutua siihen tosiasiaan, että saattaa olla mahdotonta koskaan määritellä mitään käsitettä yksiselitteisen tarkasti ja pysyvästi. Koskenniemi 2000: 121) pohtii korpuslähtöistä semantiikka ja maailmantiedon esittämisen vaikeutta ja esittää, että kielentutkimuksessa on ehkä hyvä omaksua joistakin perinteisistä, tiukkoja määritelmiä vaativista lähestymistavoista poikkeava näkökulma:

[L]juovutaan tavoittelemasta virkkeen tai tekstin täydellistä merkityksen kuvausta. Tyydytään siis johonkin, joka on vain varjokuva tai osittainen tieto merkityksestä, mutta vastaavasti saatavilla jostakin laajemmasta, kenties rajoittamattomasta aihepiiristä. Tällainen voi perustua erityisesti tietokonemuotoiseen tekstikorpukseen, jonka annetaan muotoilla kuva siitä reaali maailmasta, josta tekstit ovat. Merkityksiä vastaavat sitten tiedon palaset, jotka ilmaisevat, että tietynlaisia kohteita esiintyy korpuksessa (ja niin muodoin korpuksen edustamassa maailmassa). Lisäksi esiintymä kertoo näiden kohteiden keskinäisistä suhteista. Tämä on eräänlaista maailmantietoa, ei niinkään lingvististä sanakirjatieta puhtaana.

Toki jokainen leksikaalinen rakenne semanttisine sisältöineen on pitkän, merkityksenmuutoksiakin sisältäneen prosessin tuote, ja semantiikan osa-alueiden on syytä ottaa tämä huomioon paitsi toteamuksena myös niin, että ko. prosessi ja sen erilaiset

vaiheet vaikuttiminen ja seurauksineen voivat olla semanttisen tutkimuksen kohde sinänsä. Tämän tyyppisestä semantiikasta ei kuitenkaan ole tässä tutkielmassa kyse.

7.2 Kieli ja mieli

Tutkimusaiheeni kehkeytyessä yksi kysymykseni oli: miten on mahdollista, että niinkin painavat käsitteet kuin ”sydän” ja ”sielu” ovat merkitykseltään niin häilyviä? Yksi esimerkki painavasta – abstraktien mutta painavien sanojen ympärille rakentuvasta – dialogista voisi olla seuraavanlainen: X: ”Mä haluan tietää, rakastatko sä mua!” Y: ”Mä rakastan sua.” X: ”Mitä sä sillä tarkoitat? Miten niin rakastat?” Y: ”No, rakastan! Mä välitän susta, tykkään susta... mä jumaloin sua, sä oot mulle tärkeä, en voi elää ilman sua...” Jne. Mikään näistä ”selityksistä” ei sellaisenaan kelpaisi selittämään mitä ”rakastaminen” tarkoittaa (tässä; puhumattakaan salmiakin tai matkailun rakastamisesta); ”selitykset” eivät ole synonyymejä (vaan esim. jonkinlainen osan ja kokonaisuuden suhde vallitsee; ”Riippuen siitä kuka rakastaa ketä/mitä, siihen yleensä kuuluu välittämistä..”). Voidaan puhua ”rakkauden teoista”, vaatia jotakuta ”todistamaan/näyttämään että hän todella rakastaa”. Tuskin ”rakastaminen” tai verbi *rakastaa* mikään symbolikaan on? Mutta monien ihmisten elämässä se on tavalla tai toisella perustavanlaatuinen, konkreettisesti vaikuttava abstrakti käsite. ”Kaikkihan nyt tietää mitä se tarkoittaa.” Toisaalta ei kaikkialla tunneta esimerkiksi rakkausavioliittoja ja kaikissa uskonnoissa ei (voida) ajatella jumalan *rakastavan* ihmisiä jne. joten kyseessä lienee myös kulttuurisesti suhteellinen käsite. Jonkin ilmauksen merkitystä on ehkä mahdotonta tyhjentävästi esittää, edes lukuisin esimerkein.

Yksi varsinkin haastattelu- ja sanakirja-aineistoista nousseista teemoista oli ”sielun” ja ”sydämen” paikantuminen, kehollisuus vs. abstraktius. Varsinkin *sydämen* ”kuvaannollinen” ja ”konkreettinen” merkitystaso tuntuivat usein sekoittuvan. Mitä ”abstraktilla” oikeastaan tarkoitetaan? Wikipedian esittelee määritelmän, jonka mukaan ”olio on abstrakti, jos ja vain jos siltä puuttuu aika-avaruudellinen sijainti tai se on ajasta ja avaruudesta riippumaton. Tällöin esimerkiksi oikeus on abstrakti olio, koska se ei sijaitse missään tietyissä paikassa”. Toisenlainen määritelmä kuuluu: ”Abstrakteja ovat oliot, joilta puuttuvat kaikki kausaaliset voimat. Kausaalisella voimalla tarkoitetaan olion kykyä vaikuttaa johonkin muuhun syy-seuraussuhteen mukaisesti. Tällöin esimerkiksi tyhjä joukko on abstrakti olio, koska se ei voi vaikuttaa mihinkään toiseen olioon.” Mutta olisiko myös mahdollista, että jonkin sanan käyttö voisi konkretisoida abstraktin sanan, edesauttamansa maailmankuvan ja siitä seuraavan toiminnan kautta? Eikä uskonnollinen kieli ja kokemus ole tässä välttämättä poikkeus.

Voi olla, että puhumme lopulta vain itsellemme/itseksemme, ja sanojen kommunikativuuden problematisointi on jokseenkin turhaa (ei johda mihinkään). Mutta ainakin kääntämisen ja kielen opettamisen kannalta semanttiset kysymykset ovat oleellisia, jos oletetaan (ja minä oletan), että kieli muovaa mieltä (mielen, jopa?), ajattelua, kokemusta; niin näkemisen ja kokemisen tapaa kuin tulkintaakin); tässä/tämän työn kontekstissa erityisesti uskonnollista tai hengellistä kokemusta ja näin ollaan keskeisten kysymysten äärellä. Muun muassa Bisschops (2003) kyseenalaistaa näkemyksen, jonka mukaan käsitteillä olisi aina kehonkokemuksellinen perusta, ja kysyy, eikö ole (myös) sellaisia uskonnollisia metaforia, joilla ei ole kokemuksellista perustaa ja jotka sen sijaan (jopa päinvastoin) aikaansaavat uudenlaisen kokemuksen tai ymmärryksen. Bisschops (mts. 114-5) kirjoittaa:

My initial hypothesis is that not only experiences generate metaphors but that metaphors also can generate experiences. It is inspired by the observation that religious experience rarely conflicts with the theological framework of those affected by this experience. A Buddhist, when he or she has a vision, perceives things he or she is already familiar with, such as the *Kalashakra* (the wheel of time) or an incarnation of Buddha. In a similar state of religious rapture a Catholic probably would see the Virgin Mary and the Jew the prophet Elijah. In this so-called religious 'experience' we see, feel and hear what we already know. Those experiences do not generate the words describing this knowledge, but the words we know generate that which we hear, see, feel and smell. Consequently, the experiential grounding hypothesis should possibly be completed by another hypothesis, namely that religious metaphors also can shape and construct that which we typically feel as being our most intimate experiences.

7.3 Sana

Halusin tässä tutkielmassani tutustua lingvistisen semantiikan tutkimusalaan ja ottaa selvää ennen kaikkea sanamerkityksen mahdollisuudesta: missä määrin yksittäinen sana voi kantaa merkitystä tai merkityksiä ilman käyttökontekstiaan (ks. luku 1) – ja voiko se olla mielekäs merkityksen tutkimuksen kohde, millä perustellaan erillisen ”leksikaalinen semantiikan” olemassaolo? Voisi myös kysyä, missä määrin sana on mielekäs yksikkö (toisen/vieraan) kielen opetuksen kannalta. Arveluni, että yksittäisen sanan merkitystä on mahdotonta tutkia ilman muiden sanojen merkityksiä, osoittautui oikeaksi. Tietysti koko tekstiympäristö ja sen kieliopillinen rakentuminen on otettava huomioon, tekstin kontekstiin liittyvistä laajemmista kulttuurisista merkityksistä puhumattakaan. Olisiko siis

kokonaan hylättävä sanan kokoinen yksikkö? Ja tutkittava sen sijaan morfeemien ja äänneiden tasoa ja toisaalta sanojen liittymistä ja liittämistä toisiinsa, virkkeitä ja tekstejä suurina kokonaisuuksina?

Mikä ”sana” ylipäänsä on, onko sellaista edes olemassa? Eikö jokainen tietyistä osasista koostettava sana, sikäli kuin se on merkityksellinen kokonaisuus, sisällä aina jo lauseita ja kokonaisia tarinoita? Vaikka ainakin osan kielentutkijoista on hyvä työskennellä ”tavallisen” luonnollisen kielen(käytön) parissa, täytyy myös muistaa, että tutkimustyö vaatii aina jonkin metodisen työkalun. Työkaluja on monenlaisia ja erilaiset välineet tuottavat erilaisia tuloksia, eivätkä tutkimusasetelmaa varten alkuperäiskontekstistaan irrotettavat koekappaleet koskaan ole ”oikeaa” kieltä. Kuten J-O Östman (2000) kirjoittaa (mts. 71): ”Todettakoon yksiselitteisesti, että mikä tahansa kielen abstrahointi on vain ja korkeintaan väline kielentutkijalle. Abstrahoinnin tuloksilla ei ole mitään omaa statusta luonnollisena kielenä.”

”Sanan” tutkimuksen kohteena voisi kyllä hyvin ja mielenkiintoisin argumentein kyseenalaistaa. Silti uskon, etteivät edellä mainitut sanan ominaisuudet merkitse sanan tuhoutumista vaikka argumentit hyväksyttäisiinkin. Yksittäistä sanaa tarkasteltaessa on kyllä hyödyllistä tai jopa välttämätöntä ottaa huomioon niin sanan kieliopillisten rakenneosien taso ja virkkeen semanttinen kokonaisuus kuin (jo itsessään monitieteinen) etymologia ja sosiolingvistinenkin näkökulma sekä lukuisia muita yksityiskohtia, mutta tämä sanan monitahoisuus voi suorastaan perustella sanan tason tutkimusta. Leksikaalinen semantiikka voi vuoropuhelussa muiden niin mikro- kuin makrotasonkin kielentutkimuksen osa-alueiden kanssa tuottaa käyttökelpoisia käsitteellisiä ja metodisia työkaluja sekä hyödyllistä tietoa kielen moninaisesta kokonaisuudesta.

8 Lopuksi

Tutkielman tekemisen alussa erityisen vaikeaa oli terminologiaviidakosta olennaisen ja epäolennaisen erottaminen ja mielekkäiden lähteiden ja käsitteiden valikoiminen. Valitsemani avainkäsitteet osoittautuivat kuitenkin kohtalaisen toimiviksi. Raamattuaineiston hankkiminen internetkorpuksen avulla oli varsin kätevää. Korpuksen hakutoimintoihin tutustuminen osoittautui inspiroivaksi. Koko Raamatun laajuuteen nähden sen kahdesta osasta kerätty aineisto on tietysti varsin suppea, kun tutkitaan tarkasteltujen sanojen käyttömahdollisuuksia. Tässä tutkielmassa pääsin kuitenkin hyvään alkuun esimerkiksi korpuslingvistisen metodin soveltamisessa tällaiseen aineistoon.

Hakusanojen esiintymien kategoriat muotoutuivat aineistoon tutustumisen myötä, ja luokittelu osoittautui toimivaksi. Tosin luokittelun voisi tehdä varmasti monella muullakin tavalla, ja saatava näyttö olisi erilaista kuin nyt käyttämäni luokittelu paljastaa. Luultavasti paitsi laskelmalliset myös sisältöä tulkitsevat tulokset olisivat toisenlaisia, jos esiintymät taulukoitaisiin alun perinkin eri periaatteella kuin tässä, onhan jo kategorioiden perustaminen eräänlaista tulkintaa. Hakusanojen kollokaatteja olisi voinut kartoittaa vielä monipuolisemmin ja ottaa kolligaatio ilmiönä paremmin huomioon. Toisaalta nyt esiin nostamianikaan piirteitä en osannut analysoida aivan perusteellisesti, joten ehkä huomioon otettavan tekstiympäristön raja-
aus oli riittävän laaja tähän työhön.

En tiedä, onko tekemäni kaltaista haastattelua juuri käytetty aineistonkeruun metodina semantiikan tutkimuksissa, ja sen relevanttiudesta voi varmasti olla montaa mieltä. Itse en näe kadunkulkijan tai kenen tahansa puhetta kielentutkimuksen aineistoksi huonommin tai paremmin soveltuvana kuin mitä tahansa kirjallistakaan historiallista tai nykyaikaista aineistoa. Eri aineistojeni yksi merkittävä ero on tietysti siinä, että Raamatun ja sanakirjojen tekstit ovat kirjoitettua ja haastattelut alun perin puhuttua kieltä. Haastattelujen analyysi on tosin tehty litteraatiosta, jolloin äänensävyt ja -painot ja lukuisat muut puhutulle kielelle ominaiset seikat ovat jääneet siinä huomiotta, mutta se, että litteroitu kieli on kuitenkin suullisesti hetkessä tuotettua, on oletettavasti merkittävä seikka esim. sijamuotojen valinnan/valikoitumisen kannalta. (Vaikka sittemmin suomen (nyt jo vanhalle) kirjakiielelle käännettyt raamatun tekstit olleet joskus suullista perinnettä, tästä tuskin on vuoden 1992 suomenkielisessä versiossa jäljellä merkittävästi vaikutusta.) Suullisesti tuotetun kielen kohdalla ei välttämättä aivan ongelmattomasti voida soveltaa samoja teoreettisia työkaluja kuin kirjoitettua kieltä analysoitaessa. Eri aineistoni eivät

siis ainakaan kaikkien teorioiden ja metodien raameissa liene vertailukelpoisia. Toki Raamattu- ja haastatteluaineistojen yksi iso ero on myös siinä, että haastateltavat varta vasten pohtivat sanojen merkitystä, kun taas Raamatussa sanat ovat eri tavalla ”suoraan käytössä, tositalanteessa”.

Aihe pysyi mielenkiintoisena koko ajan, ja uusia kysymyksiä syntyi aineistoa tutkiessani useita. Monia niistä en tässä edes esittänyt, sillä niihin paneutuminen vaatisi paljon enemmän paitsi tilaa ja aikaa myös perehtyneisyyttä paitsi kielentutkimuksen moninaisuuteen myös muihin, itselleni vielä vieraampiin tutkimusaloihin. Varmasti antoisaa olisi tarkentaa kysymyksenasettelua metaforatutkimuksen ja vaikkapa semiotiikan teorioita hyödyntämällä (esim. miten käsitteet ”symboli” ja ”merkki” suhteutuvat ”sydämen” ja ”sielun” käsitteisiin), uskontotieteen ja teologian sekä uskonnollisen kielen tutkimukseen perehtyneen kielitieteen näkökulmat olisivat varmasti myös kiehtovia. Lisäksi aivan uuden ulottuvuuden tämänkaltaiseen tutkimuskohteeseen toisi eri-ikäisten ja erikielisten saman raamatunkäänneksen vertaileva tutkimus. Se edellyttäisi myös (uskonnollisiin teksteihin erikoistuneen) käännetieteen teorioihin perehtymistä.

Lähteet

Airola A., Koskinen H. J. & Mustonen V. (toim.) 2000: *Merkillinen merkitys*. Gaudeamus. Oy Yliopistokustannus University Press Finland. Helsinki.

Bisschops, Ralph 2003: *Are Religious Metaphors Rooted in Experience? On Ezekiel's Wedding Metaphors*. – Feyaerts 2003 (toim.): *The Bible through Metaphor and Translation. A Cognitive Semantic Perspective*. Peter Lang, Bern.

Cruse, Alan 1986: *Lexical Semantics*. Cambridge University Press.

Feyaerts, Kurt 2003: *Introduction*. – Feyaerts (toim.): *The Bible through Metaphor and Translation. A Cognitive Semantic Perspective*. Peter Lang, Bern.

Feyaerts, Kurt (toim.) 2003: *The Bible through Metaphor and Translation. A Cognitive Semantic Perspective*. Peter Lang, Bern.

Häkkinen, Kaisa 2004: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Helsinki.

Jantunen, Jarmo H. 2009: ”Minulla on aivan paljon rahaa”. *Fraseologiset yksiköt suomen kielen opetuksessa*. *Virittäjä* 3/2009, s. 365 - 381.

Jantunen, Jarmo H. 2004: *Synonymia ja käännessuomi: korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännessuomen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Väitöskirja. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja, no 35

Jantunen, Jarmo H. 2001: ”Tärkeä seikka” ja ”keskeinen kysymys”: *Mitä korpuslingvistinen analyysi paljastaa lähisynonymeistä?* *Virittäjä* 2/2001.

Jäppinen, Harri (toim.) 1989: *Synonymisanakirja*. WSOY, Helsinki.

Kangasniemi, Heikki 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Finn Lectura, Helsinki.

Karlsson, Fred 1994: *Yleinen kielitiede*. Luvut 1 (Johdanto), 4 (Morfologia), 5 (Syntaksi), 6 (Sanasto) ja 7 (Semantiikka). Yliopistopaino, Helsinki.

Kela, Maria 2007: *Jumalan kasvot suomeksi – Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty*. Jyväskylän Yliopisto.

Kieli ja sen kieliopit – opetuksen suuntaviivoja. 1994. Työryhmä: Hakulinen, Kauppinen, Leiwo, Paunonen, Räikkälä, Saukkonen, Yli-Vakkuri, Östman, Alho. Opetusministeriö, Painatuskeskus, Helsinki.

Koskenniemi, Kimmo 2000: *Merkitys tietokonelingvistiikassa.* – Airola ym.: *Merkillinen merkitys.* Gaudeamus, Helsinki.

Lakoff, George & Johnson, Mark 1980: *Metaphors We Live By.* University of Chicago Press.

Larjavaara, Matti 2007: *Pragmasemantiikka.* SKS, Helsinki.

Leech, Geoffrey 1981 [1974]: *Semantics. The Study of Meaning.* Toinen, tarkastettu ja päivitetty painos. Penguin Books, Suffolk.

Leino, Pentti 1990: *Sijojen asema kielenkuvauksessa.* – Tainio ym. (toim.) 2002: *Mittoja, muotoja, merkityksiä.* Lyhennetty versio; julkaistu alunperin v. 1990 teoksessa *Suomen kielen paikallissija konseptuaalisessa semantiikassa.* Kieli 5 s. 12-58.

Leino, Pentti 1983: *Mielikuvat kielikuvien takana.* – Tainio ym. (toim.) 2002: *Mittoja, muotoja, merkityksiä.* Julkaistu alunperin vuonna 1983 *Virittäjässä* 87 s. 107-116. (Arvosteltu teos: G. Lakoff & M. Johnson 1980: *Metaphors we live by.* The University of Chicago Press, Chicago.)

Leiwo, Matti 1981: *Kielitieteen peruskäsitteitä.* Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja n:o 27.

Nurmi, Timo 2002: *Uusi suomen kielen sanakirja.* Toinen, tarkistettu painos. Valitut Palat, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Ojutkangas, Krista 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa.* SKS, Helsinki.

Onikki-Rantajääskö, Tiina 2001: *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Onikki, Tiina 2000: *Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä.* – Airola ym.: *Merkillinen merkitys.* Gaudeamus, Helsinki.

Raamattu, vuoden 1992 käännös. Verkko-versio: <http://raamattu.uskonkirjat.net/servlet/biblesite.Bible>. Luettu 9. 3. 2010. Raamattu.uskonkirjat.net -palvelun tekninen toteutus: Copyright © Tero Favorin 2001 - 2004. Raamatunkäännös Kirkon keskusrahaston omistama.

Räisänen, Heikki 2006: *Rosoinen Raamattu.* WSOY, Helsinki.

Saariluoma, Pentti 2000: *Kognitiotieteellinen semantiikka*. – Airola ym.: *Merkillinen merkitys*. Gaudeamus, Helsinki.

Saarisalo, Aapeli 2009: *Raamatun sanakirja*. Uudistettu painos. Data Universum Oy.

Suomen kielen perussanakirja. Kolmas osa S-Ö. Nidottu laitos vuosina 1990 - 1994 julkaistusta *Suomen kielen perussanakirjasta*. Julkaisija: Kotus. Kustantaja: Edita, 2001.

Tainio, L., Ontermä, A., Kelomäki, T. ja Jaakola, M. (toim.) 2002: *Mittoja, muotoja, merkityksiä*. Kokoelma Pentti Leinon kirjoituksia. Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 868. Ykkös-Offset Oy, Vaasa.

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Hei-
nonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Verkkoversio, viitattu 22. 4. 2010. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
URN:ISBN:978-952-5446-35-7

Wierzbicka, Anna 1988: *The Semantics of Grammar*. Johns Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.

Wierzbicka, Anna 1980b. *Lingua Mentalis: The semantics of natural language*. Sydney: Academic

Yri, Kjell Magne 2003: *Recreating Religion. The Translation of Central Religious Terms in the Light of a Cognitive Approach to Semantics*. – Feyaerts (toim.) 2003: *The Bible through Metaphor and Translation. A Cognitive Semantic Perspective*. Peter Lang, Bern.

Östman, Jan-Ola 2000: *Merkityksen ajankohtaiset haasteet yleiselle kielitieteelle*. – Airola ym.: *Merkillinen merkitys*. Gaudeamus, Helsinki.